

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra Obecné antropologie

Bc. Ivana Skenderija

**Srbská „*krsna slava*“ v Bosně a
Hercegovině**

Diplomová práce

Vedoucí práce: PhDr. Dana Bittnerová, CSc.

Praha 2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu. Souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze, dne 15. 5. 2015

Skenderija Ivana

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat všem informátorům za vřelé přijetí v terénu a ochotu se mnou otevřeně mluvit. Rovněž děkuji svému gate-keeperovi Bratoljubu Vračevićovi (jméno je zakódováno v souladu s etikou etnografického výzkumu) za tlumočení v terénu a veškerou pomoc s překlady a korekturami citací. A v neposlední řadě děkuji slečně Anetě Čamové a Bratoljubu Vračevićovi za pomoc při doslovné transkripci nahraných rozhovorů. Dále Evě Tomiškové za jazykovou korekturu textu. Užitečné rady mi v rámci diplomního semináře poskytli i Yasar Abu Ghosh, PhD. a Petra Ezzedine, PhD. Největší dík však bezesporu patří PhDr. Daně Bittnerové, CSc., a sice za odborné vedení terénního výzkumu, trpělivé pročitání a komentování mnoha verzí tohoto textu a vedení této práce jako takové.

Díky patří i mému manželovi Borisovi za podporu a pomoc při foto a video dokumentaci výzkumu a péči o naši malou dceru v době sbírání dat i v době psaní této práce. Dále dceři Johance za trpělivost v době, kdy jsem se jí nemohla věnovat. Svým rodičům za trpělivost při čekání na výsledky mnohaletého studia vysoké školy. A nakonec rodině a přátelům (Táně, Evě, Václavovi, Adrianě, Zuzce, Sašovi, Báře a Ireně) za hodiny strávené na dětském hřišti s mou dcerou ve chvílích, kdy jsem se věnovala analýze dat a psaní této práce.

Obsah

Prohlášení.....	2
Poděkování.....	3
Obsah	4
Abstrakt.....	7
Abstract.....	8
I. Úvod	9
II. Teoretická východiska.....	12
2.1. Kontexty pro utváření kolektivních identit v Republice srbské	12
2.1.1. Bosna a Hercegovina a Republika srbská (Republika Srpska).....	12
2.1.2. Polarizace etno-národních identit obyvatel regionu Bosny a Hercegoviny.....	14
2.1.3. Další kolektivní identity v regionu	21
2.2. Identita	22
2.2.1. Kolektivní identita	23
2.2.1.1. Praktiky – vtělená identita	24
2.3. Rituál.....	25
2.3.1. Rituál jako kulturní projev udržující společenský řád	26
2.3.2. Typy a povahy rituálů	27
2.3.3. Vynalezená tradice	30
2.4. Stav poznání týkající se svátku <i>krsne slavy</i>	32
2.4.1. <i>Krsna slava</i> jako odborný konstrukt.....	34
2.4.2. První historické zmínky o <i>krsne slavě</i>	36
2.4.3. O původu <i>krsne slavy</i>	38
2.4.4. Významy <i>krsne slavy</i>	44
2.4.5. Samo Srbi slavi slavu?.....	46
2.4.6. <i>Krsna slava</i> v Jugoslávii v době komunismu a postkomunismu	51
2.4.7. <i>Krsna slava</i> v pravoslavném diskurzu	52
2.4.8. <i>Preslava – Poslužica</i>	54
III. Metodologie	55
3.1. Teorie vytváření dat	55

3.2. Popis výzkumného vzorku.....	56
3.2.1. Laktaši.....	56
3.2.2. Popis výzkumného vzorku – klíčoví informátoři	61
3.2.3. Popis výzkumného vzorku – zúčastněné pozorování - informace z neformálních rozhovorů.....	62
3.2.4. Deklarovaná identita informátorů.....	63
3.3. Techniky výzkumu a zaznamenávání dat.....	63
3.3.1. Tvorba dat	63
3.3.2. Zaznamenávání dat	64
3.3.3. Problémy při výzkumu.....	65
3.4. Metoda analýzy.....	66
3.5. Situovanost ve výzkumu	67
3.6. Etika výzkumu	68
IV. Analýza a interpretace	69
4.1. Djurdjevdan – den svatého Jiří	69
Tropar svatého Jiří	71
4.2. Vračevi Kuzma i Damjan – Léčitelé Kosma a Damian	71
Tropar svatého Kosma a Damiana.....	73
4.3. Popis průběhu krsne slavy ve zkoumané lokalitě	73
4.3.1. Předání slavy.....	73
4.3.2. Přípravy na slavu	78
4.3.3. <i>Úoči</i> (v předvečer) slavy a návštěva popa	80
4.3.4. Dva až tři dny oslav	83
4.3.5. Menu na slavě	90
4.3.6. Symboly	91
4.3.7. Důležitá místa	93
4.3.8. Preslava.....	93
4.4. <i>Krsna slava</i> jako náboženský rituál posilující náboženskou identitu	95
4.5. <i>Krsna slava</i> jako uctění rodiny (rodinného patrona)	106
4.5.1. <i>Krsna slava</i> namísto rodokmenu	108
4.5.2. Sdílený prostor	109
4.5.3. Rodinná setkávání.....	110

4.6. <i>Krsna slava</i> a vztahování se k lokální společnosti	113
4.6. <i>Krsna slava</i> jako potvrzení etno-národní identity.....	118
4.6.1. Paměť	118
4.6.2. Symboly	120
4.6.3. Odkazování se k oficiálním zdrojům	121
4.6.4. Praktiky	122
4.6.5. Běžné interakce	123
4.7. <i>Krsna slava</i> a genderová identita.....	124
4.8. <i>Krsna slava</i> a generační identita.....	126
4.9. <i>Krsna slava</i> jako přechodový rituál	127
V. Závěr.....	129
6.1. Literatura a prameny	133
6.2. Internetové zdroje	136
VII. Slovník použitých výrazů	139
VIII. Přílohy.....	140
8.1. Otázky k semi-strukturovanému rozhovoru	141
8.2. Recepty	143
8.2.1. Recept na <i>slavski kolač</i>	143
8.2.2. Recept na <i>koljivo</i>	143
8.3. Notový zápis troparu svatého Jiří	145
8.4. Slavarica.....	146
8.5. Genealogický strom zkoumaných rodin	147
8.5.1. Vysvětlivky	147
8.5.2. Zkoumaná rodina Djurdjević	148
8.5.3. Zkoumaná rodina Vračević	149

Abstrakt

Práce se zaměřuje na problémy mnohovrstevnatosti identit člověka v sociálním prostoru. Soustřeďuje se na rituál (resp. obřad), jako na jeden z kodifikovaných projevů kultury, v rámci něhož jsou manifestovány, sdíleny a posilovány kolektivní ideje (tedy i identitní postoje) a sociální vazby. Daná témata řeší u Bosenských Srbů, kteří byli v důsledku politických a společenských změn nuceni redefinovat svoji pozici ve společnosti, tedy i svoje (kolektivní) identity. Ústředním rituálem a zároveň atributem srbství je slava, která se proto stala v kontextu této studie indikátorem ustanovování a platnosti kolektivních identit. Slava je tradiční oslavou praktikovanou osobami pravoslavného vyznání především v Srbsku, Bosně a Hercegovině, Černé Hoře, Bulharsku, Albánii a Makedonii. Jde o svátek patrona jednotlivých rodin, vesnic či farností. V centru pozornosti mého výzkumu byla individuální slava rodinného patrona, *krsna slava*, či *krsno ime*, která je v současné době pro mnohé Bosenské Srby revitalizovanou slavností, jež navazuje na lokální tradici a konvenuje se společenskými ambicemi současných obyvatel regionu (jinak by nebyla revitalizována). Vhodnost tohoto předmětu bádání je potom dáno samotnou povahou rituálu, který je založen na kolektivním sdílení a manifestaci společných idejí¹. Cílem výzkumu byla kromě etnografického popisu rituálu *krsna slava*, či *krsno ime* především identifikace symbolických projevů odkazujících k různým kolektivním identitám, dále zjištění přijímání či odmítání těchto symbolických projevů ze strany účastníků slavy, sledování jednoznačnosti versus mnohoznačnosti významů rituálních aktů a sociální podmíněnost jejich interpretace aktéry, a v neposlední řadě pojetí *krsne slavy* jakožto výkladového rámce modelu segmentárních identit Bosenských Srbů.

Klíčová slova: identita, rituál, svátek, etnicita, obřad, symbol, kolektivní identity, *krsna slava*, *krsno ime*, rodinný patron, náboženství, Bosna a Hercegovina, Balkán, Bosenský Srb, sociální vazby, obřadní hostina, rodina, etno-národní, nacionalismus, etnografie

¹ Bowie 2009

Abstract

This thesis focuses on issues of multi-layered identities within a social space. It analyzes ritual (or ceremony) as one of the codified displays of culture within which collective ideas and attitudes regarding identity are manifested, shared, and strengthened. Bosnian Serbs - due to political and social change - were forced to redefine their position in society, as well as their (collective) identities and social ties. Slava is a fundamental ritual seen as an attribute of “Serbianness”, and in the context of this study, manifests itself as an indicator of establishment and validity of collective identities. Slava is a traditional celebration practiced by Orthodox believers in Serbia, Bosnia and Herzegovina, Montenegro, Bulgaria, Albania, and Macedonia. It is a festivity of either a family, village, or local church patron. At the center of this research will be an individual slava of a family patron saint, *krsna slava*, or *krsno ime*. For Bosnian Serbs, *krsna slava* is currently a revitalized ritual concurring with local tradition and convening with social ambitions of current inhabitants in the region (otherwise it would not be revitalized). The pertinence of this research subject is given by the nature of ritual itself as it is founded on collective sharing and the manifestation of common ideas². The objectives of the research, apart from ethnographic description of the *krsna slava*, or *krsno ime* ritual, were identification of symbolic manifestations referring to different collective identities, observation of unambiguity versus ambiguity of meanings of ritualistic acts, and social conditionality of its interpretation by agents. Last but not least, the objective was a concept of *krsna slava* as an interpretative framework of the model of segmentary identities of Bosnian Serbs.

Key words: identity, ritual, celebration, ethnicity, ceremony, symbol, collective identities, *krsna slava*, *krsno ime*, family patron – saint, religion, Bosnia and Herzegovina, Balkan, Bosnian Serb, social ties, ritual feast, family, ethno-national, nationalism, ethnography

² Bowie 2009

I. Úvod

S rituálem *krsne slavy* (křestní slavy) jsem se poprvé setkala při jedné z návštěv manželovy rodiny v Bosně a Hercegovině v listopadu roku 2010. Na první pohled bylo zřejmé, že tato zásadní rodinná událost má mnoho rovin a já měla ihned nutkání porozumět spletnosti komunikovaných významů. Nemluvě o faktu, že jsem se záhy dozvěděla, že jde o revitalizovanou záležitost. Dalo by se říci, že slava v řadě ohledů kopírovala politické dění v regionu. Složitý vývoj společnosti v Bosně a Hercegovině v uplynulých 50 letech jakoby se zrcadlil v praxi slavy. Oslabování hodnot předsocialistické Jugoslávie v období socialismu korespondovalo s postupným upouštěním od této tradiční oslavy. V době rozpadu Jugoslávie a války, která následovala, se na čas rozvrátila společnost a hodnoty, na nichž stavěla svoji integritu, stejně jako nebyl čas na slavení slavy, slava k nikomu nepromlouvala. Nicméně po roce 1995 znovu začal chaos ustupovat novému uspořádání, které bylo budováno na etnickém principu. Revitalizaci národů Bosny a Hercegoviny resp. bývalé Jugoslávie doprovázela i revitalizace *krsne slavy*. Poválečná konsolidace se tedy promítla do struktury společnosti a její kultury.

Při předvýzkumu jsem u Bosenských Srbů často narazila na komplex těch, jimž je přisuzována vina za celý konflikt – což u mnohých extrémizovalo sklony k nacionalismu (v jejich podání patriotismu) a dokonce posílilo separatistické sklony. Otázka uvědomování si, prožívání a manifestace identity Bosenských Srbů se mi tedy jevila jako klíčová.

Situací, v rámci kterých docházelo k vyjednávání a ustanovování etnické identity Bosenských Srbů, jsem zažila bezpočet. Náhodně se odkazy na etnicitu vynořovaly v konverzacích, stejně jako byla národnost okázale manifestována skrze nacionální symboly. Vzpomínám si např. na svatbu, na které se objevila srbská vlajka. V kontextu vzepjatého nacionalismu však v rámci svatebního veselí nepůsobila nijak nepatříčně. Uvědomila jsem si, že obdobné etnické vsuvky jsem zažívala i v rámci slavy, která podobně jako svatba není původně „moderní tradicí“, ale jak se zdá, tak má potenciál se moderní tradicí stát.

Slava je tradiční oslavou praktikovanou osobami pravoslavného vyznání především

v Srbsku, Bosně a Hercegovině, Černé Hoře, Bulharsku, Albánii a Makedonii³. Jde o svátek patrona - světce jednotlivých rodin, vesnic či farností⁴ - jehož organizátory jsou rodiny, vesnice či farnosti a odehrávají se v rámci soukromého (rodinná) či veřejného prostoru. Jsou příležitostí k setkání, stejně jako k deklarování postojů.

V kontextu řečeného si tedy kladu otázku po povaze slavy v kontextu dnešní společnosti Bosny a Hercegoviny a jejího místa v procesu budování kolektivních identit. V minulých čtyřech letech se proto revitalizovaná *krsna slava* (také *krsno ime*, *sveti*, *sveti dan*) stala hlavním předmětem mého zájmu a stěžejním předmětem mého výzkumu k diplomové práci.

Moje studie se pak dotýká dvou klíčových oblastí vědeckého zájmu. První je samotný popis rituálu: scénáře, prostředí, rekvizit, rolí účastníků a jejich interakcí, v rámci nichž dochází k vyjednávání kolektivních identit. Druhý zájem směřuje právě do oblasti kolektivních identit. Revitalizace resp. redefinování principů, na nichž je budována sociální soudržnost v politicky nestabilním regionu Bosny a Hercegoviny je proces, který udává novou tvář sociální realitě sledovaného regionu. Popis a analýza tohoto procesu právě na příkladu slavy se může stát přínosným pro vytváření makro teorií v oblasti sociální a kulturní antropologie; zejména v oblasti problematiky nacionalismu a kolektivních identit. Shrnutí a podtrženo, mou ambicí je: 1. etnografický popis kulturního fenoménu, který dosud zůstával mimo pozornost vědy v našich zeměpisných šířkách; 2. identifikace kolektivních identit, které mohou výrazně přispět při budování sociální soudržnosti v politicky nestabilním regionu Bosny a Hercegoviny; 3. vytvoření srovnávacího materiálu, který se může stát přínosným pro vytváření makro teorií v oblasti sociální a kulturní antropologie; zejména v oblasti problematiky nacionalismu a kolektivních identit.

Cílem mé práce se tak stala

1. identifikace symbolických projevů odkazujících k různým kolektivním identitám
2. přijímání či odmítání těchto symbolických projevů ze strany účastníků slavy
3. jednoznačnost versus mnohoznačnost významů rituálních aktů a sociální podmíněnost jejich interpretace aktéry
4. interpretace modelu segmentárních identit Bosenských Srbů v kontextu slavy

³ Georgevitch 1917, Hristov 2002, Machová 2008, 2009, Mitrović 1912, Wikipedia – heslo slava

⁴ Případně marginálnější společnosti, institucí a organizací, či celých států, vále Todorović 1978: 9-10

5. Etnická identita Bosenských Srbů a její vliv na podobu a ustanovení slavy jako „moderní tradice“.

Slavu tedy chápu jako kolektivní událost, jako situaci manifestace postojů (v kontextu studií identitních postojů). Na jejím příkladě je možno sledovat dějiny etnicity ve zkoumaném regionu. Mým cílem je tedy identifikovat roviny deklarovaných a vyjednávaných identit, analyzovat skrze jaké jevy a sociální interakce jsou ustanovovány a posléze jak se účastníci sami vztahují k těmto aktům a jejich významům.

II. Teoretická východiska

Tato práce se dotýká čtyř oblastí vědeckého poznání: identit (kolektivních identit, segmentárních identit, etno-národních identit obyvatel Bosny a Hercegoviny); rituálu; kontextu *krsne slavy*; zkoumaného regionu a jeho polarizace.

2.1. Kontexty pro utváření kolektivních identit v Republice srbské

Zkoumaný region, v dnešní geo-politické podobě určený Daytonskou dohodou v listopadu 1995, je v mnoha ohledech velmi specifický. V současné době prochází zásadní ekonomickou krizí, spojenou s narůstající nezaměstnaností. Z hlediska etnických skupin v Republice srbské významně převažuje skupina Bosenských Srbů, zatímco ve Federaci Bosny a Hercegoviny stejně jako v celé zemi převažuje etnikum Bosňácké, na druhém místě v počtu jsou Bosenští Srbové a třetí Bosenští Chorvaté. V rámci země všechny národnosti žijí do velké míry odděleným způsobem života, všechny mají své vlastní sociální okruhy od náboženství přes vzdělávací a dokonce správní instituce aj.

2.1.1. Bosna a Hercegovina a Republika srbská (Republika Srpska)

Republika srbská (bosensky, chorvatsky a srbsky [v latince] Republika Srpska, v srbské cyrilici Република Српска) je jedna ze dvou entit federativní Bosny a Hercegoviny.

Hlavním městem entity je Banja Luka, kde sídlí řízení země; Republika srbská (RS) má vlastní vládu, vlastního prezidenta (předsedu), parlament, entitální symboly, dokonce i vlastní aerolinie (*Air Srpska*) a poštu.

Republika srbská vznikla v nejednoznačných dobách postupného odtrhávání Bosny a Hercegoviny od Jugoslávie, a v předvečer války. Původně etnicky srbské opštiny si v Bosně vytvořily vlastní správu, nezávislou na centrální vládě v Sarajevu. Dne 9. ledna 1992 tak byla vyhlášena *Republika srbského národa v Bosně a Hercegovině*⁵. Po vypuknutí násilí vytvořili také i Bosenští Srbové (podobně jako Bosenští Chorvaté a Bosňáci) vojenské uskupení, kterému se díky podpoře hlavně ze Srbska dařilo získávat pod kontrolu nemalou část území Bosny a Hercegoviny. Po uzavření Daytonské smlouvy v

⁵ Hladký 1996: 144

prosinci 1995 bylo rozhodnuto, že Republiku srbskou doplní Federace Bosny a Hercegoviny jako chorvatsko-muslimská entita v Bosně a nezávislý Distrikt Brčko. Zároveň začala být správa Republiky srbské demokratizována a multietnizována. Byly stanoveny nové hranice republiky, její území nyní tvoří 49 % rozlohy státu.⁶

V současné době má Bosna a Hercegovina 3.791.622 obyvatel, z toho 2.371.603 ve Federaci BaH, 1.326.991 v Republice srbské a 93.028 v Distriktu Brčko. Průměrný věk dožití obyvatel Bosny a Hercegoviny v poslední dekádě narůstá, v roce 2013 byl u mužů 70 let a u žen 75,5 roku. Průměrný věk obyvatel země v roce 2011 činil 40,8 roku u žen a 38,6 roku u mužů. V roce 2013 napočítali 33.644 migrantů do Bosny a Hercegoviny (je však pravděpodobné, že z části může jít i o navrátilivší se obyvatele z předválečného období, protože mnozí z nich v současné době disponují jen jiným občanstvím než bosenským⁷; nemalé číslo mohou tvořit i uprchlí Kosované). Z celkového počtu 19% obyvatel pracuje v zemědělství, 30% v průmyslu a 51% ve službách. Nejvyšší dosažené vzdělání obyvatel je v 19,7% základní či nižší (22,2% v RS, přičemž je u žen je o necelé 2% nižší než u mužů), v 63,9% středoškolské (v RS 62%, přičemž muži v průměru o 7% vyšší než ženy) a 16,4% vysokoškolské (v RS 15,8% celkem, přičemž ženy o 9,3% vyšší). Procento nezaměstnaných činí 27,5 % (přičemž v RS je 27%, ve Federaci BaH 27,6% a Distriktu Brčko 35,5%). HDP Bosny a Hercegoviny činí 26.296.789 konvertibilních marek, přičemž 16.928.932 z toho vyprodukuje Federace BaH, 8.760.800 RS a 607.057 Distrikt Brčko.⁸

Etnické složení Bosny a Hercegoviny podle sčítání lidu v roce 1991 bylo následující: Bosňáci 43%, Srbové 31 %, Chorvaté 17% a ostatní (Jugoslávci, příslušníci národnostních menšin, osoby odmítající se národnostně zařadit) 6%⁹. Etnické složení RS podle sčítání lidu v roce 1991 (před válkou) bylo následující: Srbové 88 %, bosenští Muslimové/Bosňáci 7 %, Chorvaté 3 % a ostatní 2 %. Výsledky etnického složení obyvatel Bosny a Hercegoviny z roku 2013 (prvního poválečného cenzu) dosud nebyly zveřejněny. Při pobytu v Bosně a Hercegovině je ale více než zřejmé, že území Republiky srbské je

⁶ Agencija za statistiku Bosne i Heregovine

⁷ Při registraci na cizinecké policii jsem potkala mnoho rodilých Bosňanů, kteří se museli hlásit jako cizinci, protože již měli například pouze švýcarské či americké občanství a pas.

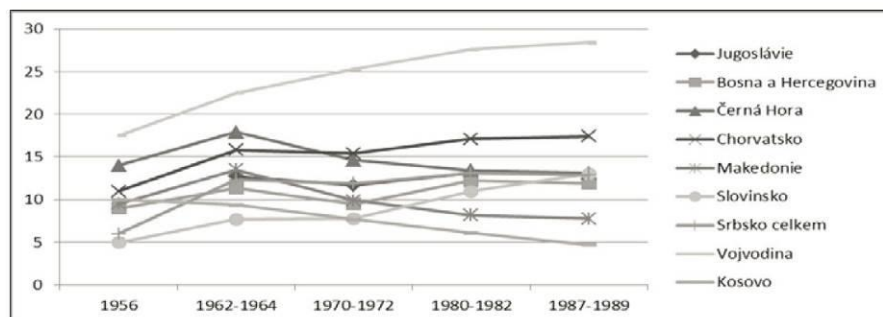
⁸ BOSNA I HERCEGOVINA U BROJEVIMA 2014, PRELIMINARNI REZULTATI - Popisa stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini 2013

⁹ Agencija za statistiku Bosne i Heregovine

velmi etnicky homogenní; stejně jako je evidentní, že ve městech Federace žijí především Bosňáci a Bosenští Chorvati, zpravidla geograficky odděleni (bosňácké části města Bosňané nazývají „mahala“). Ondřej Žíla¹⁰ uvádí, že „Chorvaté a Srbové v Bosně a Hercegovině tvořili mnohem uzavřenější společenství, než stejné národy v ostatních republikách. Bosenští Srbové (a Srbové v Chorvatsku) příliš netoužili uzavírat manželství s partnery odlišné etnicity. Přitom však platilo, že Srbové v jiných republikách statisticky představovali nejméně endogamní (tj. vůči smíšeným manželstvím nejvíce otevřenou) skupinu. (...) manželství Srbů s Chorvaty byla v rámci smíšených sňatků v Bosně a Hercegovině nejfrekventovanější.” Mnou zkoumané rozšířené rodiny Vračević a Djurdjević v tomto smyslu zcela odpovídají statistikám¹¹. Autor publikoval graf s vývojem podílu smíšených manželství v letech 1959–1989 (v %)¹².

Historický časopis, 61, 3, 2013

Graf č. 1:
Vývoj podílu smíšených manželství v letech 1959–1989 (v %)³³

2.1.2. Polarizace etno-národních identit obyvatel regionu Bosny a Hercegoviny

S ohledem na zkoumaný terén je důležité respektovat stav poznání, které se pojí se studiem kolektivních identit obyvatel Bosny a Hercegoviny a zemí bývalé Jugoslávie. Centrální pozornost věnují badatelé etnické nebo národní identitě. Klíčovými autory v České republice, kteří interpretují význam a důsledky národní identity v rámci sociálních a politických procesů v regionu jsou národopisci a historiografové¹³, historici a slavisté¹⁴,

¹⁰ Žíla 2013: 519-520

¹¹ Viz rodinná genealogie, v níž lze poznat přivdané a přiřazené příslušníky obou etnik dle kódu příjmení.

¹² dle Savezni zavod za statistiku: demografska statistika, Belgrade, 1961–1989. cit. in Botev, ref. 23, p. 469 a Mrdjen, ref. 14, p. 11.

¹³ Ludvík Kuba 1937, 1956; Konstantin Jireček 1879, 1911, 1918 aj.

politologové¹⁵ a samozřejmě sociologové a antropologové¹⁶.

Mnozí zahraniční autoři¹⁷ se v kontextu dané problematiky odkazují spíše na srbochorvatskou¹⁸ či anglosaskou¹⁹ historickou, etnologickou, antropologickou a historiografickou literaturu.

Otázku, jak určit etnickou identitu, řeší různé teorie různě. Jak již bylo výše řečeno, některé jí dávají absolutní rozhršení (primordialita a esencionalistický přístup), jiné nechávají tuto otázku na volbě členů společnosti. Arnošt Gellner²⁰ přitom tvrdí, že principem etnicity je nejen vědomí příslušnosti k etnické skupině ze strany jejího člena, ale také to, že ti ostatní jeho etnicitu rozpoznají a přiznají. Obě polohy pak konstituují existenci národa/etnické skupiny v kontextu života společnosti.

Ludvík Kuba píše ve Čtení o Bosně a Hercegovině²¹ z roku 1937, že v roce 1463 přechodem Bosny a Hercegoviny k islámu, který „*nedbá jen náboženství a nikoliv národnosti; a tak zde byl dušen kvásek národnostního sporu, čímž toto dvojzemí za půl tisíciletí nabylo tolik jednotnosti, odlišné od krajů sousedních, že je to nynější sjednocení Jihoslavii až nepohodlné*“. Navzdory této tezi Kuba²² jinde uvádí, že hovořil s mladým „Turčinem“ v Bosně, který se ostře vymezoval proti Bosenským Srbům. „*Vlah²³ (pravoslavný) se opije a potom psuje (hanobí) naši víru*“ (...) „*Upozornil jsem jej na kmenové bratrství, na slovanské sourozenectví; avšak pro tyto pojmy nebylo u něho nejmenšího smyslu. Tedy mu vykládám, že tomu není tak dávno, ani ne pět set let, co sem přišel Koran. Dříve tu bylo vše křesťanské. Jeho předci že byli křtěni. Pohrdlivě se usmál. ‚Mohamedánství je od počátku světa!‘ prohlásil slavnostně. ‚Mohamed přijel na zeleném koni a poučil nás o všem. Učil nás, že má být vše ‚fino a pošteno‘ (jemné a čestné). Proto*

¹⁴ Ladislav Hladký 1993, 1996, 1997, 1998, 2005, 2006, aj.; Jan Pelikán 1995, 1996, 2000 aj.; Miroslav Tejchman 1997, 1998, 2003 aj.; Miroslav Šesták 1998; Lubomíra Havlíková 1995, 1998, 2004; Jan Rychlík 2005, 2007; Miroslav Hroch 1986; Adin Ljuca 2010, 2014; František Šístek 2000, 2003, 2007, 2012, 2014 aj.

¹⁵ Lukáš Vomlela 2012; Ondřej Žíla 2006, 2007, 2009, 2011, 2012, 2013, 2014

¹⁶ Filip Tesař 1998, 2000, 2001, 2007, aj.; Radovan Haluzík 2014, aj.; Mirjam Moravcová 2014; Hronešová 2012

¹⁷ Adin Ljuca 2010, Zigmund Bauman aj.

¹⁸ Ivan Čolović 2002, Ivo Banać 1984, Fatma Sel Turhan 2014, aj.

¹⁹ Guy M. Robinson & Alma Pabrić 2005, Hammel 1968, David B. Rheubottom 1976, Grant Maxwell 1891, Lodge 1964, Bette Denich 1994, Ana María Alonso 1994, Slavica Jakelić 2003, 2004; Mary Kaldor 1999, Noel 1996, Joseph Halpern 1956, Joseph Halpern & B. Halpern 1972, Roland Kostić 2007, Robert J. Donia & John V.A. Fine Jr. 1994, Vjekoslav Perica 2002 aj.

²⁰ Gellner 1993: 18

²¹ Kuba 1937: 18

²² Kuba 1937: 66

²³ Vlaši: Slovanský název pro zbytky románského a ilyrského obyvatelstva ťijícího na území Balkánu. Někteří se stáhli před přichozími Slovany do hor a jiní se velmi dobře uplatnili v nových strukturách, především jako řemeslníci a zemědělci. (Bednaříková, J., Měřinský Z., Homola, A 2006: 170 – 171)

nemůžeme si býti se Srbem nikdy rovni. Prorok jednou viděl dvě se milujících a shledal, že to je z vína. Zakázal tedy víno. Pak viděl jiné se prát. To bylo z rakie. Zakázal tedy rakiji. Zavedl vůbec přísnost. Kdo by se dotkl ženy nebo víry, toho máme právo hned skolit!“. Sám Kuba uvádí, že zařadil chlapce jako fanatika a že bylo neobvyklé, aby se před ním Bosenští Muslimové tak otevřeně vyjadřovali. Pomineme-li evidentně hodnotící postoj, který Kuba v terénu zaujal²⁴, je zřejmé, že si (on a stejně tak Bosňané, které potkal na svých cestách) odporuje. Nelze pochopitelně generalizovat, ale zdá se (a události v 90. letech tomu více než nasvědčují), že určitá přesvědčení měla sílu především v rovině deklarací, zatímco v mnohých doutnalo rozhořčení či odpor. Když přijel Kuba v roce 1893 do Sarajeva sbírat písničky, přemýšlel, jakou pokrývku hlavy zvolit: „*Černohorská čapka by zde byla dobrá jen vůči pravoslavným čili Srbům, ale dráždila by katolíky čili Charváty a Musulmany čili ,Turky‘. (Ostatně se nosí jen v Hercegovině na vsi.) Rozhodl jsem se pro fez²⁵, který v Bosně kryje hlavu katolíka, pravoslavného i moslima. Mně dával sice vzezření ,Turka‘ a někde – pro své brejle – jsem platil dokonce za ,tureckého doktora‘, ale to bylo jen dobře. Také se mi zdál fez v tamních poměrech náboženských – abych tak řekl – střední geometrickou úměrnou, neboť jen pravoslavní a katolíci se navzájem nesnášeli, kdežto s Turky obojí byli zadobře.“²⁶ „I když byli Muslimové za druhé světové války fakticky uznáni za rovnoprávnou entitu, po válce se opět objevily tendence jejich svébytnost popírat. Muslimové si svou národnost museli po válce de facto prosazovat znovu. Úspěchy zaznamenali v 60. letech. V roce 1961 se ve sčítacích arších poprvé objevila kategorie ,Muslim – etnická příslušnost‘.“²⁷*

Ludvík Kuba podobné zážitky sbíral na přelomu 19. a 20. století. Od tohoto období prošel region významnými politickými změnami, které měly dopad nejen v oblasti politických hranic, ale také v oblasti ustanovování etnicit a národů. Prvním významným mezníkem je období po 1. světové válce, kdy na tomto území v roce 1918 vznikl následnický stát, Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, jehož součástí se stalo Srbské království, Černá Hora a země bývalého Rakouska-Uherska (Chorvatsko, Slavonie, Srem,

²⁴ Srov. MUŽÍK, Václav Antonín. Listy o Bosně, o zemi a národu. Praha: Katolický spolek tiskový / Hlasy katolického spolku tiskového 1876. Dále srov. TOUŽIMSKÝ, Josef Jakub. Bosna a Hercegovina v minulosti a přítomnosti. Praha: Spolek pro vydávání laciných knih českých 1882.

²⁵ Více o fezu v Bosně a Hercegovině viz LJUCA, Adin. Země fezů. In: Dana Bittnerová, Mirjam Moravcová (eds.) Etnické komunity. Lidé Bosny a Hercegoviny. Praha: FHS UK 2014

²⁶ Kuba 1937: 102

²⁷ Oškrkaný 2012: 11

Dalmácie, Bosna a Hercegovina, Vojvodina a Slovinsko). Vznikl jako stát nacionální obývaný jedním srbsko-chorvatsko-slovinským národem (který byl však ve skutečnosti chápán jako národ srbský, přičemž Srbové dodali vládní aparát²⁸) tří vyznání (pravoslavného u Srbů a Makedonců, katolického u Chorvatů a Slovinců a muslimského u slovanských Bosňáků, Albánců a Turků). Ten deklaroval přítomnost různých národnostních menšin (neslovanských Albánců, početná maďarská a německá menšina), což vyplývalo z různých etno-národních identit regionu. „*Nacionálně složitě oblasti jako Bosna (...) přitom nepůsobily jako mosty, ale jako bariéry, spíše zostřující, než zmírňující odstředivé tlaky*“.²⁹ V roce 1928 došlo k demisi vlády a král Alexandr se rozhodl, že neduživý demokratický stát je třeba zachránit vyhlášením královské diktatury. Chorvatsko se přitom (neúspěšně) pokoušelo navrhnout federalizaci království do sedmi, později pěti jednotek (Srbsko, Slovinsko, Chorvatsko, Vojvodina, Černá Hora – přičemž Makedonie by připadla Srbsku a Bosna a Hercegovina by se rozdělila mezi Srbsko a Chorvatsko) se společnou armádou, zahraniční politikou, měnou a celními poplatky.³⁰ Srbsko stálo za panovníkem. Od roku 1929 se země přejmenovala na Jugoslávské království. V roce 1934 byl král Alexandr zavražděn, což jen prohloubilo společenskou krizi. Následovalo utváření ultranacionální srbských i chorvatských politických uskupení. V roce 1940 projevil Hitler zájem o Jugoslávii. Když začala vláda koketovat s přistoupením Jugoslávie k Paktu tří, především v Srbsku to vyvolalo pobouření, a v roce 1941 došlo k vojenskému převratu.³¹ V dubnu Hitler bez vyhlášení války napadl Jugoslávii a ta byla nucena kapitulovat a později došlo k okupaci (italskou, bulharskou, německou a maďarskou armádou). To považují Šesták a spol. za úspěch fašistické Osy. Uvádějí, že meziválečná Jugoslávie „*notoricky porušovala občanská práva (...) Ale až po dubnové válce přerostlo etnické a sociální napětí v občanskou a revoluční válku*“.³² 10. dubna 1941 byl vyhlášen fašistický (ustašovský) Nezávislý stát Chorvatsko (NDH), který záhy pronikl mj. na území Bosny a Hercegoviny. Začalo masové vysídlování Srbů ze severní Bosny a probíhala násilná rekatolizace (200 tisíc osob) a Bosenští Muslimové se měli přeměnit na Chorvaty. Vznikly

²⁸ „*Vůdce slovinských klerikálů Anton Korošec tuto situaci charakterizoval takto: ‚Srbové vládnou, Chorvati diskutují a Slovinci platí.‘*” (Tejchman 2009: 389)

²⁹ Tejchman 2009: 387

³⁰ Tejchman 2009: 408

³¹ Tejchman 2009: 441

³² Tejchman 2009: 443

koncentrační tábory včetně Jasenovace poblíž Laktaši, kde zahynulo 50-100 tisíc Srbů, 40 tisíc Židů a 20 tisíc Romů.³³ „Nemálo občanů bývalé Jugoslávie její rozbití uvítalo. Mnozí Chorvati byli v první chvíli opojeni splněním dávného snu o nezávislosti. (...) Muslimové zase viděli novou příležitost k emancipaci. (...) Srbové žijící v Chorvatsku a Bosně byli pak přímo fyzicky ohroženi jako etnikum.“³⁴ Desítky tisíc lidí vstoupilo do partyzánského odboje ovládajícího střídavě velká území Srbska, Černé Hory, Bosny a Hercegoviny a Chorvatska. V Bosně „Muslimům partyzáni slíbili, že je ochrání před Chorvaty a srbskými četníky, Srbům slíbili, že je ochrání před ustašovci“³⁵. Phyllis Auty, autorka Titovy biografie uvádí: „K partyzánům se hlásili dobrovolníci ze všech náboženských a etnických skupin. Jen velmi malé procento z nich byli komunisté, ale většina věřila, že se v horách nebojuje jen za nezávislost, ale také za svobodnější a jednotnou Jugoslávii, kde se nebudou muset bát smrti z rukou svých spoluobčanů.“³⁶

V období po 2. světové válce se při prvních volbách v roce 1945 rozhodlo 89% voličů dát hlas komunistické straně, ve ve válce zdiskreditovaných nacionalistických konceptech většina obyvatel spatřovala příčinu nefunkčnosti a krize³⁷. Pelikán uvádí, že „Národnostní klid v Jugoslávii spočíval po roce 1945 na dvou principech. Jedním z nich bylo poskytnutí širokého prostoru pro rozvoj všech národů a národnostních menšin, druhým soustředění veškerých klíčových pravomocí v rukou úzké vládnoucí skupinky, která v zájmu státní stability vyvažovala či mocenskými prostředky potlačovala rozpory mezi jednotlivými etniky.“³⁸ Politické klima v období Jugoslávie tak konvenovalo s duchem Kubových knih, kdy byl národnostní stát chápán jako stát shody a etnické tolerance. Ondřej Žíla³⁹ si však na analýze etnicky smíšených manželství v době socialistické Jugoslávie pokládá otázku, zda šlo o mýtus nebo skutečnost. Podle něj „Bosenskohercegovská společnost zůstávala, navzdory snahám Titova vedení plošně prosadit ideu ‚bratrství a jednoty‘, především ve většinovém rurálním prostředí etnicky a nábožensky rozparcelovaná.“⁴⁰ Ukazuje, že „národnostní rozmístění obyvatelstva

³³ Tejchman 2009: 447-458

³⁴ Tejchman 2009: 459

³⁵ Tejchman 2009: 471

³⁶ Tejchman 2009: 471-2

³⁷ Tejchman 2009: 496

³⁸ Pelikán 2009: 541

³⁹ Žíla 2013: 513-532

⁴⁰ Žíla 2013: 516

k intenzivní asimilaci sice přímo vybízelo, nicméně ke společenské integraci prostřednictvím smíšených sňatků mezi jednotlivými komunitami v Bosně a Hercegovině nedocházelo.” Zároveň však uvádí, že etnická různorodost v BaH se díky stěhování Srbů a Chorvatů do mateřských republik celoplošně neprohlubovala a nedocházelo ani k extrému úplné sociální distance mezi etniky. Podle jeho analýzy byly do 80. let etnicky exogamní sňatky ne neobvyklé i v homogenních oblastech, jejich počet však nebyl nikterak signifikantní. Od 60. let se nacionalismus opět objevil na Jugoslávské politické scéně. V cenzu 1971 byla vyřazena kategorie jugoslávská národnost (což zásadně ovlivnilo deklaraci menšin, které často zaujímaly tuto deklaraci v rámci strategie obrany vůči asimilaci ze strany většiny a jugoslávská kategorie jim dosud sloužila k maskování skutečné identity) a Bosenští Muslimové naopak dostali příležitost se deklarovat v rámci vlastní národnostní kategorie.⁴¹ Od 80. let pak byl sledován vzrůstající sklon k nacionalismu.

V roce 1991, tedy v době po pádu Východního bloku a zároveň přes sto let po Kubových výpravách, se všechna tři etnika Bosny a Hercegoviny rozhodla dát ve volbách většinu hlasů nacionalistickým stranám, ačkoliv podle některých zdrojů⁴² k tomu původně vůbec nemuselo dojít - většina občanů se původně nechystala volit podle národnosti, vzrostly ale obavy z nárůstu preferencí strany Aliji Izetbegoviće⁴³ a SDA⁴⁴, která zmobilizovala Bosenské Muslimy⁴⁵ a vedly k nárůstu preferencí stran SDS BaH Radovana Karadžiće – napojené na SDS Slobodana Miloševiće - a HDZ BaH Davora Perinoviće a Stjepana Kljuiće⁴⁶ – napojené na HDZ Franja Tudjmana⁴⁷ (nacionální strany získaly dohromady 86% všech hlasů, přičemž jejich rozdělení přesně odpovídalo národnostnímu zastoupení obyvatel Bosny a Hercegoviny⁴⁸). Jediná bosenská strana, která nabízela liberálně středně-levicový zaměřený celobosenský (celojugoslávský) program, Svaz

⁴¹ Žižka 2013: 524

⁴² Hladký 1996

⁴³ Který byl v roce 1983 zatčen a souzen za šíření islámského nacionalismu (In: DANILOVIĆ, Rajko. Upoteba neprijatelja. Bělehrad: Zavod za udžbenike, 2010. Kapitola Nova pošast: Islamski fundamentalizam, s. 319.)

⁴⁴ Prvním předsedou strany byl reformista a známý bosenský imigrant Adil Zulfikarpašić, který se ve svých názorech později se stranou rozešel. Její název měl původně být Jugoslávská muslimská stran, ale tehdejší republikové zákony ještě neumožňovaly mít stranu na národnostním základě. (Hladký 1996)

⁴⁵ V současné době došlo k vymezení pojmů a spojení „Bosenský Muslim“ jakožto národnost se nepoužívá, pojem byl nahrazen slovem „Bošnjak“ tedy Bosňák (pro občana Bosny a Hercegoviny pak výraz Bosňan) jakožto výraz etnické příslušnosti a nikoliv náboženského vyznání (které ostatně mnoho Bosňáků dnes ani nepraktikuje).

⁴⁶ Prvním předsedou strany byl Davor Perinović.

⁴⁷ Hladký 1996, Hladký 2005, Kaldor 1998 (2007)

⁴⁸ Hladký 1996: 134

reformních sil Jugoslávie tehdejšího premiéra Ante Markoviće, nakonec mnoho preferencí nezískala.⁴⁹ Občanská válka, která následovala v roce 1992, a v níž bojovala všechna etnika (především však Bosenští Srbové s Bosňáky a Bosenští Chorvaté s Bosňáky) zásadně přispěla k ustanovení etnicity jako součásti identit obyvatel sledovaného regionu.

S revitalizací náboženství po rozpadu Titovy Jugoslávie a další vlnou po občanské válce nastala ve RS revitalizace slavení rituálu *krsne slavy*. Dakić⁵⁰ ve svém článku v Glasu Srpske uvádí, že „V Bosně a Hercegovině je skoro 6000 srbských příjmení spojených se 72 slavami“.

Jessie Hronešová⁵¹ se ve svém výzkumu v roce 2010 zabývala současnými etno-národními identitami mladých Bosňanů, tedy obyvatel Bosny a Hercegoviny. Uvádí, že v Bosně a Hercegovině bylo historicky nemožné stanovit jasnou hranici mezi etnickými a národními identitami. Došla k závěru, že u jednotlivých etnik v Bosně se popis toho, na čem se jejich identita utváří, značně liší⁵². Pro Bosenské Srby bylo příznačné svou identitu stavět na příkladech islamizace regionu, pokrevních poutech se svými předky, hrdosti na srbskou národnost a náboženství. Došla k závěru, že mladí Bosňané popisují obsahy svých etno-národních identit v souvislosti s náboženstvím a primordialitou. Jelikož jejich etnické charakteristiky⁵³ se příliš neliší⁵⁴, náboženství se ukázalo být nejzásadnějším rozdílem (a tedy etnodiferenčním znakem) mezi nimi a zároveň zdrojem tradic, ritů a zvyků, které jim dávají pocit bezpečí. Je faktem, že náboženská příslušnost v Bosně je primárně odvozena od společného původu předávání identit od rodičů (především patrilineárně). Její informátoři zmiňovali i linii předků, křestní jména a příjmení a atributy přisuzované jazyku jako znaky ukazující na příslušnost k určité etno-nacionální skupině, přičemž tuto příslušnost vnímali jako něco daného, vrozeného (tedy predeterminovaného linií předků a náboženstvím, tedy zakoušené a primordiální). Jako důvod spatřuje dosavadní neexistenci občanské identifikace se státem Bosny a Hercegoviny jakožto oficiálně uznané kategorie. To bylo často zdrojem zmatení a frustrace u těch, jejichž identita byla vícevrstvá nebo nedefinovaná⁵⁵. Zde se Hronešová odkazuje na Jenkinse⁵⁶ a jeho sociální kategorie, které

⁴⁹ Štěpánek 2003: 160

⁵⁰ Dakić 2008

⁵¹ Hronešová 2012

⁵² Hronešová 2012: 91

⁵³ Jazyk, zjev, způsob života, hodnoty (důraz na rodinu, pohostinnost, příbuzenské vazby, socializaci).

⁵⁴ S tímto závěrem souhlasí i Eriksen 2007: 111

⁵⁵ Stejně jako u mých mladších informátorů z etnicky heterogenního svazku, např. Dejana Vračević.

představují mocenský tlak při ustanovování a vyjednávání si vlastní identity. Autorka tak klade důraz na vymezení dichotomie my-oni v souvislosti s kolektivními identitami, který je mladým Bosňanům vnucován politickými elitami a staršími přeživšími válku (a do velké míry úspěšně, jak lze usuzovat z rozšířených etno-národních schémat a stereotypů). Mladí však nevnímali skupinu „my“ ani „oni“ v kategoriích jasně vymezených a homogenních skupin – především u Bosenských Srbů shledala Hronešová kategorizaci do národních skupin vyžadovanou centrálními autoritami jako dostačující. Jejím hlavním teoretickým závěrem je pak teze, že *„rigidní etno-národní identity a hranice v Bosně nejsou konstituovány a udržovány skrze sociální kontakt, jak tvrdí Barth⁵⁷ a Eriksen⁵⁸, ale spíše skrze jeho nedostatek“⁵⁹*. Poválečná segregace vedla k nedostatku mezi-etnické komunikace a udržování identit skrze definice vůči „abstraktním a domnělým⁶⁰“ druhým, což je podle Hronešové v kontrastu k Barthovým tvrzením. Považuje sice konstruktivismus za funkční, ale zároveň problematický pro analýzu situace v Bosně a Hercegovině. V tomto případě totiž podle ní skutečný obsah identit jako je původ nebo náboženství jsou důležité pro intenzitu a tvárnost identit. Ačkoliv připouští, že Barth má pravdu s tezí, že sociální kontakt a mobilita neodstraní etnické rozdíly⁶¹, její informátoři potvrzovali tezi, že tyto rozdíly lze sociální interakcí a mezi-etnickou komunikací značně redukovat. Autorka tedy považuje mezi-etnický kontakt za dokonce zásadní mechanismus pro budování mnohočetných a komplementárních identit. *„Vylepšení špatné ekonomické situace by se mohlo stát důležitou silou s potenciálem oslabit význam národních ideologií. Za podmínek ekonomické nestability a obtíží se etnické identity stávají ‚silnějšími‘, protože poskytují pocit bezpečí a trvání“⁶²*. Tím pádem by vylepšení ekonomické situace mohlo vést ke snižování významu mezi-etnických vztahů.

2.1.3 Další kolektivní identity v regonu

Nyní se zdá, že jsem téma identity poněkud předběhla, považuji pochopitelně za nutné se k němu v příštích kapitolách vrátit.

⁵⁶ JENKINS, Richard. Rethinking ethnicity: identity, categorization and power. In: Ethnic and racial studies 17, no. 2 (1994), s. 15-30

⁵⁷ Barth 1969

⁵⁸ Eriksen 2008

⁵⁹ Hronešová 2012: 93

⁶⁰ imagined

⁶¹ Barth 1969: 9

⁶² Hale 2008: 50

Podle Hronešové⁶³ mnoho aktérů odvozuje svou kolektivní (sociální) identitu od primordality. To ve své podstatě znamená, že druhá, stejně významná jako identita etno-národní je identita rodinná, tedy odkazující na rodinnou tradici. V tomto směru je třeba si uvědomit, že současná srbská rodina je rodina patriarchální, uznává jako hlavu rodiny nejstaršího muže. Koncept tak ctí jednotlivé věkové stupně, přičemž největší úctu mají nejstarší členové⁶⁴. Uvažujeme-li pak o rodině Bosenských Srbů jako o rodině patriarchální, je zřejmý její zásadní vliv na rozdělení genderových rolí.

Další důležitou identitou je identita náboženská. V rámci etno-emancipace souvisí s etnicitou národní v tom smyslu, že odkazuje k náboženství, nicméně podobně, jak prošla dramatickým vývojem nacionální identita, tak i praktikování náboženství, respektive performance náboženské identity. V tomto směru začala náboženská identita vzrůstat na významu až s ustanovováním etno-národních identit. Je ovšem otázka, do jaké míry právě řečené souvisí se vztahem k Bohu, a do jaké míry to souvisí se vztahem k identitě (viz blíže kapitola 4.4. Krsna slava jako náboženský rituál potvrzující náboženskou identitu).

2.2 Identita

Podle konstruktivistického pojetí jsou „*identity kontingentní. Jsou produktem sociální interakce a jako takové jsou fluidní a nestabilní.*“⁶⁵

Eriksen⁶⁶ vnímá identitu (identifikaci) jako záležitost sociální, a to jak na rovině jedince (situovanost jedince samotného), tak skupiny (vytvářející představu o členství ve skupinách). Za identifikace zakládající příslušnost jedince ke skupině považuje například jazyk, domov, příbuzenství, národnost, etnickou příslušnost, rodinu, věk, vzdělání, politický pohled, sexuální orientaci, sociální vrstvu, náboženství a pohlaví. Osobní identita pak může být vnucená (imperativní) či zvolená (situační), nejedná se však o ideální modely, ale spíše otázku míry. Různé druhy identit jsou pak u rozdílných skupin jinak důležité – autor se odkazuje na Simmelovo pravidlo „*vnitřní soudržnost skupiny je odvislá od míry vnějšího tlaku*“⁶⁷. Skupinové identity jsou založené na představě sdílení společných znaků, vytváří pocity loajality.

⁶³ Hronešová 2012: 91

⁶⁴ V Bosně a Hercegovině je například i v dnešní době zvykem, že snacha či zeť po celý život vykají svému tchánovi a tchýni.

⁶⁵ Paleček 2008

⁶⁶ Eriksen 2007: 64-79

⁶⁷ Eriksen 2007: 73

Csaba Szaló vychází z post-strukturalistických východisek: „*Nazdory své konstitutivní povaze, nemohou být sociální identity ani sebe-identity vytvářeny a předváděny vně strukturálních podmínek jazyka, vědění a moci.*“⁶⁸ Budou nás tedy zajímat i mocenské vztahy dané strukturou společnosti. Identitu autor vnímá jako koncept, ve kterém je důležitá interpretace v kontextu vědění (v jeho případě sociologii). „*Sebe-identita lidských subjektů i konfigurace jejich sociálních identit nevyhnutelně [je] spojena s významy, praktikami a zkušenostmi utvářenými jednotlivými diskursy a institucemi*“. Tyto diskurzivní praktiky jsou pak reflexivní.

2.2.1. Kolektivní identita

Studium kolektivních (někteří autoři používají slova sociálních) identit se do centra pozornosti dostalo v druhé polovině 20. století, přičemž na aktuálnosti získávalo zejména v jeho posledních dekadách. Zájem o tuto problematiku také tříbil koncepty, které popisovaly a vysvětlovaly podstatu existence a konstruování kolektivní identity/kolektivních identit.

Ústřední linií úvah mojí studie je teze, že kolektivní identita je konstruovaná⁶⁹ a kontextuální, a tedy individualizovaná⁷⁰. V toto směru je platná představa modelu segmentárních identit, jež jsou uvědomovány v rámci sociálního kontextu, do něhož aktéři vstupují (hranice my-oni)⁷¹. Identity jsou mnohvrstevnaté⁷², přičemž jsou ustanovovány na základě přijetí a realizace sociální role dané každodenností na základě sdílených představ a idejí⁷³. Podle Thomase Hyllanda Eriksena každý člověk disponuje množstvím identit, které se stávají relevantní podle situací, do kterých člověk vstupuje nebo které dokonce sám navozuje a vztahů, které k lidem, vůči nimž se vymezuje, má (kolektivní identity jsou situační a relační⁷⁴). Principy, na nichž se utváří kolektivní identity, pak mohou být rozličné. Může jít o pocit příslušnosti k národu, lokalitě, společenské vrstvě, náboženské či profesní skupině, nebo například k rodině. V rámci kolektivních identit je

⁶⁸ Szaló 2003: 13

⁶⁹ Anderson 2008

⁷⁰ Eriksen 2008

⁷¹ více viz Eriksen 2008

⁷² Eriksen 2008

⁷³ Anderson 2008

⁷⁴ Eriksen 2007: 68

nejvíce promyšlená identita etnická.

V sociální antropologii je rovněž relevantní rovina utváření sociálních loajalit na principu národní/etnické identity, a to ve vazbě na politickém klimatu lokalit a regionu⁷⁵.

Brubaker a Cooper⁷⁶ shrnuli pět nejčastějších významů identity:

1. základ sociálního a politického konání, stojící v protikladu k „zájmu“
2. kolektivní jev označující fundamentální „stejnost“ členů skupiny nebo kategorie, projevující se v pocitu solidarity, sdíleném vědomí a kolektivním konání
3. jádro nebo základní podmínka sociálního bytí
4. produkt sociálního a politického konání
5. produkt vícenásobných vzájemně si konkurujících diskurzů (povaha „já“ je nestabilní, kolísavá)

Rogers Brubaker považuje etnicitu za způsob porozumění, interpretování a utváření rámce každodenní zkušenosti.⁷⁷

S důrazem na antropologické ukotvení mého výzkumu a této práce lze o kolektivních identitách uvažovat v souvislosti s identitou kulturní. V tomto pojetí jsou kolektivní identity nejen uvědomovány, ale zejména upevňovány a manifestovány skrze kulturní projevy⁷⁸, v tomto případě skrze rituál.

2.2.1.1. Praktiky – vtělená identita

Eriksen⁷⁹ pracuje s tezí, že identita je ustanovovaná skrze praxi, to znamená, že etnicita má, respektive musí mít ukotvení v praktikách, jinak se neudrží. I Csaba Szaló píše o sociálních identitách jakožto o diskurzivních praktikách. Ale čím jsou tyto praktiky? Szaló⁸⁰ hovoří o diskurzivních praktikách, přičemž již v této rovině se ustanovuje identita. V rámci nich se aktéři prezentují, performují, vnímají performaci druhých a reagují na ni. Možná ony praktiky mohou mít povahu inscenovaných performancí, kdy si aktéři bezprostřední souvislost performance a identity uvědomují. Markéta Zandlová⁸¹ rovněž

⁷⁵ např. Tesař 2007, Grygar 2005

⁷⁶ Brubaker, Cooper 2000

⁷⁷ Brubaker 2004: 86

⁷⁸ Bittnerová, Moravcová 2006; 2008 aj.

⁷⁹ Eriksen 2008

⁸⁰ Szaló 2003: 13-36

⁸¹ Zandlová 2015

vychází z toho, že identita potřebuje performanci, jelikož skrze ní dochází ke vtělení etnické identity. Když popisuje situaci revitalizačního hnutí Arumunů v Bulharsku a popisuje, že její aktéři potřebují mít manipulaci s etnickými „věcmi“, aby byla identita vtělená.

2.3. Rituál

V souvislosti s performancemi identity je důležité zmínit rituál. Jestliže se domníváme, že identita má vytvářet představu o přináležetosti ke skupinám a zároveň ustanovovat hodnoty, na kterých je toto členství budováno, pak je samozřejmě rituál exemplárním příkladem performance, přes kterou se identita ustanovuje. Zimmerman⁸² právě v souvislosti s *krsnou slavou* doslova používá termín „*performance ethnicity*“.

Definice rituálu je přitom mnoho. Autoři významňují různé roviny, skrze které chápou rituál jako kulturní prvek. Někteří uvažují o rituálech v kontextu s jeho funkcí, jiní zdůrazňují formální stránku věci. Bauman⁸³ uvádí, že sociální vědci zpravidla nahlíží rituály jako místo sdílení vztahů, performancí, symbolů a jejich významů.

Podle Bowie „*rituály mají mnoho funkcí, a to jak na úrovni jednotlivce, tak celých skupin nebo společností. Dokážou zprostředkovat a vyjádřit city, řídit a prosazovat způsoby chování, podporovat nebo naopak narušovat status quo, vyvolávat změny nebo obnovovat soulad a rovnováhu. (...) Předáváním hodnot nejhluběji zakořeněných v určité kultuře od jednoho pokolení k druhému se dá usnadnit pomocí rituálu.*“⁸⁴

S.J.Tambiah formuloval následující definici⁸⁵: „*Rituál je kulturně zkonstruovaný systém symbolické komunikace. Je tvořen strukturovanými a uspořádanými sledy slov a činů, často vyjadřovanými více prostředky, jejichž obsah a uspořádání se vyznačují různým stupněm formálnosti (konvenciálnosti), stereotypů (strnulosti) a redundance (opakování).*“ Podle R. A. Rappaporta je to „*posloupnost jednání, kterou si účastníci nevytvářejí na místě sami*“, je to tedy způsob chování založený na určitých předem daných pravidlech se stanoveným postupem či rutinou. Rappaport ho považuje za základní lidský sociální akt⁸⁶.

Nicméně uvažujeme-li o rituálu jako prostoru o vyjednávání identit, musíme se

⁸² Zimmerman 1985: 32

⁸³ Bauman 1992: 98 in: Henig 2009: 180

⁸⁴ Bowie 2008:147

⁸⁵ S.J.Tambiah 1979: 119 In Bowie 2008:151

⁸⁶ Rappaport 2002: 107

vrátit k tradičním textům Durkheima.

2.3.1. Rituál jako kulturní projev udržující společenský řád

Rituál je jedním z prostředků ustanovování a vyjednávání (potažmo rozrušování) sdílených hodnot a vytváření soudržnosti členů společnosti⁸⁷. Podle Émila Durkheima⁸⁸ rituál vytváří pocit solidarity, vzájemné důvěry, porozumění a pochopení. Vnímá ho jako ryze společenskou záležitost⁸⁹ a definuje ho jakožto „*jednotný systém víry a praktik vztahujících se k posvátným věcem, to jest k věcem odtaziťým a zakázaným; systém víry a praktik, které sjednocují všechny své přívržence v jediném morálním společenství nazývaném církev*“⁹⁰.

Také Victor Turner⁹¹ zdůrazňuje, že mj. i rituály jsou prvkem k udržení sociální koheze a následně stability v nestabilních společnostech. Je tedy oprávněné pokládat rituál za kulturní projev, který se podílí na vytváření kolektivních identit, jež ovšem mohou být v různých polohách a odkazovat k různým typům kolektivit (ve zde uvažovaném modelu segmentárních identit), a to právě v sociálně a politicky nestabilním regionu Bosny a Hercegoviny.

Berger a Luckmann v rámci své teorie „sociální konstrukce reality“ považují náboženství za nejrozšířenější a nejefektivnější prostředek, jak člověk legitimizuje svou participaci na tvorbě řádu (budování sociálního prostředí) a potvrzuje tak své počínání.⁹²

Rituál vnímám jako performanci⁹³, v rámci níž jsou nejen sdíleny a posilovány, ale také vyjednávány hodnoty dané společností⁹⁴. V průběhu performance se ukazují dva na sobě závislé druhy zpráv: autoreferenční a kanonické⁹⁵. Ty jsou na sobě závislé a sdělují různé obsahy (vědění). V rámci sledované problematiky identity bylo možné předpokládat, že v průběhu rituálu budou komunikovány obsahy odkazující k jednotlivým segmentům identity. Ona manifestace vede k budování nejen individuálního, ale zejména společného

⁸⁷ Bowie 2009, Turner 2004, Durkheim 2002

⁸⁸ Durkheim 2002

⁸⁹ Durkheim 2002: 17

⁹⁰ Durkheim 2002: 55-56

⁹¹ Turner 2004

⁹² Lužný 1999: 84

⁹³ Turner 2004, Rappaport 2002: 24

⁹⁴ Henig, D. 2009

⁹⁵ Rappaport 2002: 52-106 Autoreferenční zprávy jsou vymezené na rámec místní i časové přítomnosti, kdežto kanonické jsou univerzální.

vědění⁹⁶, a tudíž v tomto smyslu bude rituál přispívat k upevňování a potvrzování sdílených identit v rámci daného prostoru.

Zimmerman⁹⁷, která zkoumala rituál *krsne slavy* u Srbů v Americe, nevnímá rituál jako statickou záležitost, ale jako kontinuálně se měnící proces.

2.3.2. Typy a povahy rituálů

Existují samozřejmě různé druhy rituálů: náboženské, spojené s politickými idejemi, změnami rodinných statutů, mnoho z nich pochopitelně může integrovat i více rovin zároveň. Každá z těchto rovin nicméně odkazuje na jinou rovinu existence člověka jako bytosti náboženské, politické, individuální a společenské. Rituály jsou spojeny s různými hodnotami a odkazují na různá společenství, ať už sekularizované či nikoliv. V dnešní sekularizované době nicméně nelze rituál chápat čistě jako záležitost světskou, ale lze v něm uvažovat v dichotomii všední – sváteční⁹⁸.

Popelková⁹⁹ vymezuje následující vzájemně se prolínající skupiny svátků: institucionalizované formalizované svátky (vnímané i označované i jako svátky náboženské a politické), dále svátky profesních i neformálních skupin, svátky tvořící součást historické kulturní tradice země a svátky, které do ní pronikají z jiných kultur. Ve své práci se mimo jiné zabývala zkoumáním Vánoc na Slovensku, přičemž zjistila, že „*ačkoliv jde původem o křesťanský svátek, tedy o svátek dlouhodobě institucionalizovaný církví, jeho vnímání a slavení jako náboženského svátku - a to i navzdory masivnímu oživení náboženského života po roce 1989 – není dnes ani jedinou, ani hlavní s ní spojenou reprezentací. V současné společnosti Slovenska mají Vánoce totiž i podoby sekulárního svátku.*“¹⁰⁰ V tomto ohledu lze dle mého názoru najít korelaci s revitalizovaným svátkem *krsne slavy*, jak ukáží v této práci. Popelková chápe svátek v současnosti jako „*tradicí ověřený a současně flexibilně modernizovatelný nástroj na šíření nástrojů o uspořádání společnosti, světa. Anebo jako iracionální moment používaný ve snaze dosáhnout reálný cíl. Pro jednotlivce – občana jsou svátky lákavé právě iracionální jedinečností pocitů, které mu dokáže poskytnout jejich prožívání. Z opačného pohledu, důvodem, proč svátky*

⁹⁶ Berger, Luckmann 1999

⁹⁷ Zimmerman 1985

⁹⁸ Sokol 2004

⁹⁹ Popelková 2014: 248

¹⁰⁰ Popelková 2014: 252

*nepůsobí vždy stejně účinně při prosazování určitých názorů, je fakt, že hlavním aktérem procesu jejich akceptace je právě jednatel – občan. On se totiž rozhoduje, který význam, obsah svátku aktuálně přijme, jakou formu jeho slavení, připomínání si vybere a či ji opravdu i využije“.*¹⁰¹

Lodge¹⁰² rozděluje folklorní obřady do tří skupin: náboženské (církevní svátky, dny svatých, pověry), spojené s půdou (vegetace, roční období, očistné obřady a obřady plodnosti, ohně, vody, zvířat, osení a sklizně) a rodinné (křest, zdraví, svatby, pohřby a slavy). Ustanovuje tak tři identitní roviny.

Náboženský rituál

Durkheim přisuzuje náboženství dvě důležité integrační funkce – jednak utužuje společnost, jednak integruje při snaze jedince začlenit se do společnosti.¹⁰³

Victor Turner¹⁰⁴ definuje náboženský rituál či obřad jako *„Předepsané formální chování pro příležitosti neodkázané na technickou rutinu; odkazuje na víru v mystické (nebo neempirické) bytosti či síly pokládané za první a poslední příčiny všech účinků.“*

Tylor¹⁰⁵ tvrdil, že minimální definicí náboženství je *„víra v duchovní bytosti“* (...) je *snahou lidí nalézt smysl svých zkušeností a světa, v němž žijí (někdy se to označuje jako intelektualistické pojetí náboženství)“.*

Pro Clifforda Geertze¹⁰⁶ je náboženství 1) soustavou symbolů, jež funguje tak, aby 2) založila silné, vše prostupující a trvalé postoje a motivace v lidech 3) formulováním představ o obecném řádu existence a 4) dodáním takové aury faktuality těmto představám, že 5) postoje a motivace se zdají jedinečně realistické.

Podle Rappaportovy teorie¹⁰⁷ vzniklo náboženství, jazyk a lidství společně, přičemž důležitým prvkem vzniku lidství byl rituál ustavující jednotlivé prvky náboženství. Rituál měl pak zásadní význam i v tvorbě Posvátna¹⁰⁸. Rappaportova definice rituálu je *„performance více či méně neměnných sekvencí formálních aktů a vyjádření, ne zcela*

¹⁰¹ Popelková 2014: 253

¹⁰² Lodge 1944

¹⁰³ Lužný 1999: 39

¹⁰⁴ Turner 1982:79

¹⁰⁵ Tylor 1958: 8 in Bowie 2008

¹⁰⁶ Geertz 1974:4

¹⁰⁷ Rappaport 2002: 16

¹⁰⁸ Rappaport 2002: 3

dešifrovaný performanty.¹⁰⁹“ Z toho zřejmé, že rituály jsou v náboženství (tedy i v pravoslavném křesťanství) předem dané dodržované scénáře či obřady (jedná se zkrátka o vnější projevy víry) a jejich hlavní funkcí je „*uvádění shromážděných ve spojení s posvátnými silami*“.¹¹⁰

Rodinné rituály

Ke zkoumanému tématu se pochopitelně váže i odborná literatura týkající se rodinných rituálů. Největší zastoupení mají pak spíše psychologické (případně teologické) texty, které nejsou z hlediska metodologie (a ostatně i rozsahu) této práce příliš relevantní. Každopádně lze říci, že do velké míry je autoři vnímají jako rituály přechodové (zpravidla iniciační)¹¹¹ a spojené s pamětí a jejím předáváním. Je zřejmé, že mají působit jako sjednocující faktor rodiny, upevňující rodinnou identitu jedince, přičemž komunikace v rodině je v rámci rituálu symbolická.

Hudečková¹¹² se ve své diplomové práci odkazuje na Friesena¹¹³, který uvádí definici rodinných rituálů, které definuje jako „*chování anebo aktivity zahrnující všechny členy rodiny nebo jejich větší část. Vyskytují se epizodicky, mají symbolický význam pro členy rodiny, jsou hodnoceny účastníky tak, aby chránily tyto jejich aktivity i v budoucnosti.*“

Přechodové rituály

Mnozí autoři zaměřují pozornost svého zájmu na přechodové rituály (van Gennep 1996, Turner 2004, Říčan 1989). Van Gennep¹¹⁴ rozděluje rituály do pěti kategorií – přechodové, iniciační, výroční, pohřební a oslavné. V tomto ohledu by se krsna slava dala zařadit hned do dvou kategorií. První, oslavný rituál je nasnadě, jedná se o oslavnou ceremonii, při které se shromáždí rodinní příslušníci. V tomto případě se jedná o iniciativu dané rodiny. Při mém výzkumu se však ukázalo, že má do jisté míry i rysy přechodového

¹⁰⁹ Orig. “*the performance of more or less invariant sequences of formal acts and utterances not entirely encoded by the performers*”, překlad Ivana Skenderija (Rappaport 2002: 24)

¹¹⁰ Murphy 1998: 186

¹¹¹ viz například Skopová, Kamila. Rodinné svátky o století zpátky aneb Oslavy a rituály v české domácnosti. Praha: Filip Tomáš – Akropolis 2010.

¹¹² Hudečková 2010

¹¹³ FRIESEN, J. D. Promoting Health in Families: Applying Family Research and Theory to Nursing Practice. 3. vydání. Philadelphia: Saunders 1990

¹¹⁴ Van Gennep 1996:59

rituálu. Autor dále dělí přechodové rituály na sympatetické, kontaktní, přímé, nepřímé, pozitivní, negativní, rituály odluky, pomezí a slučovací. V tomto smyslu se dá oslava rodinného patrona zařadit mezi kontaktní (působí bezprostředně na jedince), negativní (snaží se vyhnout nějakému efektu – něčemu zlému, apeluje na ochranu svatého), pomezí (jedná se o veřejný rituál) a nepřímý (snaží se dát do chodu autonomní sílu – svatého).

2.3.3. Vynalezená tradice

Rituál lze nahlížet v rovině tradice nebo v rovině zvyklosti. Zvyklosti odkazují k identitě a jejímu vyjednávání. Naopak tradice jsou pevně ustanvené a spojené s významem.

Markéta Zandlová ve své dizertační práci¹¹⁵ o Aromunech zmiňuje „*problematiku ‚tradice‘ a jejího ‚vynalézání‘, jak ji formuloval E. Shils (1981) a především E. Hobsbawm a T. Ranger (1983), kteří v analýze zdánlivé starobylosti a neměnnosti tradic (=aktérské pojetí) ukázali, že ‚vynalézání‘ tradic je proces formalizace a ritualizace do značné míry libovolných praktik či postupů, odkazujících na minulost, jejichž opakování má samo o sobě implikovat kontinuitu*“. Tyto ritualizované akty jakožto formy folklorismu považuje za výraznou a velice dobře viditelnou revitalizační strategii. Zároveň zmiňuje *habituální paměť*, specifika propojení paměti a tělesnosti, jak o nich napsal Paul Connerton¹¹⁶, „*kteřý v analýze nejrůznějších komemorativních obřadů a tělesných praktik ukázal bytostně performativní charakter vzpomínání*“¹¹⁷. Autorka upozorňuje na fakt, že skrze obřady dochází k habituaci, tedy identita je také ve své podstatě vtělená.

Zandlová hovoří o komemorativních obřadech, které v sobě nesou tělesné opraktiky habituálního pamatování, „*kdy se minulost podle Connertona doslova usazuje v lidském těle, takovou konkrétní vazbu nemají: jde o vtělené, kulturně specifické postoje, gesta, pohyby, založené na určité osvojené dovednosti, které opakují a zpřítomňují minulost v našem současném jednání.*“¹¹⁸

Nicméně my nemusíme o této záležitosti uvažovat jen v souvislosti s připomínáním si minulosti, ale můžeme o tom přemýšlet i v rovině současné, kdy jsou tyto události

¹¹⁵ Zandlová 2015: 175

¹¹⁶ CONNERTON, P.: How Societies Remember. Cambridge, New York, Port Chester, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press 1989

¹¹⁷ Zandlová 2015: 182

¹¹⁸ Connerton 1989: 73 in Zandlová 2015: 175-6

vtělené pro naši budoucnost.

Vymyšlené tradice dle Hobsbawmem souvisí s kolektivními identitami – existují „představovaná společenství“¹¹⁹, které spolu v běžném životě nic neprožívají a nepraktikují, proto používají zkosnatělé tradice, například v podobě rituálu. Slava je do jisté míry určitou zvyklostí, ale zároveň i tradicí. Hobsbawm¹²⁰ jasně rozlišuje tradice a zvyky přetrvávající v takzvaných tradičních společnostech. Zatímco charakteristikou a účelem tradic je jejich neměnnost a spojení s formálními činnostmi (například opakováním), zvyk je jakýmsi motorem a setrvačником, který však nevyklučuje inovace a změny. Vyjednávání těchto dvou rovin lze sledovat i v literatuře, které se tématem *krsne slavy* zabývá.

¹¹⁹ Orig. “*imagined communities*”

¹²⁰ Hobsbawm 2010

2.4. Stav poznání týkající se svátku *krsne slavy*

Jak již bylo zmíněno v úvodu, slava je tradiční (pravoslavnou) oslavou patrona jednotlivých rodin, vesnic či farností¹²¹. U příležitosti dne světce se pak konají oslavy, které manifestují vazbu příbuzných a přátel k dané rodině (*porodična krsna slava*¹²² či *krsno ime*¹²³), vesničanů/měšťanů k lokální společnosti či farníků k farnosti (*crkvena slava*).

Rheubottom¹²⁴ zmiňuje čtyři typy slavy: obecní (*opštinska*, tedy městská či vesnická), domácí (*krsna slava, krsno ime*), kostelní (*crkvena slava, zbor*) a klášterní (*monastirska slava*). Obecní a církevní slava jsou jakousi paralelou moravského posvícení¹²⁵ či pouti, bulharského saboru nebo kurbanu, zatímco *porodična krsna slava* je oslavou rodinných patronů. Reverend Todorović¹²⁶ pak k Rheubottomem zmiňovaným 4 typům přidává například školní slavu (den sv. Sava, slaví se v Srbsku od roku 1827), slavy společností, institucí a organizací, či celých států (uvádí například patrona srbského státu za vlády Nemanjićů, prvomučedníka sv. Štěpána).

Dovolím si se odkázat na Rheubottoma¹²⁷, který říká, že o rituálu rodinné křestní slavy bylo napsáno mnoho, bohužel však především v srbštině či chorvatštině¹²⁸, což je jazyk ne zcela přístupný většině sociálních antropologů. Většině publikovaných textů navíc vytyká přílišnou deskriptivnost a jen minimum analýzy. Mnoho textů lze najít v publikaci Srpski Etnografski Zbornik, v roce 1985 dokonce vyšel sborník prací „O krsnom imenu“¹²⁹, který je psaný v cyrilici.

Zatímco v srbské a chorvatské literatuře je tomuto tématu věnována velká

¹²¹ Více viz Kopecká 2007: 16-18, Rheubottom 1976

¹²² Doslovně rodinná křestní slava

¹²³ Doslovně křestní jméno

¹²⁴ Rheubottom 1976

¹²⁵ „výroční podzimní slavnost na památku posvěcení chrámu. Vyvinulo se z pohanského obyčeje oslavovati šťastnou sklizeň a příchod zimy“. (In: OTTO J.: Ottův slovník naučný. Dvacátý díl. Praha: 1903. S. 315)

¹²⁶ Todorović 1978: 9-10

¹²⁷ Rheubottom 1976: 18

¹²⁸ Jovan Todorović 1978, Dimitrije Kiki Popadić 1999, Milan T. Vuković 1972, Krsto Milovanović 1997, Mile Nedeljković 1991, Bratislav Grubačić & Momir Tomić 1988, Dimitrije M.Kalezić 2000, Miloje Vasić 1985, Ljubinko R. Radenković 2013, Miloš S. Milojević 1871, Aleksandar Mitrović 1912, Vuk Stefanović Karadžić, Ljubomir Ranković, Milenko Filipović 1969, Veselin Čajkanović 1994, Petar Vlahović 1972, Čiro Truhelka 1985, Ljubomir Ranković 2003, Mladena Prelić 2004, Vladislav Skarić 1985, Petar Z. Petrović 1970, Sreten Petrović 1998, Milan Milićević 1985, Dragan Mićić 2001, Nikola Pantelić 1998, Slobodan Zečević 1973, Dušan Bandić 1980, Ivan Kovačević 1985

¹²⁹ Kovačević, Ivan (ed.). O Krsnom Imenu. Prosveta, Beograd 1985

pozornost, v české literatuře se slavě prakticky žádná pozornost nevěnuje¹³⁰. Čeští slavisté ji tedy nechápali jako jev, skrze který by přiblížili českému publiku srbskou etnicitu. Například v Dějinách srbské kultury¹³¹ je *krsna slava* překvapivě zmíněna jen jedinkrát, s odkazem na autora povídky *Ivkova slava*, Stevana Sremace.

Ludvík Kuba ve svých cestopisech¹³² zmiňuje *krsno ime* rovněž jen jedinkrát, a to okrajově, v souvislosti s legendárním srbským hrdinou Markem Kraljevićem. V uvedeném příběhu je uvedeno: „*Sešlo se mu hostů, jak se sluší a patří: dvě stě popů, tři sta kaluděru (mnichů), také dvanáct srbských vojevoduů, jiných hostů ani nečítaje. Bylo ,dosti piva, jídel všeho druhu‘, kromě jediného nedostatku, jež postřehl a také hned všetečně vytkl mlsný kaluděr; řka: ‚Nema riba od Ochrida‘. To se Marka dotklo. Poručil hosty krmiti a napájeti, ale sám si dal připravit Šarce [svého koně, pozn. autorky] a chystal se na cestu.*“¹³³. Pochopitelně se vydal pro ryby, aby hostům nabídl vše, po čem zatoužili. Ačkoliv zde se jedná o lidové vyprávění plné přehánění (což je ostatně typické i pro většinu srbských pohádek sebraných Vukem Karadžičem), rovina oslavy pojaté jako bakchanálie jakožto žádoucího ideálu je zde zřejmá, stejně jako otázka prestiže (kvůli vrtochu hosta vyrazit uprostřed noci vprostřed oslav pro rybu a riskovat život při boji s Turčinem Džemem – kterého nakonec pochopitelně přechytračí).¹³⁴

V současné české literatuře jsem dohledala jen jediný text, který se vyloženě zabývá tímto tématem: diplomovou práci Barbary Kopecké s názvem *Deskripce rodinné slávy*¹³⁵, její původ, funkce a význam v srbské společnosti¹³⁶, v níž zkoumala *krsnou slavu* v jižním Srbsku, okolí Bělehradu a a kombinovala zúčastněné pozorování, dotazníkové šetření a semi-strukturované rozhovory. Ve své práci dochází k závěru, že „*Sláva je integrální součástí identity Srbů a jeden z jejich národních symbolů. (...) Nejpodstatnější role slávy je dnes na poli společenském a ne církevním. Sláva je periodické setkávání lidí, kterým se udržují vzájemné kontakty. Je reciproční. Krsna slava je živým svátkem, který nezanikl ani v období komunismu, a který je v současné době stále na vzestupu. I dnes*

¹³⁰ Srov Kudělka – Šimeček 1972

¹³¹ Ivić (ed.) 1994

¹³² Kuba 1937, 1956

¹³³ 1956: 307

¹³⁴ Srov kapitola 2.3.3. O původu krsne slavy – podkapitola Bakchanálie

¹³⁵ Některé původní názvy (např. žito, slavský koláč) se rozhodla zachovat, výraz *slava* se rozhodla překládat.

¹³⁶ Kopecká 2007

přibývá počet slavících. K tomu přispívají i média a oficiální zlegalizování toho svátku¹³⁷. Současně má dnes sláva i sjednocující funkci pro Srby žijící v Srbsku i mimo jeho hranice¹³⁸. Sláva je tedy jedním ze způsobů identifikace Srbů se svou identitou.¹³⁹

2.4.1. Krsna slava jako odborný konstrukt

Jak je tedy *krsna slava* konstruována v kontextu literárních zdrojů, respektive etnografické a etnologické literatury? Odborná literatura vyjednává, co je *slava*. V první řadě samozřejmě nabízejí popis.

Například Maxwell uvádí, že slava se slaví až tři dny – má však na mysli den před dnem daného svatého (tzv. *ùoči*), den svatého a den následující, nikoliv den připadající svatému a dva dny následující, jak popisují pozdější zdroje a jak slaví i moji informátoři v dané lokalitě. Zdá se, že z náboženského hlediska je den před nejdůležitější. I dnes jde zástupce do rodiny za popem do kostela, aby mu nechal požehnat svíci, *slavski kolač*¹⁴⁰ a *koljivo*¹⁴¹, podle Maxwella se však ještě v 19. století v tento den scházela rodina a přátelé, ženy v domě hostům omyly nohy a nabídly jim sandály, pak byli usazeni a sedmkrát si při odříkávání modlitby domácím připili, přičemž oslavující muž si nesměl po celou dobu sednout s hosty a zůstal je obsluhovat nápoji. Zatímco v srbském království hosté odcházeli o půlnoci, v Bosně a Hercegovině mnohdy zůstali i na noc. Kopecká uvádí, že podle lidové tradice se slava slaví jeden až tři dny, v některých krajích dokonce čtyři. V rámci teoretických východisek své práce uvádí podrobné lokální názvy jednotlivých dní¹⁴², přičemž v této práci je nebudu vypisovat, protože dnes je v mnou zkoumané lokalitě Laktaši používán jen výraz *krsna slava* (případně *krsno ime*, což byl běžnější pojem používaný do 20. století) a zmíněné *ùoči*.

Maxwell zmiňuje i tradiční pozdravení a přání domácím a jeho rodině¹⁴³, z něho se podle mého výzkumu v dané lokalitě uchovalo spíše jen přání „*Srečna slava, domaćine*“

¹³⁷ v Zákoníku práce je zakotven den volna na den slávy

¹³⁸ V oblastech etnicky smíšených je větší počet slavících než v oblastech etnicki homogenních.

¹³⁹ Kopecká 2007: 94-97

¹⁴⁰ Slavski kolač není sladký koláč, ale druh pšeničného chleba, pogači.

¹⁴¹ Koljivo nebo žito je oslazená vařená pšenice a symbolizuje tělo Kristovo, hostii. Zimmerman (1985: 30) uvádí, že doslovný překlad slova znamená „ten, co byl bodnut nožem zaživa“ (orig. that which is cut by knife while alive). Přitom zmiňuje kontroverzi zavládající mezi historiky a antropology týkající se této oběti (shrnutí viz Petrović, Petar Z. *Krsno ime*. In: *Mitološki rječnik*. Beograd: Nolit 1970, detaily Čajkanović 1924, Skarić 1920, Niederle 1916, Schneeweis 1961, Vuković 1972).

¹⁴² Kopecká 2007: 5-6

¹⁴³ Viz Maxwell 1891: 67

(šťastnou slavu, domácí/hostiteli). U bohatých rodin pak v tomto období mnohdy pop přišel druhý den z rána požehnat chlebu a slavnostně ho rozlomit – v mnou zkoumané lokalitě již tento zvyk není udržován, viz kapitola 4.3. Maxwell svůj text uzavírá citací stereotypu, který mu připadá pro *krsnou slavu* příznačný: „*Nechť nás Bůh naučí, co je pravé Přátelství a jak si ho vážit.*“¹⁴⁴ Tím společně s textu dominující etno-národní rovinou vyzdvihuje i rovinu utužování lokálních vazeb.

Georgevitch v roce 1917 zmiňuje, že obřadů v rámci *krsne slavy* je mnoho a liší se, nejdůležitějšími však je společná rodinná modlitba, sdílení chleba (*slavského kolače*), pojedení pšenice (*koljiva, žita*) a oslava, jejíž hosty jsou všichni přátelé. U ostatních, současnějších autorů se popis nejdůležitějších symbolů neliší.

Autoři se tedy zajímají o formální stránku oslavy. Zároveň také ustanovují významy, skrze které v rámci odborného diskurzu autoři definují, co je slava. Slava je vnímána v několika kontextech: jakožto etnická, náboženská, rodinná, lokální a agrární oslava ustavující a utužující sociální vazby; jako jev, který lze vnímat v historické perspektivě. Přestože je v literatuře tematizován především ve vztahu k lidovému prostředí, v gellnerovském pojetí se svátek *krsne slavy* v moderní srbské společnosti stal součástí vysoké kultury. Navzdory tomu, že srbsští národopisci dávají *slavu* do souvislosti s pohanskými náboženstvími, jejich nálezy a diskurs již na počátku 20. století podporují ideu, že slava je spojena s etnicitou. Starší texty¹⁴⁵ ji totiž konstituují jakožto oslavu etnickou, masivně ji líčí jako záležitost národa, vnímají *slavu* jako něco, co vymezuje Srby vůči druhým, co je ustavuje jako srbské a co vede srbské hranice. Přitom je důležité zmínit, že od 19. století do poloviny století 20. expertní diskurz v oblasti národopisu ustanovoval veřejný diskurz. Národopisci zkrátka „vzali“ lidu tento svátek, aby popsali, jak má správně vypadat a poté ho „vrátili“. Někteří současní autoři¹⁴⁶ naopak zeslabují etnickou stránku a dávají svátek *krsne slavy* do souvislosti s pohanstvím, přičemž ho reinterpretovali jako svátek rurální a agrární¹⁴⁷. Dalo by se říci, že Mitrović svými argumenty nezvratně potvrzuje svou tezi, že „vznik dnešního křesťanského jména není třeba hledat ani v srbských ani pravoslavných zdrojích, a že jeho opravdový zdroj je v pohanském náboženském zvyku

¹⁴⁴ Orig. „*May God teach us to know what true Friendship is, and how to appreciate it.*“, překlad Ivana Skenderija (Maxwell 1891: 72)

¹⁴⁵ Maxwell 1891, Georgevitch 1917, Lodge 1944, Mitrović 1912

¹⁴⁶ Hristov 2000, aj.

¹⁴⁷ Stejně jako můj informátor, pop Danilo. Srov. Kopecká 2007

*boha-patrona, a patarenství mu tak možná bylo médium, které tuto prastarou tradici předalo nové době, novým generacím, aniž by se ptalo na jejich dnešní konfesi*¹⁴⁸. Další autoři dávají slavu do souvislosti se společenským setkáním rodiny a přátel (viz kapitola 2.3.4. Významy krsne slavy).

Toto pojetí však již zpětně nic nemění na současném veřejném diskurzu. A není nutné se omezit jen na odborné texty – důkazy o tom, že se jedná o součást veřejného diskurzu lze najít při literární rešerši i v ne odborných textech. Při literární rešerši jsem našla i mnoho článků o původu a návodu, jak slavit *krsnou slavu*. Například internetový časopis Bašta Balkana publikoval články *Jak vznikla krsna slava – postní i masná slava* či *Krsna slava – pravidla a zvyky při slavě a jak se slaví rodinná slava*, kde lze najít podrobnosti o historii, správném předání z otce na syna, jak pozvat hosty, co říkat, co připravit, jak má vypadat hostina a jakou roli hrají víno, pšenice a *slavski kolač*. Pojímá svátek jako výlučně srbský (více viz kapitola 2.3.5. Samo Srbi slaví slavu?) a akcentuje národní rozměr. Zimmermanová¹⁴⁹ rovněž svátku vrací etnický rozměr, ovšem v kontextu multikulturní společnosti ve Spojených státech amerických¹⁵⁰.

2.4.2. První historické zmínky o krsne slavě

V kontextu povahy vědy na přelomu 19. a 20. století se autoři věnovali historickým pramenům, které dokládaly přítomnost krsne slavy v minulosti. Tendence zachovávat tento diskurz přežila i do 21. století.

Georgevitch¹⁵¹ zkoumal historické prameny zmiňující slavu a narazil na zmínku z roku 1018 u makedonského Ohridského jezera, v roce 1391 v Bosně a Hercegovině, v roce 1466 v Konavlich, 1772 v Boce Kotorské a v mnoha pramenech u Srbů v Maďarsku v 18. století.

Barbara Kopecká¹⁵² ve svém výzkumu slavy v Srbsku věnovala celou podkapitolu prvním, středověkým záznamům o slavě. Etnolog Milenko Filipović¹⁵³ v letopisu Jovana

¹⁴⁸ Orig. „*Postanak današnjeg krsnog imena n treba tražiti, ni u srpskom, ni u pravoslavnom izvoru, nego mu je pravi izvor u poganskom vjerskom običaju boga-patrona, a patarenstvo mu je tek možda bio medium, koji je ovu prastaru tradiciju predao novijoj dobi, novim naraštajima, ne pitajući za njihovu današnju konfesiju.*“; překlad Boris a Ivana Skenderija

¹⁴⁹ Zimmerman 1985

¹⁵⁰ Svá pozorování prováděla především ve státech Wisconsin a New York.

¹⁵¹ Georgevitch 1917

¹⁵² Kopecká 2007: 21-22, kapitola „Středověké historické prameny, ve kterých se objevuje zmínka o slavě“

¹⁵³ Filipović 1985: 155-156

Skylici¹⁵⁴ z roku 1018 našel zmínku o slavně sv. Bohorodičky makedonského vévody. Nepřítel zneužil jeho pohostinnosti k léčce, kdy přišel nezávan a vévodu oslepil a zabil. Bogdanović¹⁵⁵ a Radovan Grujić¹⁵⁶ však na rozdíl od Filipoviće paralely s dnešní rodinnou *krsnou slavou* nevidí a domnívají se, že se v tomto případě musí jednat o starší slavu církevní.

Bogdanović¹⁵⁷ zmiňuje regist Pavla chorvatského bána a panovníka v Bosně v letech 1273-1312, který ve 13. století (1299) postavil chrám sv. Jana Křtitele, kterého si zvolil za svého ochránce a patrona.

Třetí zmínku Bogdanović pak našel ve středověkém Nomokánonu pravděpodobně ze 14. století¹⁵⁸, kde se hovoří o “pameti svetomu”, která se má slavit doma a popovi je zakázáno jíst a pít s věřícími v církevních prostorách.

Čtvrtou zmínku, tentokrát přímo o *krsnom imenu*, lze pak objevit v listině bosenských bratrů Sankovićů – v tomto případě ovšem není zřejmé, zda se nejedná například o jmeniny nebo jméno získané při křtu (k čemuž se přiklání Skarić i Bogdanović, jelikož s listu je patrné, že bratři mají odlišná *krsna ime*).

Podobný případ je zmínka z roku 1466 v *Testamentu gosta Radina*, kde je opět výraz *krsno ime*, může mít ovšem jiný význam. Radin v dokumentu nabádá k dávání almužen, a sice „v den narození Ježíše Krista, v den Nanebevzetí, a v den svatého Jiřího, jeho slavy; (...) Truhelka z tohoto textu vyvodil, že původ slavy je patarenský. Tuto hypotézu brzy opustil, ale převzal ji Stjepan Banović”¹⁵⁹.

Šestou zmínku Bogdanović¹⁶⁰ objevil mezi modlitbami ve Službeniku (sborníku modliteb) vydanými Vincencem Vukovićem v roce 1554 – kde o modlitbu za „*blagosilanje koljiva va pameti svetih*”, tedy požehnání sladké pšenice.

Jiné zmínky objevil Filipović¹⁶¹ v *Zakoniku svetih otaca* (Zákoníku svatých otců), dále ve sbornících modliteb z let 1523 (trebnik Božidara Goraždina), 1545 (Mileševský trebnik) a 1538-1540 (trebnik Božidara Vukoviće). Zde se již popisuje posvěcení koláčů a

¹⁵⁴ Kopecká uvádí, že originál se nezachoval, na rozdíl od přepisu byzantského autora Kedrina.

¹⁵⁵ Bogdanović 1961

¹⁵⁶ Grujić 1985

¹⁵⁷ Bogdanović 1961: 201

¹⁵⁸ Byl zachován jen v pozdějších přepisech.

¹⁵⁹ Kopecká 2007: 21

¹⁶⁰ Bogdanović 1961: 202

¹⁶¹ Filipović 1985: 165

sladké pšenice pro dům slavící slavu a objevuje se název *pamet svetomu*. Dále lze najít zmínky o slavě v národní poezii (např. o dynastiji Nemanjićů, o srbském knížeti Lazarovi nebo Kraleviči Markovi) – ty jsou však pochopitelně spíše důkazem o povědomí o slavě mezi lidem než skutečným historickým pramenem. Bogdanović zmiňuje, že podle církevních nařízení bylo patrné, že se církev snažila přesunout slavu čistě do soukromé sféry.

O první obšírnější deskripce slavy se pokusil až v roce 1818 srbský etnograf a folklorista Vuk Stefanović Karadžić ve svém Srbském slovníku, do té doby šlo o zmínky spíše okrajové.

2.4.3. O původu *krsne slavy*

Zatímco kritické analýze rodinné *krsne slavy* se etnologové, etnografové, národopisci a historici v minulosti příliš nevěnovali na úkor popisu tohoto svátku¹⁶², teorií výkladu jeho původu je mnoho, často však jasně ovlivněných cílem zkonstruovat ho jako něco čistě srbského, případně starobylého původu¹⁶³. Autoři *krsnou slavu* zpravidla vnímají jako buď církevní¹⁶⁴ či národně-církevní svátek¹⁶⁵, či se odkazují na kult předků¹⁶⁶ - předkřesťanskou tradici Larů starých Římanů, patarenství¹⁶⁷, případně pro ně představuje kombinaci více elementů¹⁶⁸.

Křesťanství

Historik Radislav Grujić¹⁶⁹ psal o příchodu Slovanů na Balkán, kde se dostali do kontaktu s vyspělou křesťanskou byzantsko-římskou kulturou. Když pak ve 13. století svatý Sáva založil samostatnou reformou srbskou církev, provedl reformu *krsne slavy* a pokusil se odstranit pohanské elementy z její oslavy (např. hostiny před kostely, oběti

¹⁶² Rheubottom 1976: 18

¹⁶³ Kopecká 2007: 22

¹⁶⁴ Dimitrije Bogdanović, Vuk Stefanović Karadžić.

¹⁶⁵ Radislav Grujić

¹⁶⁶ V. Skarić, E. Lilek, M. Vasić, S. Trojanović, V. Čajkanović, V. Bogišić a L. Niederle Grant Maxwell, Olive Lodge, Aleksandar Mitrović

¹⁶⁷ Banić

¹⁶⁸ Radislav Grujić

¹⁶⁹ Grujić 1985:408

zvířat¹⁷⁰), která v tomto období probíhala veřejně, celospolečensky, v církevních proráčích. Jeho zásluhou se tak přesunula oslava do soukromého prostoru a stala se tak oslavou domácí a rodinnou.

Zastánci církevního pojetí krsne slavy se odkazují na název „*krsno ime*“, tedy křestní jméno, naznačující, kdy pohanský předek přijal křest. Mitrović zmiňuje, že samotné spojení *krsno ime*, podporuje rozšířený názor, že rodina zvolila takového světce, jehož svátek připadl na den, kdy poslední členové dané rodiny konvertovali ke křesťanskému vyznání. „*Není pochyb, že ono křestní pochází od slova křtít, pokřtít se, to jest přijmout křesťanskou víru.*“¹⁷¹ Georgevitch¹⁷² v tomto smyslu používá výraz „*adopce (uctívání předků, pozn. autorky), která měla umělý pohanský původ, a která se stala křesťanským zvykem požehnaným církví*“.

Filolog a historik Dimitrije Bogdanović se opírá o Grujićův výklad, když *slavu* pojímá jako svatosávský kult a datuje tak její vznik v dnešní podobě do 13. století. Pro podobu svátku před reformou svatého Sáva autor zavádí pojem *pra-slava* a uvádí, že existovala i u jiných národů na Balkáně. „*Jednalo se o pohansko-křesťanskou koexistenci starších pohanských zvyků spolu s novými zvyky církevními.*“ Ačkoliv Grujić i Bogdanović připouštějí, že různé slavské symboly¹⁷³ mohou být předkřesťanského původu, jsou zároveň základními církevními předměty používanými při bohoslužbách a mají svou vlastní křesťanskou symboliku.¹⁷⁴

Patarenství

Folklorista Stjepan Banić považuje původ slavy za patarenský¹⁷⁵, přičemž se

¹⁷⁰ Grujić (1985: 419) uvádí, že o tomto aktu je zmínka ve staroslověnském Nomokánonu srbské redakce, kterým se řídil Žičský a Pečský patriarchát ve 13.-14. století.

¹⁷¹ In: Mitrović 1912: 393; Orig. „*Nema sumnje, da ono krsno dolazi od riječi KRSTITI, krstiti se tj. PRIMITI hrišćansku vjeru.*“ překlad: Ivana Skenderija

¹⁷² Georgevitch 1917: 38; orig. „*adoption, which was an artificial pagan parentage, and which became a Christian custom blessed by the Church.*“; překlad Ivana Skenderija

¹⁷³ Koljivo, slavski kolač, červené víno, kadidlo.

¹⁷⁴ Kopecská 2007: 24

¹⁷⁵ Kuba 1937: 7-9 píše o patarenství následující: „*Jejich církev byla odnoží sekty, kterou založil v Malé Asii ve 3. století po Kr. perský kněz Manes neboli Mani. Odtud jméno: manikejští. V 7. století se pod jménem Paulikiánů dostali vyznavači tohoto učení do Bulharska (do okolí Plovdiva), kde se sekta ujala přičiněním mnicha Bogomila, osoby ne zcela určité. Tady učení dostalo název bogomilství. Na Balkáně se šířilo skoro jen mezi Slovany. V Srbsku se jeho přívrženci jmenovali babuni, v Bosně a Hercegovině – jakož i v Itálii – pataréni*. Odtud přešlo až do jižní Francie a jeho vyznavači tam sluli albigenští.*“

* „*Přezdívka „patarén“ vznikla dle jedněch ze jména neapolského předměstí Patarie, osídleného manikejskými, dle jiných – a to spíše – obměnou slova řeckého původu katarové, značícího „čisti“, to jest křesťané, za jaké se*

odkazuje na existenci svátku například v Bosně či Dalmácii a vychází ze zmínek o slavě v *Testamentu gosta Radina* z 15. století.

Alexandar Mitrović sice spatřuje zdroj slavení *krsne slavy* v pohanském náboženském zvyku boha-patrona, ale připouští, že patarenství možná bylo médiem, které tuto prastarou tradici předalo nové době, novým generacím, aniž by se ptalo na jejich dnešní konfesi.

Larové – domácí bůžci-patroni

Podle Maxwella má svátek *krsne slavy* kořeny v uctívání domácích pohanských bůžků. Když byli v 17. století Srbové pokřesťanštěni, odmítali se vzdát svého zvyku uctívání domácích ochránců, byzanští misionáři¹⁷⁶ se rozhodli místo nucení Srbů k opuštění těchto zvyků nahradit zmíněné bůžky křesťanskými svatými. Každá rodina si zvolila rodinného patrona a právě tehdy se začal používat i název *krsno ime* (křestní jméno, křest). Rodiny, které přijaly stejného svatého, se považují za spojené ve svatém svazku natolik, že v některých oblastech mezi nimi nedochází ke svazkům. Stejně jako syn zdědí po otci jeho jméno a přijme jeho svatého patrona, podobně dcera přijímá svatého patrona svého manžela společně s jeho jménem (a uctívání tohoto patrona si udrží i v případě ovdovění). Maxwell hovoří o slavě jako „*pravděpodobně jediném starém národním zvyku, který je stále horlivě udržován všemi třídami Srbů, napříč městy i státy, negramotnými rolníky i nejvzdělanějšími učenci stejně ctěný*“¹⁷⁷.

Alexandar Mitrović¹⁷⁸ ve svém článku „*Krsno ime* není ani patarenského, ani

manikejští pokládali. Takového původu jsou jistě slova kacír, Ketzer atd.“ Dále (1937: 9) uvádí, že „*kdežto všude jinde manikejství čili bogomilství zkomíralo nebo bylo vyplněno, v Bosně a Hercegovině se přese všechny útlak nejen udržovalo, nýbrž bujelo a to až do r. 1463, do pádu Bosny, kdy šmahem přešlo k vítěznému islámu.*“ Za důvod dlouhého udržení bogomilství pokládá fakt, že bylo rozšířeno mezi všechny společenské vrstvy národa (existují zmínky o jeho udržení např. v okolí Konjice poblíž Sarajeva až do 19. století), že v Bosně – na rozdíl od jiných zemí – nenarazilo na pevně zakotvené církve (ale jen několik křesťanských kostelů, katolických i pravoslavných, vzájemně soupeřících a potírajících se); a nežádalo obětí, jen spravedlivý život. Jeho síla byla v jeho jednoduchosti: „*Děd*“ byl hlavou a „*strojnici*“ (gosti a starci) byli staršími církve; „*řídili se nejprísnějšími pravidly, aby sloužili ostatním věřícím – „krščanům*“ – za vzor ve všem konání“ (1937: 10). „*Bez patarénství by nebylo Bosny a Hercegoviny. (...) Bez patarénství by nebylo jednotného rázu tohoto dvojzemí, trpícího rozštěpeností v několika směrech*“ (1937: 17) „*Patarénství bylo bezděčným, byť nedostatečným protilekem proti rozštěpenosti, kterou obě země stejným dílem trpěly a které posléze – arci i z jiných příčin – podlehly.*“ (1937: 18)

¹⁷⁶ podle většiny zdrojů – včetně mých informátorů, zejména popa Danila, však přímo sv. Savo; jiné zdroje uvádějí sv. apoštola Pavla (Mitrović 1912)

¹⁷⁷ Maxwell 1891: 66

¹⁷⁸ Mitrović 1912: 391-396

srbského, ani pravoslavného původu¹⁷⁹ píše o pohanské před-křesťanské tradici domácích bůžků-patronů. Římané na počest svých „DEOS LARES“¹⁸⁰ vykuřovali dům kadidlem a zapalovali svíce a poté společně zasedli k jídlu. Na počest svatého poráželi zvířata, zpravidla ovce. S přijetím křesťanství mnohé rodiny nedokázaly opustit po staletí udržovaný zvyk. Křesťanský trojjediný Bůh ze zřejmých důvodů rovněž nemohl nahradit bůžka-patrona. Křesťanství však s sebou přineslo i mnoho svatých, a tak „*Nová křesťanská rodina, přijímající jednoho světce za svého ochránce, byla přesvědčená, že díky tomu (přijetí světce jako patrona, pozn. autorky) bude mít dvojnásobné výhody. Světec je vždy s Bohem, takže snáze přednese Bohu modlitby rodin, jimž je ochráncem. Starý, pohanský bůh, patron rodiny, nemohl mít tolik síly. Novou vírou a novou volbou byla síla zdvojnásobena.*“¹⁸¹ I archeolog a historik Čiro Truhelka¹⁸², ačkoliv považuje původ slavy za nejasný, poukazuje na podobnosti (např. používané propriety) svátku patronů a slavení Larů, ochranitelů domu a rodiny v dobré i zlém, stěhující se s rodinou podobně, jako světci-patroni. Truhelka odmítá tezi, že se jedná o pravoslavný obřad, protože se neobjevuje u dalších pravoslavných národů (např. Rusů, Řeků aj.). To koreluje se zjištěními Banoviće a Mitroviće, kteří popisují slavení slavy i mezi katolíky.

Stejně tak Lodge¹⁸³ rovněž přímo odkazuje na kořeny svátku *krsne slavy* u „*domácích bůžků, deos lares, kteří byli pokřtěni na křesťanské svaté v období, kdy rodina sama přijala křest*“¹⁸⁴. Kopecká považuje tyto teorie nicméně za nedostatečně podložené a vysvětlené.

Staroslovanští bozi

Rheubottom¹⁸⁵ uvádí, že každý svatý ovládá určité síly, jimiž trestá, když se mu něco či někdo znelíbí – sv. Ilija ovládá hromy a blesky, sv. Nikola vládne vodě, sv. Pantelja

179 Překlad Bratoljub Vračević

180 Larové byli uctíváni u starých Římanů a šlo zřejmě původně o dobré duchy ochraňující usedlost s poli – Larové rozcestí pak měli výroční slavnosti Compitalia. Poté vznikli přímo domácí Larové, Lar Familiaris. Rodina si je připomínala obrázkem poblíž rodinného krbu a přinášely se jim oběti ve formě jídla. (Saska&Groh 1949: 222 – 224)

181 In: Mitrović 1912: 393; Orig. „*Nova hrišćanska porodica, primajući jednoga sveca za svog zaštitinika, bila je uvjerena, da će tim imati dvostruke koristi. Svetac je uvijek uz Boga, pa će on lakše prinositi Bogu molitve svojih zaštićenih porodica. Stari, POGANSKI BOG, patron porodice, nije mogao imati toliko snage. Novom vjerom i novim izborom podvostručena je snaga.*“; překlad: Ivana a Boris Skenderija

182 Truhelka 1985:353

183 Lodge 1944: 60

184 Lodge 1944: 60

185 Rheubottom 1976: 22

větru, sv. Jiří rostlinám atd. Oslava v jeho jménu ho naopak těší.

Podobné vlastnosti můžeme najít nejen u řeckých a římských bohů, ale i u staroslovanských. Moc nad hromy a blesky je přisuzována Perunovi, Jar je bohem nové vegetace, Stribog vládne větru a vodě vládne Veles. Staroslovanská mytologie tak rovněž mohla sehrát roli při prapůvodním utváření kultu světců – patronů.

Kult mrtvých předků

Pojetí odkazující se na kult mrtvých předků hledá paralely mezi rituály slavy a jinými (např. Vánoce, pohřební obřady, svatby). Například Emilián Lilek ve svém textu z roku 1894¹⁸⁶ vnímá slavu jako svátek vzpomínání na mrtvé předky a další členy rodiny.¹⁸⁷ Ani Skarić¹⁸⁸ nepovažuje slavské rituály za specifické pro *slavu*¹⁸⁹. Oproti tomu sladkou pšenici je zvykem připravovat při pohřbu jako obětinu za klid duše zemřelého (která měla vyšší moc) či obětinu podzemním bohům za plodnost. Podle něho vzniklo *krsno ime* v místě vzniku prvních srbských států, tedy na západním pobřeží balkánského poloostrova u katolických Srbů v srbsko-albánském přímoří, přičemž jeho nynější podobu ovlivnil kontakt mezi srbskou, albánskou a římskou kulturou. Stejně jako Grujić datuje vznik nynější podoby do období 13.-15. století a domnívá se, že domácí rodinné slavě předcházela veřejná společenská událost odehrávající se ve vesnici či kostele. Filosof, historik náboženství a folklorista Veselin Čajkanović¹⁹⁰ se proti němu vymezuje, jelikož vidí zřejmou distinkci mezi rodinným, domácím a soukromým kultem předků (respektive jednoho fiktivního předka) a veřejným, církevním kultem hrdiny (či bohů). Ačkoliv mezi dvěma zmíněnými vidí paralely, nesouhlasí s tvrzením, že se rodinná *krsna slava* vyvinula z církevní. Pojetí *krsne slavy* jako kultu mrtvého předka-hrdiny a ochránitele rodiny, jemuž je třeba každoročně přinést oběť, zastává i archeolog a akademik Miloje Vasić¹⁹¹. Podle něj je způsob slavení svátku slavy thráckého původu. To však odmítá Skarić¹⁹² a odůvodňuje svůj argument tím, že právě v oblastech, kde byl thrácký vliv nejsilnější (např. prostor

¹⁸⁶ LILEK, Emilián. Vjerske starine iz Bosne i Hercegovine. In: Glasnik zemaljskog muzeja u Sarajevu VI, Sarajevo 1894

¹⁸⁷ Skarić 1985: 293

¹⁸⁸ Skarić, 1985: 289

¹⁸⁹ Např. *Lomjenje kolače* či *dizanje u slavu* se objevuje i při jiných svátcích, například na svatbě či o Vánocích.

¹⁹⁰ Čajkanović 1985: 338

¹⁹¹ Vasić 1985

¹⁹² Skarić 1985:294

východního Balkánu, především Bulharska), se svátek neslaví.

Bakchanálie

Mitrović¹⁹³, stejně jako Skarić, hledají paralely mezi srbskými a římskými hostinami. Mitrović píše přímo o přetvoření *krsne slavy* v Černé Hoře na počátku 20. století v období římských bakchnálií. „*A u nás se bohužel (...) krsna slava přeměnila pouze v jídlo a pití.*“ Venkované i měšťané „*slaví svá krsna ime za hlavním účelem toho, aby se oni i jejich přátelé ten den dobře najedli a napili.*“ Popisuje tak de facto svátek sociálního okruhu. Zmiňuje třídní oslavy (den před, v den slavy, den poté – Ustavci neboli Vstáváníčka), nadměrné pití (vedoucí k obyčejí říkat „jdu k příteli na skleničku“ namísto „jdu příteli popřát ke krsnu ime“). Dotýká se i otázky prestiže, když kritizuje současné praktiky: „*Pouze chudí, ti nejchudší, kteří nemají co do úst, nebudou, protože nemohou ve velkém slavit krsno ime velkým jídlem a ještě větším popíjením. Kdo má cokoli svého, prodal by i špínu za nehty, aby mohli důstojně oslavit krsno ime a své hosty dobře nakrmit a napojit. Od té doby, co se i v našich menších městech začaly objevovat spořitelny a banky, slavy křestního jména se velmi často (platily) i půjčkami...a na těchto křestních jménech, jde doopravdy pouze o jídlo a pití. Kromě obyčejných přípitků je slyšet pouze cinkání lžic a vidliček o talíře a potom žvýkání.*“¹⁹⁴ Dokonce zmiňuje (neúspěšnou) snahu benátské vlády v Herceg Novem nařízením v roce 1772 zakázat slavení *krsneho ime* déle než jeden den. Oslavy jsou finančně náročné, často se podílí několik bratrů, padnou na ně i rodinné úspory. „*Krsno ime se musí oslavit vydatným jídlem a ještě vydatnějším pitím. Ať to stojí, co to stojí. Přátelé, kteří přijdou na skleničku, nejsou dobří a opravdoví, pokud se dobře, velmi dobře nepřijíjí.*“ I duchovní, současníci Maxwella, údajně nabádali Srby k decentním oslavám, ani začátkem 20. století se prý v Bosně a Hercegovině Srbové těmito doporučeními neřídili a hostili hosty do poslední kapky vína v domě. I Kalezić¹⁹⁵ zmiňuje „*doporučení episkopa Danila Jakšiće z roku 1762, aby se na slávě hosté nehostili tři až čtyři dny, jak to dříve lid dělal, ale pouze jeden den*“¹⁹⁶ Z toho můžeme vyvodit, že v té době slávy trvaly dlouho (tři až čtyři dny) a že byly velmi nákladné.“ Podle stejného zdroje se

¹⁹³ Mitrović 1917: 391-392

¹⁹⁴ Překlad Ivana Skenderija a Bratoljub Vračević

¹⁹⁵ Kalezić 1992: 41 In: Kopecká 2007: 6

¹⁹⁶ Orig. „*Da krsnijeg imenih ne čine gosti po tri ili po četiri dni, kako je od prvo narod činio, nego samo jedan dan.*“

Marie Tezerie v roce 1777 pokusila svým nařízením (kterým zároveň zrušila 56 pravoslavných svátků) určit horní hranici nákladů na *krsnou slavu* – autor nicméně uvádí, že po její smrti se vše vrátilo k původním pořádkům.

Čajkanović¹⁹⁷ nicméně Skarićovu tezi o původu slavy v bakchanáliích odmítá a usuzuje, že z několika paralel sváteční hostiny nelze vyvodit, že Srbové přijali římské vzory – čímž zároveň zpochybňuje i jeho teorii vzniku slavy u katolických Srbů v přímořských oblastech.

Kult slunce

Petković a Vuković¹⁹⁸ hledají původy krsne slavy ve třech kultech: již zmíněných domácích bůžků, ale i ve slunečním kultu a hostinou úzce spojenou s půdou a jejími plody. Podle jejich pojetí se tedy jedná o rituál „*primárně propojený s uctěním ochranných duchů půdy a životadárné sluneční síly*“.

2.4.4. Významy *krsne slavy*

Je zřejmé, že s nejvyšší pravděpodobností přesný původ *krsne slavy* již nedokážeme určit, nelze totiž odhadnout, zda podobnosti odkazují na stejný původ či zda byla dříve příslovečná slepice nebo vejce. Navíc vycházíme-li z teze Zimmerman a jejího pojetí rituálu jako stále se proměňující záležitosti, vzhledem k antropologickému zaměření této práce asi určení jeho původu není tím zásadním¹⁹⁹. Kopecká²⁰⁰ proto vyzdvihuje funkcionalistický přístup Dušana Bandiće²⁰¹ odmítající pojetí slavy jako výsledku dlouhého a složitého historického procesu, který se zdá být ojedinelým. Ačkoliv uznává roli srbské pravoslavné církve v zakořenění svátku a jeho zkonstituování jako nástroje národního sebeurčení (což podporují výzkumy ukazující, že více na dodržení slavy dbají Srbové v oblastech mimo Srbsko, např. v Bosně a Hercegovině a Kosovu)²⁰², zdůrazňuje,

¹⁹⁷ Čajkanović 1985: 338

¹⁹⁸ Zimmerman 1985: 29

¹⁹⁹ Což by bylo pochopitelně jinak, kdyby ukotvení práce bylo například historické či historiografické.

²⁰⁰ Kopecká 2007: 28

²⁰¹ Bandić, Dušan: *Carstvo zemaljsko i carstvo nebesko*. Beograd 1997. A Bandić, Dušan: *Narodna religija Srba u 100 pojmovu*. Beograd 1991.

²⁰² Kopecká ilustruje tuto tezi příběhem Roma z okolí Mančavské Mitrovice, na jehož slávě byl Bandić hostem. Tvrdil že je zároveň Rom a Srb. Na Bandićovu otázku proč si to myslí, odpověděl: „Vidiš, jak vypadám? Jsem tedy Rom. A vidíš, že slavím slavu? Jsem tedy Srb.“ (Bandić 1990: 252).

že celý proces přijetí a udržení slavy je selektivní²⁰³ a již nelze určit, proč a jak k této selekci došlo. Funkcionalismus považuje každý kulturní fenomén za determinující svými funkcemi a existující právě kvůli své nepostradatelné funkčnosti pro společnost²⁰⁴. Bandić chápe slavu především jako společenský svátek příslušející rodině. Důležitou funkci spatřuje v oné reciprocitě vzájemných návštěv, pohostinnosti utvářející vztahy mezi hostitelem a hostem – případně jejich rodinami. Jen v případě výročního rituálu typu slavy jsou tato reciprocity a utužování vzájemných (sousedských, příbuzenských a přátelských) vazeb periodickými. Jako další důležitou funkci zmiňuje společenské rozlišování, tedy distinktivnost patrona rodiny jakožto sekundárního rozlišovacího znaku za příjmením, který sloužil především při zjišťování příbuznosti²⁰⁵ kvůli uzavírání sňatků a při dědictví (kdy dědic na přání zemřelého přijal jeho slavu, přičemž setrval u slavy původní a novou „preslavil“, čímž se propojilo duchovní a materiální dědictví). „*Slava tedy Podle Bandiće redefiniuje a upevňuje elementární (příbuzenské, vlastnické, nacionální a politické) struktury, na kterých stojí základy společenských vztahů v srbských vesnicích.*“²⁰⁶

Lodge²⁰⁷ zařazuje slavu mezi rituály rodinné a nikoliv církevní svátky (přičemž má na mysli rodinnou slavu patrona, v opozici ke dnům světců, slavených v jednotlivých obcích či farnostech). Tento přístup kritizuje Rheubottom a vyčítá podobným autorům, že pomíjejí náboženskou rovinu rituálu a považují ji jen za *polevu na dortu společenské organizace*²⁰⁸.

Podle Georgevitchovy klasifikace rozdělení zvyků a obyčejů do pěti skupin (sociální, ekonomické, religiózní, zvykového práva a lékařské), které se často mezi sebou zaměňují a mnohdy je těžké určit začátek či konec jejich působnosti, by *krsna slava* spadala pravděpodobně na pomezí sociálních, religiózních zvyků a obyčejů zvykového práva.

Již výše zmíněná Zimmerman, která zkoumala slavu u srbských migrantů v USA v 80. letech, tento svátek sice stále vnímá jako ústřední pro srbskou rodinu a společenský

²⁰³ Bandić 1990:240 In Kopecká 2007: 28

²⁰⁴ Kopecká 2007: 28

²⁰⁵ Bandić 1990: 249 in Kopecká 2007: 29

²⁰⁶ Bandić, 1990: 254 in Kopecká 2007: 30

²⁰⁷ Lodge 1944

²⁰⁸ Rheubottom 1976: 19

život²⁰⁹, zároveň však u imigrantů zjišťuje, že princip etnické příslušnosti u zkoumané skupiny převládá nad aspektem rodinným²¹⁰ (Zimmerman doslova používá termín „*performance ethnicity*“). To je však do jisté míry pro tuto práci irelevantním závěrem, protože v předloženém výzkumu se nejedná o migranty (ačkoliv nezanedbatelný počet členů rozšířených rodin žije v současnosti v emigraci).

Rheubottom²¹¹ vymezuje dva typy psaní o *krsne slavě* – spojené s rodovou linií či domácností²¹² a spojující tento rituál s určitým božstvem²¹³. Autor poté uvažuje o slavě jako vyloženě společenské události, jako způsobu vyjednávání sociálních prestižů. Tvrdí, že „*nutí obyčejně exkluzivní skupiny soutěžit jedna s druhou o pozornost lidí mimo ně*“²¹⁴. Vnímá rodinnou jednotku slavicí *krsnou slavu* jako korporované tělo (čímž se v jeho pojetí slava liší od jiných obřadních příležitostí), zatímco hosté ji navštěvující jsou tam sami za sebe, jakožto jednotlivci. Dny slavy jsou svatými dny – každému je dům otevřen, nebezpečí nehrozí, protože dům je pod ochranou rodinného patrona. Zanedbáním celebrace slavy rodina naopak přichází o ochranu²¹⁵. „*Slava je příležitostí kdy je tato patronace přepotvrzována a uznávána. Ale toto přepotvrzení musí být přede svědky.*“²¹⁶ Čím více hostů, tím větší sláva²¹⁷.

Na oficiálních stránkách Ministerstva kultury a informací v Srbsku provozovaných Etnografickým muzeem v Bělehradě najedeme zmínku, že *krsna slava*, ač pravoslavný svátek, hraje v Srbsku velkou roli i v multi-etnických a multi-konfesionálních oblastech – což odkazuje spíše ke kultuře a etnicitě.

2.4.5. Samo Srbi slavi slavu²¹⁸?

Přestože autoři připisují slavě různé významy, dominantním významem pojmím se ke slavě je otázka definování etnické příslušnosti. Když uvažujeme o slavě v kontextu

²⁰⁹ Což dokládá i udržovaný symbol slavskeho kolače, jehož sdílení má funkci potvrzení identity členů dané rodiny. (Zimmerman 1985: 32)

²¹⁰ Zimmerman 1985: 32

²¹¹ Rheubottom 1976: 19

²¹² Maxwell 1891: 65-72, Halpern & Halpern 1972: 110-15, Lodge 1941: 227-32

²¹³ Hammel 1968: 99

²¹⁴ Rheubottom 1976: 28

²¹⁵ Rheubottom 1976: 28 hovoří o *pax sancta*

²¹⁶ Rheubottom 1976: 32 orig. “The slava is the occasion when this patronage is reaffirmed and acknowledged. But this reaffirmation must be witnessed.”, překlad Ivana Skenderija

²¹⁷ Rheubottom 1976: 21

²¹⁸ Překl. Jen Srbové slavi slavu?

etno-národní emancipace, objevují se odkazy na sledovaný rituál ve třech kontextech: 1/ slava je od nepaměti záležitostí Srbů, je chápána jako produkt emancipačního procesu ustanovování srbského národa. 2/ Vymezuje hranice srbství, to znamená je chápána jako praktika, jež je vlastní Srbům. 3/ Stává se součástí mezinárodního diskurzu, kdy je v rámci mezinárodních institucí, popřípadě médií, ustanovována jako typický srbský rys.

Georgevitch v roce 1917 píše o slavě, *krsnemu imenu*, svatém dnu jako o zvyku, který dodržuje všechno Srbstvo a je „*nejsvětějším, nejuctívanějším a nejvíce charakteristickým* [dodržovaným zvykem, pozn. autorky] *pro srbský národ*“²¹⁹ – „*staré uctívání předků, které se se zavedením křesťanství přetřansformovalo do uctívání svatých (velmi často sv. Nikoly, sv. Archanděla Michaela, sv. Jiří, sv. Demetria a sv. Jana)*“²²⁰. „*Slava je posvátným zvykem pro každého Srba. Předává se z generaci na generaci jako drahocenné dědictví a vymizí pouze s vymřením rodiny. Všichni Srbové se stejným kultem slavy se považují za spřízněné. Slava je zvyk podstatou tak srbský, že ho slaví i římsko-katoličtí Srbové. Dokonce i Mohamedáni, kteří se přizpůsobili zásadám svého náboženství a museli se jí vzdát, stále vědí, jaká je jejich slava a v daný den nabízí oběti křesťanským kostelům. Existuje srbské přísloví: Kde je slava, tam je Srb (Gde je slava, tu je Srbin). Což znamená, že kdokoliv ji praktikuje, je Srbem. Můžeme říci, že tímto zvykem jsou hranice srbské země definovány.*“²²¹ Mitrović²²² rovněž zmiňuje příklad vesnic v Konavlich či v Boce Kotorské, kde žijí výlučně katoličtí věřící, a přesto tamější rodiny slaví *krsnou slavu* (někdy ovšem celá vesnice jednu či dvě stejné).

Jak jsem již uvedla v předchozí kapitole, Bogdanović uvádí²²³, že „*slava je svatosávský kult. Z toho plyne, že jen Srbové, jako etnický celek, který je od 13. století pod stálým duchovním tlakem svatosávské církve, mají dnes krsnou slavu. Sláva je tedy jedním z projevů misionářské činnosti svatosávské církve, jedna forma její bitvy proti pohanství a*

²¹⁹ Georgevitch 1917: 48

²²⁰ Georgevitch 1917: orig. „...most sacred and venerated, and extremely characteristic of Serbian nationality“; překlad Ivana Skenderija

²²¹ Georgevitch 1917: 48; orig. „The Slava is a sacred custom for each Serb. It is transmitted from generation to generation like a precious inheritance and will disappear only with the extinction of a family. All the Serbs having the cult of the same Slava consider themselves as relations. The Slava is a custom so essentially Serbian that the Roman Catholic Serbs also practise it. Even the Mahometans who, to conform with the precepts of their religion, had to forsake it, still know that it was their Slava, and on a certain day make offerings to the Christian churches. There is a Serbian proverb: "There where is the Slava is the Serb" (Gde je slava, tu je Srbin). Which means that whoever practises it is Serbian. By this custom we can say that the frontiers of the Serbian country are defined.“; překlad Ivana Skenderija

²²² Mitrović 1912: 396

²²³ Bogdanović, 1961:207; překlad Barbara Kopecká

za úplnou christianizaci středověkého Srbska". I Lodge²²⁴ nazývá tento svátek „čistě srbským“.

Již Grant Maxwell ve svém článku Slava z roku 1891²²⁵ uvádí, že národní zvyk slavy odlišuje Srby od národů latinského nebo germánského původu a dokonce i od jiných Slovanů.

Oliver Lodge²²⁶ připisuje přežití bohatých folklorních obyčejů u prastaré kultury Srbů (ve srovnání s ostatními národy bývalé Jugoslávie) za důsledek jejich konzervace během téměř pěti set let pod tureckou (osmanskou) nadvládou. Podle něj tento národ ukrýval výrazy svých pocitů a tužeb právě do svých starých rituálů a národních balad, folklorních písní a tance. Georgevitch²²⁷ se již začátkem 20. století vyjádřil stejně, když psal o „něže“, kterou Srbové pociťují k tradicím, které těžko udržovali pod cizí nadvládou. Podle něho zvyky, které nebyly v rozporu s veřejným zájmem, přežily a zůstaly téměř nedotčené²²⁸. V tomto smyslu se vyjadřuje i Mitrović²²⁹, když zmiňuje legendu o apolštolu svatém Pavlu, který putoval skrze Ilyriji do Říma a na svých cestách se potkal s kulty rodinných bůžků, Deos Lares. Dei Lares podle této legendy vnímal jako něco pozitivního, co by bylo dobré uchovat po předcích, a tak namísto, aby při hlásání křesťanské víry poněkud přetvořenou tradici podporoval. Mitrović pak zdůrazňuje spojení mezi paulikiánstvím²³⁰, bogomilstvím²³¹, pohanskou slavou rodinných bůžků – patronů a srbskou rodinnou křestní slavou, křestním jménem.

Georgevitch již v roce 1917 zmiňuje, že ve svobodných srbských zemích již tyto zvyky ztratily původní *raison d'être*, a v některých částech daly místo sentimentu národní individuality, ale ve většině stále věří, že by bylo hříchem je opustit. „*Národ stále věří, že skrze praktikování stejných zvyků a obyčejů manifestuje svou národní jednotu. Udržuje je*

²²⁴ Lodge 1944: 60

²²⁵ Maxwell 1891:65

²²⁶ Lodge 1944: 59

²²⁷ Georgevitch 1917: 45

²²⁸ Georgevitch 1917: 38

²²⁹ Mitrović 1912: 391

²³⁰ Paulikiáni byli křesťanským heretickým hnutím šířícím se od 7. století v Arménii a od 8. století i ve východních thematech Byzantské říše. Učení tohoto hnutí mělo silně dualistické a gnostické rysy, pro které byli současníky často označováni za manichejce, a kombinovalo v sobě prvky zoroastrismu a křesťanství, z něhož přebíralo evangelium a listy sv. Pavla. (Hradečný 1998: 198). Vycházeli spíše než z učení manichejců z učení sektymarkionovců a jejich dualismus spočíval v tom, že hlásali základní protiklad mezi Bohem a vládcem tohoto světa, kteří spolu vedou věčný zápas. Odmítali četné církevní instituce, až už to byla církevní hierarchie s biskupem v čele či některé základní prvky církevní praxe, svátosti apod. (Zástěrová 1992: 148)

²³¹ Viz Kuba 1937, kapitola I. Z Letopisů - Patarění

v mírné formě, omlouvajíc se říká: ‚Tak to zůstalo od našich předků‘, či ‚Tak se to dělá‘²³², nebo citujíc stará rčení: ‚Co je zvykem, to je zákonem‘, ‚Lepší je zemi prodat, než ztratit její tradice‘, ‚Lepší je, když vesnice zahyne, než když zmizí její zvyky‘.²³³ Důležité je jeho zjištění, že srbské ženy – především venkovské – jsou mnohem konzervativnější než muži a právě u nich jsou folklorní tradice živoucí, praktikované při jejich práci, v modlitbách, ve společenských vztazích. Pokud je však muži ‚považují za užitečné nebo krásné, nebo za výraz srbské nacionality, udržují je jakožto vznešené a cenné dědictví, na které jsou oprávněně hrdí‘²³⁴.

Podle Hristova²³⁵, který se zabývá komparací srbské slavy a bulharského sáboru (služby), došlo v roce 1871 po publikaci Milojevičovy knihy *Putopis dela prave stare Srbije*²³⁶ [Cestopis pravého Starého Srbska, překlad autorky] k masivnímu rozšíření hesla „*Gde je slava, tu je Srbin!*” (Kde je slava, tam je Srb!), které se stalo vedoucím principem formování strategie odborného diskurzu, a kde se slava stala etnickým identifikačním znakem (společně se specifickými znaky jako tradiční oděv, folklór a dialekty odkazující na srbsství). Po Berlínském kongresu v roce 1878 pak došlo v regionech Trăn a Piroť k vymezení hranic, přičemž bylo využito v rámci etnografické argumentace. Propagandistický diskurs geopolitického ujednání obsahoval „Srpski jezik, srpsko ime, obiĉaje i nošnju” (srbský jazyk, srbské jméno, zvyky a oděv) z Trăn a „obiĉaje, slave, zavetine” (zvyky, svátky slavy a kostelní slavy) z Gniljane jakožto etnografické znaky srbské afiliace. Diskuse o etnickém původu slavy je stále otevřená. Hristov se ztotožňuje s názorem Milenka Filipoviće, že teze považující slavu za čistě srbský prvek je ‚...falešná představa romantických a patriotických obĉanů a spisovatelů spadajících do těchto kurhů‘, falešná představa, ze které ‚měli Srbové více škody než užitku‘²³⁷. Aĉkoliv tedy školní publikace, populární literatura a dokonce i některé oficiální publikace Srbské

²³² Srov. Mitrović 1912: 391

²³³ Georgevitch 1917: 45; orig. ‚The nation still believes that, by the practice of the same habits and customs, she manifests her national unity. She keeps them under a benign form, excusing herself by saying, ‚Tako je ostalo od naših starih‘, or ‚Tako se valja‘, or, in quoting old proverbs, ‚Što je od obiĉaja, to je od Zakona‘, ‚Bolje je zemlju prodati, nego jej obiĉaje izgubiti‘, ‚Bolje je da selo propadne nego u selu obiĉaj‘. Překlad Ivana Skenderija

²³⁴ Georgevitch 1917: 45; orig. ‚If, however, men consider the customs useful or pretty, or an expression of Serbian nationality, they keep them as a noble and dear inheritance of which they are justly proud.‘; překlad Ivana Skenderija

²³⁵ Hristov 2002: 71

²³⁶ Milojević S. Miloš: *Putopis dela prave Stare Srbije*. Nikola Pašić, Bělehrad: 1871, ss. 189, 323

²³⁷ Filipović M., 1985; 152 In: Hristov 2002

ortodoxní církve považují slavu za srbský identifikační znak, Hristov uvádí, že vědci, kteří se zabývají problematikou slavy (M.Filipović, V.Čajkanović, P.Vlahović, N.Pantelić, S.Zečević, D.Bandić), zdůrazňují především agrární a integrační funkce soustavy rituů a obřadů, sjednocených pod názvem slava, a její spojení s kultem předků²³⁸.

Barbora Machová se ve svém článku Kurban. Obětní slavnosti v Bulharsku²³⁹ orientovala na dva druhy kurbanu: církevní a osobní (který se týká jednotlivce nebo malé skupiny osob, například rodiny). Slovo kurban v bulharštině znamená oběť. Ve svém článku Obětní slavnosti v Bulharsku²⁴⁰ popisuje rituál kurbanu, který není nepodobný srbské variantě slavy: „*Slavení kurbanu v pravoslavném prostředí by podle tradice mělo mít tyto znaky: maso obětního zvířete (výjimečně i jiný pokrm) musí být posvěceno knězem; účastníci kurbanu musí v den slavnosti zapálit svíce v kostele; obřadní hostina musí kromě masa obsahovat i další obřadní pokrmy, zejména zdobené pečivo, které musí být posvěcené a do něhož se většinou zapichuje svíce, vařenou pšenici (kolivo), fazole; hostiny by se měli účastnit nejbližší příbuzní (v dnešní době často nejbližší přátelé); již připravená hostina se okuřuje kadidlem a poté se zapálí svíce, okuřování provádí kněz nebo nejstarší člen rodiny, případně příbuzenské skupiny; textovou složku zajišťuje kněz, případně další účastníci, kteří pronášejí modlitby a speciální vinše, zejména přání dobra a zdraví. Za své služby dostával kněz podle lidové tradice kůži, hlavu, ucho a kýtu z obětovaného zvířete, případně chléb, levou kýtu a kůži, v závislosti na regionu.*“ Považuje bulharskou službu (sabor, slava, kurban, obrok, svetec) a srbskou slavu, krsno ime za analogické. „*Srbská slava má původ ve svátcích plodnosti. Svátek slava slaví v Srbsku nejen slovansky mluvící obyvatelstvo, ale také Vlaši (Aromuni). Oba svátky mají mnoho společných prvků a je možné je zařadit do jedné typologické skupiny. Tyto rodové svátky a obyčeje jsou věnované konkrétnímu světci nebo nadpřirozené bytosti, patronům příbuzenské skupiny nebo rodu. Od konce 19. století se srbští a bulharští vědci snažili dokázat srbský či bulharský původ svátku služba (slava) v Makedonii. Podle A. Seliščeva jedině, co odlišuje bulharskou službu od srbské slavy a řeckých obyčejů, je zachování krvavé oběti. Seliščev považuje samotný kurban, porážku obětního zvířete, za bulharský jev. Srbové podobně označovali slavu již od druhé poloviny 19. století za čistě srbský jev. V roce 1878*

²³⁸ Srov. Kovačević 1985 a Etno-kulturološki zbornik. Svrlijig, No. IV, 1998.

²³⁹ Machová 2008, 2

²⁴⁰ Machová 2009

byla v bělehradském listu *Srpske novine* publikována série článků pod společným názvem „Gde je slava, tu je Srbin”. Slava získala nový význam etnoidentifikačního prvku, který hraje svou roli dodnes a odlišuje tak slavu od bulharské služby a kurbanu. (...) Pro Petka Christova je takzvaná slava základním typem rodové slavnosti na Balkáně, která úzce souvisí se strukturou příbuzenského systému u jižních Slovanů a funguje jako jádro vědomí společného původu a patrilinearity.” Machová ve svém článku *Kurban. Obětní slavnosti v Bulharsku* definuje období církevní slavy, kurban, jako „specifický jev duchovní kultury, který jde napříč celou strukturou tradičních i současných lidových obyčejů v Bulharsku. Je to obětní obřad, který je součástí rodových, rodinných, výročních a pracovních obyčejů a slavnosti i církevních svátků“²⁴¹. Navzdory těmto analogiím se domnívám, že ačkoliv slava jako taková se v různých obdobích vyskytuje u různých kultur, rodinná krsna slava v dané podobě je vlastní jen Srbům. To bylo ostatně uznáno i v mezinárodním diskurzu, když byla v listopadu 2014 slava jakožto srbský zvyk přidána na seznam světového kulturního dědictví UNESCO²⁴². Tím došlo k institucionalizaci slavy v rámci mezinárodního kontextu.

2.4.6. Krsna slava v Jugoslávii v době komunismu a postkomunismu

Zatímco v období před 2. světovou válkou měla Srbská pravoslavná církev silnou pozici, šlo o jedno ze státních náboženství, náboženství bylo povinným předmětem ve školách a duchovní platil stát, se vznikem socialistické Jugoslávie došlo postupně k marginalizaci všech církví, které vyústilo v 50. letech ke znárodnění církevní půdy a v roce 1952 zákazem výuky věrouky ve školách (nová generace měla být vychována bez „okovů víry“) ²⁴³. Postupem let nevyhnutelně následoval pokles religiozity. Nové pořádky byly založeny na sekularizaci a svobodě vyznání, v praxi však církev. „Věřící byli odrazováni od návštěv liturgií, docházelo k zatýkání a mučení duchovních, narušování bohoslužeb a církevních sláv, zastrasování dětí, aby nechodily na věronauku, trestání některých jednotlivců za to, že slaví slavu apod.“²⁴⁴ Pro získání vyšších pozic v zaměstnání bylo nutné se od víry distancovat, přičemž markantnější to bylo u pravoslavných než u katolických Chorvatů či Slovinců. Nejvíce religiozity bylo zachováno ve vesnicích, u žen,

²⁴¹ Machová 2008: 173

²⁴² oficiální stránky UNESCO

²⁴³ Blagojević 2004: 158 In: Kopecká 2007: 30-31

²⁴⁴ Radić 1995:299 in Kopecká 2007: 33

u lidí s nižším vzděláním a u starších osob. Desekularizace byla v plných obrátkách v 70. a 80. letech (někteří autoři, např. Djordjević, 80. léta nazývají „útěkem od víry“). To pochopitelně ovlivnilo i slavení *krsne slavy*. Zmínky v tisku byly jen sporadické (Kopecká dohledala pouze 11 článků v církevních periodikách!). Socialistická vláda se pokoušela nahradit staré svátky novými, po 2. světové válce tak vznikla tzv. socialistická sláva (někdy nazývána partyzánskou) nahrazující vesnické či obecní slávy a vázaná na dny osvobození, skutky lokálních hrdinů či odchod místních mužů k partyzánům. „*V den výročí přicházeli příbuzní a vesničané z okolních vesnic, měli společnou hostinu, navštívili hroby padlých a poté následovala zábava - různé sportovní soutěže, tanec apod. Tato sláva neměla etnický charakter; slavili ji všichni obyvatelé, aniž záleželo na jejich národnosti.*“²⁴⁵ *Krsna slava* se však v Srbsku i mimo něj dokázala udržet i za komunismu. Djordjević v roce 1982 v Srbsku zjistil, že její slavení je rozšířeno stejně jako křesťanství – vnímání však nebylo čistě v náboženské rodině (mnohdy byly zcela vynechány rituály a slavské symboly).²⁴⁶

V 80. letech, s prohlubováním společenské krize, začalo docházet k postupné revitalizaci náboženství, které bylo zpolitizováno a nacionalizováno. Kopecká uvádí data Konsorcia ústavu pro výzkum veřejného mínění (*Konzorcijum instituta za ispitivanje javnog mnenja*), podle kterého bylo v Bosně a Hercegovině napříč etniky a vyznáními v roce 1990 pouhých 28% věřících. 90. léta se pak již nesla v duchu návratu k církvi. Tato revitalizace byla spojena s městy, mnohdy u mladších obyvatel, než rozdílů pohlaví.²⁴⁷ Vesnické a obecní slávy byly s pádem komunismu v Jugoslávii brzy obnoveny.

2.4.7. *Krsna slava* v pravoslavném diskurzu²⁴⁸

Analyzujeme-li svátek *krsne slavy*, je samozřejmě důležité neopomenout její náboženský aspekt²⁴⁹. Ten pochopitelně prolíná celé kapitoly 2.3. i 4.3., není tedy třeba se zde dlouze rozepisovat. Všichni dosud zmínění autoři píšící o slavě považují za nejdůležitější symboly odkazující k eucharistii *slavski kolač* a červené víno, dále ikonu, svíci a *koljivo*, případně kadidlo. Někteří autoři zmiňují olej, svěcenou vodu a snítku

²⁴⁵ Nedeljković 1990:225-226 in Kopecká 2007: 38

²⁴⁶ Kopecká 2007: 36

²⁴⁷ Kopecká 2007: 36

²⁴⁸ Viz kapitola VII. Slovník použitých výrazů

²⁴⁹ Podrobnosti jednotlivých rituálů viz Todorović 1978

bazalky²⁵⁰.

Původem *krsne slavy* v pojetí pravoslavné církve je bez jakýchkoliv pochybností odkaz ke dni křtu předka rodiny²⁵¹. Svatý má sice být připomínán (posvěcenou) ikonou, církev však nabádá nevnímat ho jako idol. Todorović²⁵² uvádí, že svíci před ikonou je třeba zapalovat každou neděli a o svátcích. Olej má v křesťanské symbolice význam Ducha Svatého, léčícího rány, ulevujícího bolestem, symbolu dobroty. Olej ve vigilií má inspirovat rodinu modlit se za komunikaci s Duchem Svatým a následování správné cesty pravoslaví. Svěcenou vodu má pak být kytičkou bazalky požehnána ikona i celý dům a má být přidána i do *kolače*²⁵³. Na *kolači* má být nápis (christogram) IC-XC a NI-KA, což značí vítězství Ježíše Krista.

Krsna slava je dnem, zprostředkujícím komunikaci mezi rodinou a světcem. Je třeba odříkat modlitby a *tropar*, pravoslavný hymnus oslavující světce. Důležitou roli hraje čas v předvečer slavy, tedy *uoči* – v církevním pojetí se jedná především o vigilií, tedy bohoslužbu v předvečer svátku. Reverend Todorović²⁵⁴ ve svém textu vyzdvihuje citaci pojetí rodiny jakožto domácí církve²⁵⁵. Dům je třeba mít uklizen a jeho dveře v průběhu slavy vždy otevřeny.

Kopecká²⁵⁶ připomíná i správné rozmístění *slavskeho kolače*, svíce, *koljiva* a vína při požehnání: „*Kolač má být umístěn na stole před ikonou po levé straně svíce. Z pravé strany je žito a uprostřed číše červeného vína. U ikony nesmí chybět kadidlo.*“ *Kolač* by nikdy neměl být poslán k požehnání do kostela někým mimo rodinu²⁵⁷. Po požehnání *slavskeho kolače* dochází k jeho nařiznutí, poté jeho otáčení a nakonec rozlomení²⁵⁸. Pop pronáší modlitbu a všichni políbí kříž²⁵⁹. Nařiznutí do kříže je připomínkou Kristova utrpení na kříži, otáčení *kolačem* pak reprezentuje „*evangelické pravdy o Utrpení Narození*

²⁵⁰ Kopecká 2007, Mičić 2011: 150 in Kopecká 2007: 14, Todorović 1978 aj.

²⁵¹ Např. Todorović 1978: 8

²⁵² Todorović 1978:

²⁵³ Todorović 1978: 24-25

²⁵⁴ Todorović 1978: 4

²⁵⁵ Orig. „*Home church*“

²⁵⁶ Kopecká 2007: 15, stejně tak Todorović 1978: 25

²⁵⁷ Todorović 1978: 25

²⁵⁸ Citace z terénního deníku z 13.11.2010. Tento rituál byl mými aktéry zopakován i v domácím prostředí první den slavy.

²⁵⁹ Srov citace z transkripce semi-strukturovaného rozhovoru se Srdjanem Vračevićem z 16.3.2015 uvedená v kapitole 4.3.4. Dva až tři dny oslav

a *Zmrtvýchvstání Krista rozšířené po celém světě skrze neohrožené kázání apoštolů*²⁶⁰, lámání *kolače* je komemorací křesťanské hostiny lásky.

V kapitole 2.3.3. O Původu *krsne slavy* jsem již zmínila církevní kritiku slavy pojaté jako bakchanálie, upozaduje totiž její křesťanský charakter a příležitost k rozjímání. O důležitosti dodržování půstu i v rámci slavy v postním období viz kapitola 4.4. *Krsna slava* jako náboženský rituál posilující náboženskou identitu. Církev rovněž nabádá, aby věřící nepřestávali slavit slavu v období, kdy jim zemře člen rodiny – kdo totiž slaví *krsno ime*, tomu i pomáhá²⁶¹.

2.4.8. Preslava – Poslužica

Nedejlković²⁶² zmiňuje takzvanou preslavu či poslužici²⁶³. Ačkoliv většina srbských rodin oslavuje jen jednu rodinnou *krsnou slavu* (odvozenou s nejvyšší pravděpodobností od *krsne slavy* jejich nejstaršího pokřtěného předka), někteří si připomínají i jiné svaté. Tato slava se zpravidla slaví tehdy, když zeť bydlí v domě společně s rodiči manželky; když žena přinese do rodiny manžela majetek; či když žena přijme s manželem jeho slavu, ale zároveň její otec nemá mužského potomka a slava by tak zmizela; případně když se rodina modlí k nějakému světci a ten je vyslyší například vyléčením. U poslužice není obvyklé zvat hosty, akcent je kladen na přípravu a požehnání slavských symbolů v kostele a doma pak pálení svíce za svatého při společném jídle nukleární rodiny. Poslužic může teoreticky být neomezeně.

²⁶⁰ Orig. „*evangelic truths of the Birth Suffering and Ressurrection of Christ being spread all over the world through the fearless preaching of the Apostles.*“ (Todorović 1978: 25)

²⁶¹ Kopecká 2007: 17, informace ze semi-strukturovaného rozhovoru s papežem Danilem

²⁶² Nedejlković 1990

²⁶³ Kopecká 2007: 19-20 uvádí i mnoho dalších výrazů pro tento typ slavy odvozené od příležitosti jejího vzniku.

III. Metodologie

Předmětem zájmu této práce se stala rodinná *krsna slava*. Slavu v kontextu výše uváděných teoretických rámců chápu jako performanci identity, která vytváří prostor pro vyjednávání a manifestaci (mimo jiné) kolektivních identit, které jsou pro aktéry klíčové. Přičemž vycházím z výkladového rámce modelu segmentárních identit Bosenských Srbů – v návaznosti na to si kladu otázku, jaké kolektivní identity jsou v rámci rituálu *krsne slavy* manifestovány a vyjednávány a v závislosti na tom, jakou povahu sledovaný rituál má, tedy táži se, zda-li je pro aktéry zvykem, či tradicí. Zvolené otázky budu interpretovat na pozadí popisu *krsne slavy*, jak byla realizována v rámci dvou rodinných okruhů Bosenských Srbů v lokalitě Laktaši.

3.1. Teorie vytváření dat

Tereza Stöckelová a Yasar Abu Ghosh²⁶⁴ se ve svých Úvahách o etnografii odkazují na klasika Bronislawa Malinowskiho²⁶⁵: „*Pozorovatel by neměl fungovat jako automat, jako kombinace fotoaparátu a záznamníku na výroky domorodců. Terénní výzkumník musí při pozorování neustále konstruovat, musí ustavovat vztahy mezi izolovanými daty a zkoumat, jak do sebe zapadají*“. *Etnografii popisují jako kreativní proces prolínající „vytváření dat, teoretizaci, reflexivitu, různé způsoby psaní stejně jako sociální vztahy v terénu i epistémické komunitě. (...) dovednost, kterou jako výzkumníci musíme trénovat in vivo“ (...)* *etnografování je do velké míry věcí intuice a specifické senzibility*²⁶⁶ *(...) nutností jistého talentu a zároveň rozvíjení etnografického habitu*²⁶⁷. Podle nich tedy nejde o pouhou techniku sběru dat, ale o jejich vytváření praktikováním etnografie. Reflektují i limity etnografie „*ve chvíli, kdy se omezuje na etnografickou trilogii: jedno místo, jeden čas, jeden pozorovatel*“.²⁶⁸ Geertz pojímá etnografii jako prostředek kulturního překládání usilující o konstrukci rámců a schémat vysvětlení překlenujících nesouměřitelnost nativních a analytických modelů jejich přibližováním. Proti tomu se autoři s odkazem na

²⁶⁴ Stöckelová, Abu Ghosh 2013

²⁶⁵ Malinowski 1935: 317

²⁶⁶ Cerwonka, Malkki 2007: 163 in Stöckelová, Abu Ghosh 2013

²⁶⁷ Stöckelová, Abu Ghosh 2013: 7-8

²⁶⁸ Trouillot 2003: 125 in Stöckelová, Abu Ghosh 2013: 10

Bourdieu a Wacquant vymezuje, jelikož toto přibližování považují zároveň za podrobování – a nabádají naopak k zaujetí taktiky epistemologické obezřetnosti, odstupování a naopak hledání třecích ploch²⁶⁹. Rogers Brubaker²⁷⁰ v rámci etnografického přístupu doporučuje nevyjevovat informátorům přímo témata výzkumu (výzkumné otázky), ale soustředit se na praktické kategorie, institucionální formy, diskurzivní rámce a organizační rutiny, které by výzkumníka provedly percepce a interpretace samotných aktérů.

3.2. Popis výzkumného vzorku

V rámci výzkumu jsem sledovala dvě spřízněné rozšířené rodiny, Vračević (slava Vračevi – Lécitelé - Kosma a Damian) a Djurdjević (slava Djurdjedan, sv. Jiří). Rozhovory jsem prováděla s příslušníky těchto rozšířených rodin a s místním pravoslavným popem. Bohužel nemělo smysl hovořit s hosty mimo rodinu vzhledem k mé situovanosti v terénu, pro což existovaly dva důvody. Za prvé jsem jimi byla kvůli svým osobním vazbám považována za součást ensemblu s jasně vymezenými loajalitami, a z těchto důvodů tedy nebylo možné předpokládat, že by se mnou hovořili zcela otevřeně. Za druhé můj *gatekeeper* Bratoljub Vračević²⁷¹ a zároveň tlumočnick je členem obou spřízněných rozšířených rodin a pokud by se snad případní informátoři mimo rodinný kruh osmělili mluvit jakkoliv kriticky přede mnou, před ním to možné zcela jistě nebylo.

Zkoumaná skupina spadá do etno-národní skupiny Bosenských Srbů, tedy občanů Bosny a Hercegoviny hlásící se k srbské národnosti a etnicitě. Jak ukázala Hronešová v kapitole 2.1.1., u etno-národních skupin v Bosně a Hercegovině zároveň nejde oddělit národnost od náboženství, jakkoliv velký počet příslušníků všech tří etnik ve skutečnosti náboženství nepraktikuje a ani se vnitřně nepovažuje za věřící.

3.2.1. Laktaši

Ve zkoumané lokalitě města Laktaši žije v současné době 36 848 obyvatel²⁷². V roce 1953 měla pouhých 8 239 (v současné rozloze připojených obcí 25 516) obyvatel,

²⁶⁹ Stöckelová, Abu Ghosh 2013: 12

²⁷⁰ Brubaker 2004: 86

²⁷¹ Význam *gatekeeperů* (vrátných) jakožto symbolických i doslovných strážných vstupu do terénu vyzdvihují Hammersley & Atkinson ve své publikaci *Etnography: Principles in Practice* z roku 1983 (2. vydání 1995).

²⁷² PRELIMINARNI REZULTATI - Popisa stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini 2013

v roce 1991 již 29 832 obyvatel, a v roce 2006 pak 40 743 obyvatel. Podle oficiálních internetových turistických stránek obce²⁷³ a oficiálních webových stránek obce²⁷⁴ tvořili až do Rakousko-Uherské okupace od roku 1878 většinu obyvatel Srbové, v současnosti jde především o rodiny původem z Hercegoviny a Černé Hory (což je s nejvyšší pravděpodobností i případ zkoumané rodiny Vračević, jejíž předci přišli do Laktaši pravděpodobně v roce 1919²⁷⁵; rodina Djurdjević odvozuje svůj původ od starého srbského královského rodu²⁷⁶).

Město Laktaši má jádro tvořené lázněmi, promenádou, několika obchody, restauracemi a úřady. Zbytek města však tvoří spíše shluky vesnic rurálního charakteru. Většina domů má zahradu a mnohdy i menší či větší pole či sad. To platí i pro mnou zkoumané rodiny Vračević a Djurdjević, které žijí na kraji města (poblíž dálničního sjezdu mezi Gradiškou a Banja Lukou, který tam zavedl prezident Republiky srpske Milorad Dodik, podle některých proto, že sám z Laktaši pochází²⁷⁷) směrem k hraničnímu přechodu Bosanska Gradiška.

Na oficiálních stánkách obce Laktaši najedeme následující výklad k historii města: *„Údaje o hustotě osídlení oblasti se datují zpět do starší doby kamenné, jejíž počátky sahají asi 150.000 let před naším letopočtem. Archeologické nálezy z tohoto období jsou umístěny na nízkými kopcích u řeky. Jedna taková vesnice se nachází na návrší dnešního Banjského vrchu v centru města Laktaši. Nalezly se archeologické pozůstatky ze starší a mladší doby kamenné, bronzové a železné, které se vyznačují tím, že organizují velké etnicko-kulturní domorodé komunity. Římané tyto oblasti ovládli v 9. století našeho letopočtu. Dnešní oblast Laktaši byla umístěna na pomezí dvou provincií Dalmácie a Panonie. Domácí illyrské obyvatelstvo žilo v opevněných pevnostech ("Gradina" v Šušnjari). Po obsazení těchto regionů Římané postavili vojenský tábor a budovali objekty s hospodářským významem. Na konci středověku pak kraj Laktaši prožívají obtížný a nejistý osud. Střídá se vláda Ostrogótů, Avarů a Slovanů, a začátkem 12. století se tato oblast stává součástí Uherského království. Na počátku 16. století byla tato oblast dobyta Turky,*

²⁷³ oficiální internetové stránky Turistické organizace obce Laktaši

²⁷⁴ oficiální stránky obce Laktaši

²⁷⁵ Informace z neformálního rozhovoru se Srdjanem Vračevićem 16.3.2015. Srdjan mi vyprávěl, že s nacionalizací po konci války mnoho rodin přišlo na území Laktaši z jihu Černé Hory a usadili se na znárodněné muslimské půdě.

²⁷⁶ Citace z neformálních i polostrukturovaných rozhovorů s Danicí, Srdjanem, Vidou, Draganem aj.

²⁷⁷ Informace z neformálního rozhovoru s Bratoljubem Vračevićem.

kteří vládli po 350 let, což vedlo k velkému vysídlení obyvatelstva. Pro Turecko byla tato oblast velmi důležitá jakožto hraniční část s Rakouskem, a proto Turci prováděli násilný přesun srbského obyvatelstva z horských částí východní Hercegoviny, Černé Hory a Liky do oblastí Lijevče polja a Potkozarje. Od roku 1878 se Bosna a Hercegovina stává součástí rakousko-uherské monarchie. Kvůli rozptýlení homogenního srbského prostoru se v roce 1883 do oblasti Lijevče polja a Potkozarje stěhují Italové, Němci, Ukrajinci a Poláci. Německé a italské obyvatelstvo velmi rychle použitím moderních pěstitelských opatření zvýší ekonomický rozvoj na vyšší úroveň, čímž se tato oblast stává nejrozvinutější částí Bosny a Hercegoviny. Jedním z tehdejších nejsilnějších obchodně-řemeslných center byl dnešní Aleksandrovac, který v roce 1889 získal poštu, a tam byl umístěn i závod na výrobu sýra od známého kláštera Trapistů. Rozpadem Rakouska-Uherska v roce 1918 a vstupem do Království Srbů, Chorvatů a později Království Jugoslávie, v průběhu a období po druhé světové válce, se obce ocitla ve velmi obtížné situaci. S ohledem na úroveň hospodářského rozvoje v bývalé SFRJ, se tato obec stala zaostalou a obsadila v žebříčku rozvoje 87. místo ze 109 obcí v Bosně a Hercegovině. Druhá polovina osmdesátých let byl začátek vytvoření takzvaného "laktašského hospodářského zázraku". Tato obec na sebe upozorňuje obrovskými investicemi, které otevírají dveře dokořán soukromému podnikání. Tento trend pokračuje až do dneška."²⁷⁸ Stránky příliš nezdůrazňují skutečnost, že v září roku 1944 obcí prošli vojáci NDH²⁷⁹ (povstalci, Ustašovci) a vyhladili přes polovinu obyvatel Laktaši²⁸⁰. Velkou většinu současných obyvatel by tak lze bylo možno považovat za novousedlíky, jedná se zpravidla o první či nanejvýš druhou generaci.

Dalo by se rovněž říci, že válečný konflikt v letech 1992-1995 se na skladbě obyvatelstva Laktaši přímo zásadně nepodepsal (alespoň ve srovnání s jinými oblastmi Bosny a Hercegoviny), jelikož otevřené boje v daném území téměř neprobíhaly a i před konfliktem byla skladba obyvatelstva značně etnicky homogenní. Zůstává ovšem faktem, že především rodiny Bosňáků odsunuty byly (ačkoliv se do okolí některé vrátily) – před i

²⁷⁸ oficiální stránky obce Laktaši

²⁷⁹ NDH = Nezávislý stát Chorvatsko.

²⁸⁰ Bratoljub a Srdjan Vračevići mi vyprávěli, jak jejich dědeček B.Djurđević vykopal na své zahradě jámu, kam ukryl svou těhotnou ženu Pavu a dvě malé děti (Mladena a Lepasavu). Jejich babička Vukica Vračević v ten den ovdověla (její muž Stepan utíkal do pole a Ustašovci ho střelili do zad) a zůstala na hospodářství a 7 synů a 1 dceru Vračevićů a 3 děti z předchozího manželství sama. Srdjan hovořil o vyvraždění zhruba 60% obyvatel Laktaši.

po válce byly však zpravidla geograficky odděleny. V nedaleké Banja Luce²⁸¹ (dnes neoficiálním hlavním městu Republiky srbské) byla v roce 1993 srovnána se zemí jedna z nejvýznamnějších muslimských památek: mešita Ferhadija²⁸² z roku 1579. Je tedy zřejmé, že i za nepřítomnosti bojů místní obyvatelé prožívali etnický konflikt skrze zboření této stavby. Na jejím místě bylo po válce postaveno fotbalové hřiště. V dnešní době probíhají práce na znovu postavení Ferhadíji, což v roce 2001, kdy získala místní Islamska zajednica Banjaluke povolení ke stavbě, vyvolalo protesty místních srbských nacionalistů. Dnes se Bosenští Srbové a Bosenští Muslimové rozeznají nejen podle místa bydlení a dialektu/jazyka, křestního jména a příjmení (které každý Bosňan hravě rozluští²⁸³), ale i podle oblečení (bosňácké ženy si zakrývají hlavu šátkem a častěji nosí dlouhé sukně).

Poválečnou nacionalizaci lze sledovat i na vývoji používání a osvojování místního jazyka. Oficiálními jazyky země jsou bosenština (vyznačující se velkým množstvím orientalismů, tedy turcismů a arabismů), chorvatština a srbština. Na pojem „srbochorvatština“ reagují místní podobně jako většina Čechů, kterých se v zahraničí zeptají, zda pocházejí z Československa. Po vypuknutí konfliktu se v mnoha etnicky heterogenních oblastech Bosny a Hercegoviny rozdělila výuka už od prvního stupně základní školy podle etnické příslušnosti, přičemž vyučované předměty (jazyk, literatura, historie, náboženství) se liší a žáci rotují při odpolední/dopolední výuce²⁸⁴. Jelikož Laktaši jsou etnicky homogenní, vyučováním jazykem ve škole je srbština. Nářečí používané v dané lokalitě je štokavština²⁸⁵, výslovnost (i)jekavština²⁸⁶. Učebnice používané v Laktaši

²⁸¹ V Banja Luce bylo při sčítání obyvatel z roku 1981 55% Srbů, 22,4% Muslimů, 10,5% Chorvatů, 9,4% Jugoslávčů a 2,6% v kategorii ostatní. (Hladký 1996: 134)

²⁸² Více viz Ravlić Aleksandar Aco. Banjalučka Ferhadija – ljepotica koju su ubili. AARiS: Rijeka 1996

²⁸³ Typická křesťanská křestní jména jsou Miloš, Siniša, Mirko, Miroslav, Dragan, Duško, Djordje, Nikola, Boško, Branko, Milun, Veljko, Ljubica, Mara, Petra, Dragica, Davor, Smilja, Željko. Typickými bosňáckými jmény jsou Adin, Hariz, Elvedina, Alden, Anel, Sanel, Esvedin, Admir, Asmir, Amna, Aida, Amir, Samir, Ahmed, Sead, Amra, Elvir, Emir, Ismet, Alija, Šukreta, Zahir, Zelkida, Zeneida, Osman, Zijad, Mehmed, Selim, Risah, Zakir. Rozeznat příjmení je o něco komplikovanější, některá však nenechají odhadce na vážkách (Islambegović, Bošnjak, Hadžibegović, Osmanović, Agić, Zlotrg, Islamović, Islamagić, Islamović, Muslimović, Muminović, Jusufspahić, Spahić, Pašić, Mehmedović, Kolašinac, Ugljanin, Bihorac, Pačariz).

²⁸⁴ Informace z neformálního rozhovoru se Stankem Jovanović a Dejanem Vračević z listopadu 2011.

²⁸⁵ nejrozšířenější nářečí v Srbsku, Chorvatsku, Bosně a Hercegovině i Černé Hoře – základy ustavení štokavské ijekavštiny jako spisovného srbského jazyka založeného na řeči východní Hercegoviny položil Vuk Stefanović Karadžić. Z tohoto činu je zřejmé vnímání Bosny jako srbské země. (Šesták 2009: 217, 225 – Hladký 2009: 300)

²⁸⁶ *Jedna ze tří úředních výslovností v Chorvatsku, převažující výslovnost v Bosně a Hercegovině a Černé Hoře. (Zájmeno „jat“ se vyslovuje jako je/ije.), přičemž v samotném Srbsku si podrželi ekavštinu, druhou oficiální variantu výslovnosti („jat“ se vyslovuje jako „é“) a mluva Bosenských Srbů se tak od nich odlišuje. (Šesták 2009: 225) Zajímavé je, že v poválečném období jediná Bosenští Srbové mluví nezměněně jako v předválečném období, u zbývajících dvou etnik je vidět diferenciaci. Zatímco v bosenštině se zřetelně projevují turkismy a arabismy, Bosenští Chorvaté ve Federaci BaH si sice uchovali původní štokavskou (i)jekavštinu, ale začali používat slova používaná v Chorvatsku (př. tisíc = tisuća*

jsou psané (i)jekavsky, cyrilicí a jsou tištěné lokálně v Republice srpske. Žáci nejprve musí ovládnout znalost cyrilice, až poté si osvojují latinku.²⁸⁷

Obecní slavou (*gradska slava, zbor*) města Laktaši je den sv. Prokopa²⁸⁸, jehož svátek připadá podle pravoslavného kalendáře na 21. července. Oslava probíhá obdobně jako česká pouť – před místním chrámem zasvěceném přesvaté Bohorodice (Hram Pokrova presvete Bogorodice²⁸⁹) jsou postaveny stánky s občerstvením, hračkami a suvenýry, přijedou kolotoče a na vystavěném pódiu vystupují folklórní soubory. Místní korzují, baví se, jedí a popíjejí.

Obr. 1: Obecní slava - Chrám Pokrova presvete Bogorodice v den sv. Prokopa, pasportizace: Laktaši, Bosna a Hercegovina, 21.7.2014, Ivana Skenderija

Podle popa Danila 99% místních obyvatel slaví *krsnou slavu* – někteří ovšem nikoliv v Laktaši, ale jezdí za svými rodiči (patriarchy) do místa původu. V Laktaši podle

namísto hiljada, historie = povijest namísto istorija, přesně = tačno namísto tačno itd.). Můj informátor Bratoljub Vračević si vzpomíná, že v Bosně a Hercegovině se před válkou např. pro kávu používal výraz kafa, zatímco po ní u Bosenských Chorvatů kava a u Bosňáků kahva, zatímco u Bosenských Srbů zůstalo v původní podobě, tedy kafa nebo kava.

²⁸⁷ Informace z neformálního rozhovoru s Danicí Vračević-Jovanović z července 2014.

²⁸⁸ Informace z terénního deníku - neformální rozhovory s Danicí Vračević-Jovanović v květnu 2011 a Milanem Djurdjevičem v květnu 2013

²⁸⁹ Jedná se o první chrám v historii města, jehož základní kámen byl postaven v roce 1992, na stavbě se pokračovalo až po válce v roce 1997. O deset let později – v roce 2007 - byl vysvěcen a v roce 2013 byla dokončena i omítka.

jeho odhadu cca 10-15 rodin slaví *Vračevi* (léčitele) a skoro 200 nejběžnější slavu – *Djurdjevdan* (sv. Jiří).

3.2.2. Popis výzkumného vzorku – klíčoví informátoři

Semi-strukturované rozhovory jsem provedla s 12 informátory, z nichž 11 deklaruje srbskou národnost (z toho 9 pravoslavných a 2 bez vyznání) a 1 chorvatskou národnost (vyznání katolické). Jedná se o 5 žen a 7 mužů ve věku mezi 28 a 61 lety (tedy reprezentanty věkové kategorie nejčastěji aktivně účastné rituálu), z nichž 11 je v současné době občanů Bosny a Hercegoviny a dvanáctý občanem USA. Tři informátoři žijí v současné době mimo hranice Bosny a Hercegoviny (v České republice, ve Spolkové republice Německo). Polovina informátorů dosáhla vysokoškolského vzdělání, jeden má středoškolské vzdělání, 3 jsou vyučení na středních odborných školách a dva mají základní vzdělání. Sedm informátorů je příslušníků rozšířené rodiny *Vračević*, čtyři informátoři jsou příslušníci rozšířené rodiny *Djurdjević* a poslední je místním popem.

Tabulka informátorů – semi-strukturované rozhovory

	kód jména	kód příjmení	pohlaví	narození	vzdělání	vyznání	dekl. národnost	<i>Krsna slava</i>	<i>Datum rozhovoru</i>
1	Danica	Vračević- Jovanović	Ž	7.3.1978	VŠ	pravoslavné	srbská	<i>Vračevi, host D.</i>	15.11.2011
2	Danilo	Popović	M	cca 1973	VŠ	pravoslavné	srbská	<i>sv.Stefan</i>	16.11.2011
3	Dmitar	Vračević	M	10.4.1953	ZŠ	bez vyznání	srbská	<i>Vračevi</i>	4.5.2013
4	Dragan	Djurdjević (Petković)	M	19.9.1964	SOŠ	pravoslavné	srbská	<i>Djurdjevdan</i>	4.5.2013
5	Glorija	Katolić- Vračević	Ž	21.4.1962	VŠ	katolické	chorvatská	<i>host D., občas V.</i>	13.11.2011
6	Lilijana	Petković (družka Djurdjević)	Ž	cca 1970	SŠ	pravoslavné	srbská	<i>Djurdjevdan</i>	4.5.2013
7	Milan	Djurdjević	M	5.5.1973	SOŠ	pravoslavné	srbská	<i>Djurdjevdan</i>	2.5.2013
8	Nada	Vračević- Deutscher	Ž	4.4.1987	VŠ	pravoslavné	srbská	<i>Vračevi</i>	17.11.2011
9	Slaven	Vračević	M	1.6.1961	VŠ	pravoslavné	srbská	<i>Vračevi, Host D., občas V.</i>	13.11.2011

10	Srdjan	Vračević	M	4.7.1968	VŠ	bez vyznání	srbská	host V. před válkou	16.3.2015
11	Vida	Vračević	Ž	1957	SOŠ	pravoslavné	srbská	Vračevi	4.5.2013
12	Zoran	Djordjević	M	10.5.1954	ZŠ	pravoslavné	srbská	Djordjevdan	2.5.2013

3.2.3. Popis výzkumného vzorku – zúčastněné pozorování - informace z neformálních rozhovorů

Neformální rozhovory jsem absolvovala s mnoha dalšími účastníky a hosty zkoumaných slav, přičemž nejvíce struktury a informací jsem získala od 10 z nich, z toho 4 Vračevićů a 7 Djurdjevićů, šesti mužů a pěti žen. Sedm informátorů se hlásí k pravoslaví, čtyři se deklarují jakožto bez vyznání/ateisté. Jedná se o příslušníky srbské národnosti (jeden je ze smíšeného manželství Bosenského Srba a Bosenské Chorvatky a deklarací se nepřiklání ani k jedné národnosti více, disponuje nicméně bosenským a chorvatským pasem, srbským nikoliv) a občany Bosny a Hercegoviny, z nichž dva žijí mimo její hranice (v České republice, v Chorvatské republice). Sedm má vysokoškolské, jeden středoškolské, dva střední odborné a jeden základní vzdělání.

Tabulka informátorů - neformální rozhovory

	kód jména	kód příjmení	pohlaví	narození	vzdělání	vyznání	dekl.národnost	krsna slava
1	Stanko	Jovanović-Vračević	M	cca 1975	VŠ	pravoslavné	srbská	host a výpomoc V., sv. Jovan
2	Milica	Djordjević-Arandjelović	Ž	20.11.1944	VŠ	pravoslavné	srbská	Arandjelovdan
3	Ratibor	Arandjelović	M	10.5.1939	VŠ	pravoslavné	srbská	Arandjelovdan
4	Mladen	Djordjević	M	1947	VŠ	bez vyznání	srbská	host D.
5	Zvezdana	Djordjević	Ž	5.8.1952	VŠ	bez vyznání	srbská	host D.
6	Bratoljub	Vračević	M	4.7.1981	SŠ	bez vyznání	srbská	Host V., D.
7	Žarko	Djordjević	M	27.4.1977	SOŠ	pravoslavné	srbská	Djordjevdan
8	Bojana	Djordjević	Ž	2.2.1980	SOŠ	pravoslavné	srbská	Djordjevdan
9	Stojanka	Djordjević	Ž	1954	ZŠ	pravoslavné	srbská	Djordjevdan
10	Dejan	Vračević	M	13.3.1987	VŠ	bez vyznání	chorvatsko-srbská	Host D. & V.
11	Dušana	Nikolić - Vračević	Ž	18.4.1973	VŠ	pravoslavné	srbská	Vračevi

Nyní si dovolím odkázat čtenáře na přílohu 8.5. Genealogie zkoumaných rodin. V genealogickém stromě (se zakódovanými jmény s odkazy na slavu, konfesní či etno-národní skupinu) jsou vyznačeni moji informátoři, předci předávající slavu a současně slavu celebrující *domaćini* a *domaćice*.

3.2.4. Deklarovaná identita informátorů

V Bosně a Hercegovině je od dob občanské války politicky nekorektní zjišťovat národnost jejích občanů, není uváděna ani v osobních dokladech. Důvodem je snaha o nemožnost identifikace a následné diskriminace jednotlivých občanů podle národnosti²⁹⁰. Obyvatelé Bosny a Hercegoviny nicméně zaujímají několik dalších strategií, jak člověka, se kterým přijdou do společenského styku, přesněji zařadit. Na rozdíl od dob cestopisného bádání Ludvíka Kuby již není možné rozeznat jednotlivé etnikum či národ podle tradičního oblečení, nejčastěji je k této identifikaci využito jména a příjmení.

3.3. Techniky výzkumu a zaznamenávání dat

3.3.1. Tvorba dat

Data jsem získala pomocí kvalitativního etnografického výzkumu. Absolvovala jsem celkem pět návštěv Republiky Srbské v Bosně v rozmezí mezi 5-14 dny v letech 2010 (listopad), 2011 (listopad, červen), 2013 (květen) a 2014 (červenec). Zaměřila jsem se na výzkum dvou krsných slav (Vračevi – Léčitelé Kosma a Damian a Djurdjevdan) dvou rozšířených rodin v městě Laktaši. Na 14. listopadu připadá svátek léčitelů Kosma a Damiana (Vračevi). Na 6. května připadá den sv. Jiří, tzv. Djurdjevdan (či Đurđevdan). Na 21. července pak zkoumané město Laktaši slaví slavu sv. Prokopa, kterou jsem chtěla pro srovnání obecní a rodinné domácí slavy vidět. V červnu 2011 jsem jela do Bosny a Hercegoviny na soukromou cestu a využila jsem ji k provedení několika semi-strukturovaných rozhovorů s klíčovými informátory, nositeli krsne slavy, kteří v době konání *slav* neměli čas se mi věnovat, protože se buď připravovali na slavu, byli jí účastni či si bezprostředně po ní užívali zaslouženého odpočinku a necítily se na žádné další návštěvy. Rozhovor se Srdjanem Vračevićem jsem provedla 16. 3. 2015 v Praze, kde v současné době žije a týkal se jeho vzpomínek na krsne slavy obou rodin v období

²⁹⁰ Informace z poznámek z terénního deníku - neformální rozhovor s Bratoljubem Vračevićem.

Jugoslávie, kterých se účastnil jako dítě (ve věku 9-12 let).

Klíčovým pro vytváření dat se stalo zúčastněné pozorování a neformální rozhovory s účastníky slav. Předmětem sledování byly slavy sledovaných rodin, které se slaví v rámci mužské a ženské linie. V rámci pozorování byly zaznamenány 1) přípravy na slavu, 2) průběh slavy. Jejich záznam byl zachycen na videokameru a do terénních poznámek. I po skončení terénního výzkumu jsem udržovala permanentní styk se svými informátory přes Skype, email a Facebook.

Semi-strukturované rozhovory se týkaly následujících tématických okruhů:

A. Deklarované kolektivní identity:

1/ hierarchie uvědomovaných a deklarovaných identit,

1.1. deklarace národnosti,

1.2. deklarace státní příslušnosti,

1.3. deklarace příslušnosti k rodině/kontextu v rámci rodinných vazeb,

1.4. deklarace dalších relevantních identit (např. genderové),

2/ vztahy a provázanost identit,

3/ kontextuálnost identit.

B. rodinné rituály:

1/etnografický popis sledovaného rodinného rituálu *krsne slavy*,

2/vysvětlení smyslu celého rituálu a jeho konstitutivních prvků,

3/priority při jeho zajišťování,

4/kooperace v rámci rozšířené rodiny a mimo ni při přípravě rituálu,

5/kolizní situace, které při rituálech vznikly, a jejich interpretace.

Dalšími zdroji informací mi byla emailová korespondence facebooková komunikace s klíčovými informátory. Dále jsem (spíše okrajově a jako doplnění) využila využita metody introspekce, aby došlo k zužitkování mého mnohaletého osobního kontaktu s výzkumnou skupinou a mé dosavadní účasti na rituálech zkoumané skupiny Bosenských Srbů v rámci předvýzkumu této práce.

3.3.2. Zaznamenávání dat

Jak již bylo nastíněno, hlavním zdrojem dat bylo zúčastněné pozorování v průběhu rituálu, přičemž jsem vedla terénní poznámky a pořídila i několik videozáznamů (u dvou

rodin doma v průběhu slavy, v kostele den před slavou, v předvečer, *uoči*) a fotografií²⁹¹; a dále semi-strukturované rozhovory. Semi-strukturované rozhovory byly nahrávány na digitální diktafon a přepsány ve formě komentované transkripce, poté byly z větší části přeloženy do českého jazyka. K vytvoření rodinné genealogie mi posloužil program GenoPro²⁹².

3.3.3. Problémy při výzkumu

V rámci výzkumu jsem se musela vyrovnat se dvěma problémy. Hlavní roli sehrála jazyková bariéra. Jelikož mé jazykové kompetence (zatím pasivně ovládám místní jazyk na mírně pokročilé úrovni - rozumím asi 70-80% - a aktivně používám řeč spíše jen v běžných komunikačních situacích) a stejně tak kompetence mých informátorů byly omezené, byl u všech semi-strukturovaných rozhovorů přítomen tlumočník (a zároveň gate-keeper), který strávil polovinu života v bosensko-srbském kulturním zázemí, druhou polovinu pak v českém kulturním zázemí. To mělo napomoci co nejmenšímu zkreslení faktů v důsledku překladu. S problémem jazykové bariéry jsem se pochopitelně potýkala i při rešerši literatury o rituálu krsne slavy (jak jsem již zmiňovala dříve, většina publikací na toto téma byla publikované v srbštině (mnohdy psané cyrilicí) a chorvatštině.²⁹³

Další komplikací se mohl stát vstup do terénu²⁹⁴ a získání informátorů. Při tom mi nejvíce pomohl gatekeeper Bratoljub Vračević²⁹⁵, který byl zároveň mým tlumočníkem a členem dvou zkoumaných rozšířených rodin, které pořádají revitalizovanou krsnou slavu. Zásadní byly i mé předchozí osobní kontakty v regionu (viz kapitola 3.5. Situovanost ve výzkumu) a má snaha naučit se, a co nejvíce aktivně používat místní jazyk, což mí informátoři velmi oceňovali²⁹⁶.

Erving Goffmann doporučuje etnografovi se v terénu pohybovat vždy odspoda nahoru, tedy s od statusově níže postavených aktérů k těm výše postaveným²⁹⁷. Domnívám

²⁹¹ Některé byly publikovány v mém článku Srbská pravoslavná slava v Bosně a Hercegovině z roku 2014 a rovněž byly součástí výstavy Samo jedna Bosna (festivity v Bosně) v rámci doprovodného programu konference Vědecké diskurzy Balkánu se zaměřením na problematiku Bosny a Hercegoviny, kterou jsem spoluorganizovala v květnu 2013.

²⁹² V licenci UK.

²⁹³ Velkou pomocí při překladech textů mi byl převaděč cyrilice do latinky, <http://www.preslovljavanje.com/>

²⁹⁴ Tomuto problému věnují Martyn Hammersley a Paul Atkinson celou kapitolu (3. Access, s. 55-79) ve své publikaci *Etnography: Principles in Practice*, Tavistock Publications 1983.

²⁹⁵ Jméno je kódováno v souladu s etikou etnografického výzkumu.

²⁹⁶ A mnohdy v neformálních rozhovorech a při představování glosovali výrazy typu „Ta je naše.“ apod.

²⁹⁷ Nedbálková 2007: 117

se, že jde o velice praktickou radu, jak se ukázalo i v mém terénu. Když jsem se poprvé v neformálních rozhovorech ptala informátorů na *krsnou slavu* a ptala se, co to vůbec je a co pro ně konkrétně znamená, vytrvale mne odkazovali na autority (odbornou a teologickou literaturu, učebnice, místního popa, případně *domaćina* – nositele slavy)²⁹⁸. Bylo poměrně obtížné jim vysvětlit, že mi nejde o teorii, ale poznání žitých praktik a jejich pojetí. Při delších a opakovaných rozhovorech (někdy pomohlo vypnout diktafon, který v některých z informátorů u teoretičtějších otázek zřejmě vzbuzoval pocit zkoušení před tabulí) z nich však zpravidla obavy spadly.

3.4. Metoda analýzy

Sebraná data byla podrobena nejen vlastní analýze, ale vstoupila i do přípravy a vedení semi-strukturovaných rozhovorů. Obě dominantní výzkumné techniky - zúčastněné pozorování a semi-strukturované rozhovory - se pak staly základem analýzy a interpretace dat. Jejich vzájemným vztahováním jsem se pokusila docílit co nejvíce holistického popisu, který měl zachytit jak sociální akci, tak sociální normy, které akci determinují, či naopak existují paralelně vedle ní.

Sebraná data byla kvalitativně analyzována pomocí tematické analýzy. Ke kódování bylo využito programu Weft-Qda (jež je volně ke stažení z internetu a je určený ke kvalitativní softwarové analýze), protože je v něm zpětné vyhledávání snazší než u ručního vpisování. Při analýze dochází k rozčlenění celku na jednotlivé komponenty a následné zkoumání vztahů mezi nimi a jejich možností fungovat jako relativně samostatné prvky²⁹⁹. Úkolem výzkumníka je pak dát sebraná data do kontextu a snažit se zodpovědět výzkumné otázky, které si předem stanovil. V moderní antropologii je pochopitelně zcela zásadní reflexivita³⁰⁰.

Citace z rozhovorů se svými informátory v této práci uvádím v těle textu, přičemž v poznámce je uvedeno originální znění – první varianta je pro snazší orientaci českého čtenáře, zatímco druhá proto, aby se bylo možno vrátit k původním významům výpovědi.

Ve své práci jsem se rozhodla zachovat původní názvy³⁰¹, protože překlady se mi zdají býti téměř zavádějící (např. křestní slava, *krsna slava*, či křestní jméno, *krsno ime*, by

²⁹⁸ Tomuto problému se podrobně věnuji i v kapitole 2.3 *Krsna slava, krsno ime*.

²⁹⁹ Hendl 2005: 35

³⁰⁰ Viz například Hammersley, Atkinson 1983

³⁰¹ Na rozdíl od Kopecké 2007.

odkazovaly spíše na křestní jméno a nikoliv den křestu; výraz *domaćin* neznamená jen domácí, ale i hostitel; atd.). Pro přehlednost původní názvy vyznačuji kurzívou.

3.5. Situovanost ve výzkumu

Do Bosny a Hercegoviny jsem se dlouho před výzkumem pravidelně vracela na soukromé cesty za přáteli a procestovala jsem ji křížem krážem. I moji spolužáci a známí brzy projeví zájem se ke mně připojit. V letech 2007 a 2008 jsme s manželem pronajali autobus, který se záhy naplnil a vypravili jsme se na cestu napříč Chorvatskem a Bosnou a Hercegovinou³⁰². V roce 2009 jsme se do regionu vydali dvěma auty a tentokrát navštívili i Srbsko³⁰³. Už před svým výzkumem jsem v této lokalitě navázala osobní a přátelské vazby s lidmi, které těšil něčí zájem o obřad, na který byli hrdí. Byli si vědomi četných publikací na téma válečného konfliktu, mnohdy se zaobírající tematikou Bosňáků a jejich genocidy. Opakovali, že nechtějí stále omílat minulost, ale chtějí žít v přítomnosti. Odkazovali se na naše společné slovanské kořeny, mnozí si pamatovali na putování Čechů do bývalé Jugoslávie ještě před válkou (kdy je mnozí při průjezdu k moři nechávali ve stanech přespávat na svých zahradách) a vnímali jejich návrat jako příslib určitého ozdravení jejich prostoru, který se stále vypořádává se svou nedávnou minulostí.

De facto se mne často pokoušeli enkulturovat jakožto svou přítelkyni, nevnímali mne jako vědkyni, která je přijela pozorovat a zkoumat. To jsem si uvědomila například při zúčastněném pozorování Djurdjevdanu v roce 2013, kdy *domaćin* Dragan Djurdjević nechal kolovat koljivo, přičemž se každý před jeho pojetím pokřičoval. Protože se host – příslušnice rozšířené rodiny – katolického vyznání pokřičovala „po katolicku“³⁰⁴ (a i předtím v chrámu, *ùoči* slavy Kosmy a Damiana, mi informátorka Danica vysvětlovala, že se mám pokřičovat jak jsem zvyklá), následovala jsem jejímu příkladu. V tu chvíli Dragan upozornil tlumočnicka, že je to sice v pořádku, ale ať mi pak vysvětlí rozdíl pravoslavného pokřičování, abych si rozdíl byla vědoma. Napadlo mne, zda by mne takto disciplinoval, kdybych byla „jen“ v roli antropoložky a neměla příbuzné na Balkáně (čehož si byl Dragan

³⁰² Trasa Rakija tour 2008: Praha – Seget Donji – Split – Dubrovnik – Počitelj – Mostar – Konjic – Sarajevo – Travnik – Jajce – Banja Luka – Bihać – Praha; Trasa Rakija tour 2007 byla následující: Praha – Bihać – Jajce – Travnik – Sarajevo – Međugorje – Dubrovnik – Baška Voda – Seget Donji – Praha

³⁰³ Trasa Rakija Tour 2009: Praha – Bihać – Banja Luka – Prijedor – Laktaši – Višegrad – údolí Tara – Beograd – Despotovac – Beograd – Novi Sad – Praha

³⁰⁴ Tedy shora dolů, pak zleva doprava. Oproti tomu pravoslavní se křičují opačně, tedy shora dolů, ale pak zprava doleva.

vědom).

3.6. Etika výzkumu

V průběhu výzkumu byla respektována etika antropologického výzkumu. Klíčový tedy byl informovaný souhlas (bylo nutné si prostudovat bosenské zákony týkající se ochrany osobních údajů) a anonymizace informátorů³⁰⁵.

S ohledem na citlivost dané problematiky nešlo vyloučit, že se nedostanu do etického dilematu jak při sběru dat, tak při jejich interpretaci. V tomto směru jsem se mohla opřít o svoji vedoucí a konzultanty z katedry Obecné Antropologie FHS UK v rámci diplomového semináře.

Bylo vysoce pravděpodobné, že v průběhu výzkumu narazím především na dva problémy:

Jelikož jsem v rámci zkoumaných rozšířených rodin byla v postavení přítelkyně/hosta a zároveň v roli výzkumníka, bylo důležité tyto role oddělit tak, aby bylo možno dostát etickému kodexu. Jak popisuji v předchozí kapitole 3.6. Situovanost ve výzkumu, můj terénní výzkum nebyl mou první zkušeností s terénem, na region mám již z dřívějšíka vytvořenou vazbu a má situovanost je zřetelná. V tomto směru tedy vnímám etnickou polaritu, neboť sama jsem Češka, což mi umožňuje vnímání s nadhledem, nejsem nucena do identifikace se zkoumanou etnickou skupinou a mohu se opírat o svou českou identitu.

Na základě před-výzkumu v terénu se jasně ukázalo, že etnická/národní identita vstupuje do každodennosti Bosenských Srbů velmi zřetelně (národnost a náboženská příslušnost – v tomto případě pravoslavná - jsou dokonce v chápání Bosenských Srbů v mnoha případech zaměnitelné atributy související s identitou!) a mohou tedy nastat problémy v této oblasti. Několik členů rozšířené rodiny se navíc angažovalo v politice v poválečném období, jiní byli přímými účastníky konfliktu nebo dokonce sloužili v srbské armádě. Bylo tedy nutné udržet nejen jejich anonymitu, ale i citlivě analyzovat a interpretovat sebraná data.

³⁰⁵ V tabulkách v kapitole 3.2., stejně jako v citacích uvádím pseudonymy, zakódovaná jména, přičemž příjmení odkazuje na *krsnou slavu* dané rodiny (případně jeho či její národnostní či náboženskou příslušnost).

IV. Analýza a interpretace

Křesťanských svatých, a tedy i možných patronů je nesčíslně (na některé dny pravoslavného kalendáře připadají i tři různí svatí), přičemž k nejvýznamějším patří sv. Jiří, sv. Nikola (Mikuláš), sv. Savo, sv. Jan, sv. Demetrius, sv. Archanděl Michael³⁰⁶. Kopecká³⁰⁷ uvádí, že v Srbsku téměř polovina Srbů slaví sv. Nikolu (Mikuláše), sv. Micheala (Arandjelovdan), sv. Jiří (Djurdjevdan), sv. Jana Křtitele, sv. Dimitrije (Mitrovdan), sv. Lukáše, Djurdjic, sv. Petku. Nedeljковиć³⁰⁸ napočítal okolo 135 různých druhů *krsnych slav*.

V následujících kapitolách představím patrony zkoumaných rozšířených rodin Vračević a Djurdjević, tedy svatého Jiří (Djordje) a svaté léčitele Kosmu a Damiana (Vračevi Kuzman i Damjan). Zatímco Djurdjevdan je jednou z velmi častých slav, Vračevi jsou - dalo by se říci - marginálnější slavou.

4.1. Djurdjevdan – den svatého Jiří

Východní církve svatého Jiří (Djordje či Đorđe) označují jako megalomartyra, velkomučedníka. Je jedním ze čtrnácti svatých pomocníků. Je zvěčněn v legendě o sv. Jiřím a draku, je patronem mnoha zemí (včetně Srbska) a měst a také mnoha profesí, organizací a nemocných lidí. Sv. Jiří je také patronem skautů.

Svatý Jiří se narodil v Kappadokii v Anatolii (dnešním Turecku) bohatým a bohabojným rodičům. Když se jeho otec obětoval pro Krista, Jiřího matka se přestěhovala do Palestiny. Když chlapec dospěl, stal se římským vojákem, a ve věku 20 let (za období císaře Deokleciána) se stal tribunem. Podle legendy v době římského tažení proti Peršanům Jiří prošel s armádou městem Alagia v oblasti Attaleia a u jednoho jezera se šel napít vody. Našel u něj plačící dívku, která mu vyprávěla, že král města Selvios si nedokáže poradit s drakem z jezera, který se živý lidským masem. Král prý přikázal, aby mu každý den přinesli dítě z okolo žijících rodin. Jiří se pomodlil k Bohu, aby mu dal sílu města hrozného draka zbavit. Podařilo se mu draka svázat opaskem, dovléci do města a tam ho proklát svým kopím. Následně Jiří pozval do města biskupa Alexandra z Antiochie, který tam

³⁰⁶ Georgevitch 1917; informace z neformálních rozhovorů s Danilem, Danicí, aj.

³⁰⁷ Kopecká 2007: 20

³⁰⁸ Nedeljковиć 1990: 225

pokřtil na 45.000 lidí.

Když začal Dioklecian pronásledovat křesťany, Jiří před něj sám předstoupil a hrdě se ke křesťanství přihlásil. Pokoušel se ho přesvědčit, aby s pronásledováním přestal a nařídil svobodu vyznání. Císař ho uvěznil a přikázal, aby jeho nohy přivázali ke dřevu a na jeho hrud' dali těžké závaží. Poté nařídil, aby ho přivázali na kolo, pod nímž byla deska s dlouhými hřeby, a na něm ho otáčeli. Poté byl na tři dny a tři noci zakopán do jámy, z níž mu vykukovala pouze hlava. Pak mu císař prostřednictvím kouzelníka dal smrtelný jed, ale Jiří se neúnavně modlil k Bohu a ten ho uzdravil a zachránil před smrtí. Mučení a vynalézavost císaře nebraly konce. Když později Jiří svými modlitbami přivedl zpět k životu mrtvého, mnoho lidí konvertovalo ke křesťanství – mezi nimi sama císařova manželka Alexandra, hlavní pohanský kněz Athanasius, guvernér Glycerius a Valerius, Donatus a Therinus. V roce 303 císař přikázal Jiřímu setnout hlavu. Zázraky u jeho hrobu pak byly nescíslné.³⁰⁹ Nyní je uctíván jako mučedník.

Den svatého Jiří (připadající dle pravoslavného kalendáře na 6. května) je u všech slovanských národů považován za počátek jara, „někde dokonce za počátek roku (srbské přísloví praví: *Nema ljeta bez Džurdževa dana, [/] niti brata, dok ne rodi majka*). (...) Odtud pramení slavnostní a obřadní ráz uvedeného svátku, jenž nabyl nejvýraznější podoby především u východních a jižních Slovanů. Svatý Jiří žije v lidové tradici evropských národů ve dvou protichůdných a z hlediska genetického zcela odlišných obrazech. První, obecně rozšířený obraz, je vytvářen legendou, jejíž vznik spadá do 12. století, v níž je Jiří zobrazen jako rytíř a bojovník s drakem, který zachraňuje nevinnou oběť. Jiří, symbol neohroženosti a statečnosti, představuje v tomto pojetí pohádkového hrdinu; právem bývá legenda o svatém Jiří označována jako "nejspanilejší výtvor hagiografické literatury" (W. Klinger). Oslavou hrdiny jsou i četné lidové výtvarné projevy, jejichž ústředním motivem je zápas sv. Jiří s pohádkovým drakem.

Jiný obraz o svatém Jiří dává svět lidové obřadnosti, která přes řadu společných znaků není jednoduše jak v rámci jednotlivých národů, tak mezi slovanskými a se Slovany sousedícími národy navzájem. Ve všech slovanských krajích vystupuje sv. Jiří v lidové tradici jako ochránce dobytka, který se v tento den také poprvé vyháněl na pastvu (u Srbů i jiných balkánských národů se tento den nazývá "stočarski prazdnik", "stočarska slava").

³⁰⁹ Crkveni kalendar, Crkveni hor pri hramu sv. Djordja 2015

*K zajištění zdatu v jeho chovu směřuje také většina racionálních i iracionálních praktik prováděných v těchto dnech. (...) u jižních Slovanů jsou to především ovce, k nimž se váží jednotlivé obyčejové úkony.*³¹⁰

Obr. 2: sv. Djordje (Jiří) – rodinná ikona Zorana Djurdjeviće, pasportizace: Laktaši, 6. 5. 2013, Ivana Skenderija

Tropar svatého Jiří

V rámci požehnání *slavskeho kolače* den před slavou (ještě předtím, než ho polije červeným vínem jako symbolem Kristovy krve) pop odzpívá ve starosrbštině *tropar* daného svätce, krátký popěvek oslavující jeho či jejich skutky.

Originální text troparu svatého Jiří (hlas 4) je následující: „*Jako pljenih svoboditelj i nižih zaštittelj, nemoščtvujuščih vrač, carej poborniče, pobjedonošče velikomučeniče Georgije, moli Hrista Boga, spastisja dušam našim.*“³¹¹ V moderní srbštině pak zní takto: „*Kao oslobodilac zarobljenih i zaštittnik sirotih, lekar nemoćnih, careva pobornik, pobjedniče, velikomučeniče Georgije, moli Hrista Boga, da spase duše naše.*“³¹² Překlad do češtiny je následující: „*Osvoboditeli zajatých, ochránce chudých, lékaři nemocných, přední bojovníku králů, vítězný velikomučedníku Jiří, pros Krista Boha, aby spasil duše naše.*”

4.2. Vračevi Kuzma i Damjan – Léčitelé Kosma a Damian

Svatí nezištníci a divotvorci Kosma a Damián byli starokřesťanští mučedníci popravení mezi rokem 287 a 310 za Diokleciánova pronásledování. Byli údajně dvojčata, synové pohanského otce a křesťanské matky, kteří se narodili v Malé Asii (některé prameny uvádějí Mezopotámii). Ještě jako dětem jim zemřel otec a matka, sv. Theodota, je vychovala jako křesťany. Jako dospělí působili jako lékaři v římské provincii Sýrie, přičemž za své služby údajně nepožadovali žádné peníze. Jednou byl Damian přivolán

³¹⁰ Frolec 1976

³¹¹ Vojinović 1963

³¹² Bosanska crkva

k těžce nemocné ženě jménem Palladia, která mu za vyléčení její smrtelné nemoci věnovala 3 vejce s tím, že jsou symbolem Svaté Trojice. Takový dar se Damian neodvážil odmítnout. Jeho bratr Kosmas se však domníval, že Damian porušil jejich společnou přísahu, a tak dal na své smrtelné posteli instrukce, že nemají být pohřbeni vedle sebe. Nedlouho po něm zemřel i Damian a nikdo nevěděl, kam ho pohřbít. Tehdy se stal zázrak: velbloud, kterého bratři společně vyléčili, promluvil lidským hlasem a vysvětlil, že Damian nepřijal ona vejce jako platbu, ale jen z respektu ke Jménu Božímu. Bratři pak byli společně pohřbeni v mezopotámském Theremanu. Bratři jsou dnes považováni za patrony lékařů, chirurgů, zubařů, veterinářů a ochránci dětí a proti moru. V pravoslavném kalendáři jejich svátek připadá na 14. listopadu – je třeba je nezaměňovat se svatými Kosmou a Damianem z Říma (svátek 1. července) a svatých Kosmy a Damiana z Arábie (17. října).³¹³

Obr. 3 (vlevo): Vračevi (léčitelé sv. Kosmas a Damian) – rodinná ikona Slavena Vračeviće, pasportizace: Vitez, Bosna a Hercegovina, 4. 6. 2011, Ivana Skenderija

Obr. 4 (vpravo): Vračevi (léčitelé sv. Kosmas a Damian) – rodinná ikona Dejana Vračeviće, z rodinného archivu

Obr. 5 (vlevo): Vračevi (léčitelé sv. Kosmas a Damian) – rodinná ikona Dmitra Vračeviće, pasportizace: Laktaši, 14. 11. 2011, Ivana Skenderija

³¹³ Matthews 1968; Crkveni kalendar

Tropar svatého Kosma a Damiana

Starosrbský tropar svatého Kosmy a Damiana (hlas 8) odzpíváný popem při žehnání popa je „*Svjati besrebrenci i čudotvorci, Kozmo i Damjane posjetite nemošči našja, tune prijaste, tune, dadite nam.*“³¹⁴ Jeho překlad do moderní srbštiny: „*Sveti besrebrenci i čudotvorci, Kozmo i Damjane, iscelite nemoći naše, besplatno ste dobili dar isceljenja, besplatno nam ga i darujte.*“ a do češtiny: „*Svatí nezištníci a divotvůrci, Kosmo a Damiáne, navštivte nemoci naše, darem jste přijali, darem dejte i nám.*“³¹⁵

4.3. Popis průběhu krsne slavy ve zkoumané lokalitě

4.3.1. Předání slavy

„*Krsna slava se dědí po otcovské linii, z otce na syna, a prakticky když by v nějaké rodině neměli mužské děti, potom by to znamenalo, že ta slava uhasíná, že zmizí. A to lidi obzvlášť těžko nesli, a proto velmi často právě díky tomu měli spoustu dětí, než se jim narodil mužský potomek, který by zdědil krsnou slavu.*“³¹⁶

Pop Danilo: „*Kdy se přebírá slava? Je to tak odjakživa, když se chlap ožení, když dá dohromady svojí domácnost, když odchází od otce, a je úplně jedno, jestli jde o dvorek nebo dům na stejném dvorku, ale když se prostě osamostatňuje od otce, první rok na krsne slavě, on se svým otcem otáčí kolačem, přelomí ho, oni se zulíbají, a hezky pěkně vezme svojí část [ulomeného pozn. Autorky] kolače do svého domu. A už slaví ve svém domě, svůj domácí. Protože stejně tak, jak jeho otec potřebuje ochránce, řekněme například toho svatého Nikolu, jako sponzora jeho domova, jeho domu, stejně tak ho potřebuje i jeho syn a jeho rodina. A to tak bylo vždycky. No a teď, v této komunistické době, v těchto posledních sedmdesáti letech, se objevila tato jiná praxe, že lidé z měst, slavu ani neslavili, z různých důvodů – Jak kvůli tomu, že to byli přehnaní komunisté, nebo to potlačili, nebo to nesměli, pokud byli ve funkcích, tak nesměli slavit, různé důvody to mohly být. Zachovali to hlavně lidé na venkově, tedy rodiče těch co žili ve městech. Oni to slavili na venkově a*

³¹⁴ Jović, Belašević 2013

³¹⁵ Životy svatých – internetové stránky 2009

³¹⁶ Orig. „*Krsna slava je nasljeđivana po muškoj liniji, sa otca na sina, i praktično kad u nekoj porodici, nebi bilo muške djece, onda bi to značilo, da se ta slava gasi, da ona nestaje. I to je naročito teško padalo ljudima, i onda su veoma često zahvaljujuće tome recimo imali puno djece, da bi došli do muškog potomka, koji će nasljeđiti krsnu slavu.*“, překlad Ivana Skenderija, citace z transkripce semi-strukturovaného rozhovoru s popem Danilem ze 16.11.2011

rodiny na ten den přijížděli za rodiči na venkov, aby tam slavili. To zapříčinilo to, že je běžná praxe, že si lidé myslí, že nesmí, že nezdědí slavu, dokud rodič nezemře. Prakticky čeká na den, dokud je můj otec naživu, já slavu neslavím. Ale to je až příliš morbidní a nesmyslné. Protože, jestli můj otec potřebuje svojí krsnou slavu, toho světce, jestli ho potřebuje on a jeho dům, jeho rodina, tak i já teď potřebuji, moje rodina a moje děti také potřebují toho světce i tu krsnou slavu, i tu svíci, i tu ikonu. A potom, také není hezké, aby na den mé slavy, můj dům byl zamčený. No dobře, je hezké, že si zajdu za svým otcem, ale v mém domě není ani svíce, je zamčeno a nemám tam nikoho, to není v pořádku. A to dokonce často bude velmi sobecké, ze strany některých rodičů, ale teď už to lidi začínají pomalu chápat, a chtějí začít slavit. Ale jsou i rodiče, kteří považují, že to tak musí být a potom říká: „Ne, ne, ne, dokud jsem já naživu, bude se slavit u mě!“ prakticky potom z toho vychází, že si dítě přeje, aby mu otec zemřel, aby on mohl začít slavit, a to pak vypadá opravdu morbidně a o ničem. No a tak říkám lidem: „Začněte slavit den předem, třeba ráno, zapal svíci ve svém domě, nasnídejte se, aspoň vy – rodina, nějakým způsobem si to připomeňte ve svém domě, a toto je to opravdu nutné, kvůli nějakým rodinným důvodům, nebo zajdi na oběd, odpoledne, nebo tak, ale ty máš své vlastní hosty, tedy i ty bys chtěl někoho pozvat, a když někdo má dvě tři děti, a když každé pozve své hosty, málo kdo má tak veliký prostor, aby pojmul tolik hostů, a tak to všechno na sebe navazuje...“
To je teď něco, na čem teď hodně pracuji, abych to napravil, aby lidi začali slavit, poněvadž není pravda, že dokud je otec živ, že se musí slavit u něj. To není pravda. Ty bys měl ihned, jak si založíš vlastní rodinu, ty jsi hlava rodiny, ty jsi otec ve svém domě, tak jak to potřebuje tvůj otec, stejně tak to potřebuješ ty!³¹⁷

³¹⁷ Orig. „Kad se preuzima slava. Bilo je oduvijek, kad čovjek se oženi, kad stekne svoje domačinstvo, svoju porodicu. kad se odvaja od oca, pa sve jedno, da li je to dvorište, kuća u dvorištu, ali kad se odvaja od oca, na prvoj godini krsne slave, on sa svojim ocem, okreće kolač, prelomi ga, oni se izljube, i fino svoj kolač u svojoj kući. I slavi u svojoj kući, svoj domačin, zato što, kao što je njegovom otcu potreban zaštitnik, odnosno, taj recimo sveti Nikola, kao pokrovitelj njegovog doma i njegove kuće. Tako je potreban i sinu njegovom i njegovoj porodici. I to je tako bilo uvijek. E sad, u ovom komunističkom vremenu, u ovih zadnjih sedamdeset godina, a pojavila se jedna druga praksa, da ljudi u gradovima i nisu slavili slavu, iz raznih razloga – Da li za to što su bili pretjerani komunisti, ili su to potisnuli, ili nisu smjeli ako su bili u funkcijama onda nismu smjeli, bilo šta da je. Uglavnom su to zadržali ljudi na selima, dakle ti roditelji od tih u gradu. Oni su slavili u selima i porodice su na taj dan odlazile za roditeljima na selo da tamo slave. Iz toga se desila sada praksa da ljudi smatraju, da ne smije, da ne nasleđuju slavu, dog neumre reoditelj. Praktično, čeka na dan dok je moj otac živ, ja neslavim slavu.

Ali to je čak previše morbidno, i bezveze. Jer ako mome ocu treba, moja krsna slava, taj svetitel treba njemu i njegovoj kući i trebao je njegovoj porodici. I meni sad treba i mojoj porodici i mojoj djeci također taj svetitelj i ta krsna slava, i ta svijeća, i ikona ta. I ovaj, ružno je, ružno bi bilo da sada ja na taj dan slavim, zaključam svoju kuću. I dobro fino je da ja odem kod oca. Ali u mojoj kući nema ni svijeće, i zaključano je i nema nikoga, to nije u redu. I to je čak često bude sebično, od strane pojedinih roditelja, da sada to ljudi shvataju već pomalo, i žele da počnu slaviti,

Nikdo z informátorů (pochopitelně vyjma popa) mi nebyl přesně s to popsat, jak přesně probíhá církevní obřad předání slavy.

Ivana: „*A jaká je to procedura?*“ Dragan Djurdjević: „*A ted' tu je ta procedura nešto s chlebem, jak se rozlomí, a přijde jeden k druhému a tak dále...Má...já ti to ted' nemohu...protože si nejsem jistý...*“³¹⁸ V době výzkumu nikdo z mých informátorů nepřijal svou krsnou slavu v kostele. Dragan Djurdjević: „*Víš, v čem je problém? My nejsme...my jsme žili v době komunismu, to se nijak nepřijímaly ty obyčejje. Takže všechno, co se ví, co víme my mladí, známe z knih a četby (...). Předání slavy je předání slavy. Má to svou proceduru. Rozumíš. Takže ted' například Zoran, ten taky slaví Djurdjevdan, ten nikdy neprošel tou procedurou*“³¹⁹.

Nejkonkrétnější představu měl Slaven Vračević, který paradoxně slavu neslaví (ostatně žije ve Federaci BaH ve městě, kde žije jen minimum Srbů, nemá se tedy komu revanšovat s hostěním – když žili s rodinou v kosovské Prištině, z důvodů reciprocit ji slavil).

Glorija: „*Ale dobře, je to tak, dřive to tak bylo, ale dokud je táta naživu, dokud je jako hlava rodiny naživu, slava se slavila, ta jedna slava u něj a potom synové a...*“

Slaven: „*A všichni oni u něj...*“

Glorija: „*Ale měli právo, když se chtějí oddělit, to jako že si vyberou, ale hlavně ctíli tradici, že zůstanou.*“

Slaven: „*Zajde se do kostela a s popem se předává slava. A pak otec řekne: ,Já ji*

Ali ima roditelja koji smatraju da to tako mora biti, i onda kaže: „ne, ne, ne, dok sam ja živ, kod mene se slavi!“, praktično onda ispadne, znači da dijete želi da mu otac umre, da bi on počeo slaviti, i ispadne stvarno morbidno i bezveze. E pa kažem ljudima, pa uzmi slavi dan prije, uzmi ujutro, upali svijeću svojoj kući, doručujte, bar vi porodica, na neki način, to obilježi svojoj kući, i to baš mora da se nepravi, sad razlog u porodici, ili otidi na ručak, i popodne i to, ali ti imaš svoje goste, znači ti bi nekoga pozvao, i ako je dvoje troje djece, i ako svaki pozove svoje goste, malo ko ima toliki prostor, da može da primi tolike goste, i sve to vuče jedno drugo. To je sada nešto, na čemu radim sada dosta, da to ispravim, da ljudi počnu slaviti, nije tačno da se slavi, znači dok je otac živ, da se mora kod njega slaviti.

Nije tačno. Trebalo bi, čim si ti zosnovao svoju porodicu, ti si glava svoje porodice, ti si otac u svojoj kući, kao što to treba tvome otcu, isto i tebi treba.“, překlad Bratljub Vračević, citace z transkripcie semi-strukturovaného rozhovoru s popem Danilem

³¹⁸ Orig. Ivana: „*I kakva je to procedura?*“ Dragan Djurdjević: „*E sad tu ima procedura nešto hljeb se lomi pa dođe jedan drugome i tako dalje. Ima... ja ti ne mogu to sad... jer ti nisam siguran...*“, překlad Ivana Skenderija, citace z transkripcie semi-strukturovaného rozhovoru s Draganem Djurdjevićem ze 4.5.2013.

³¹⁹ Orig. „*Znaš u čemu je problem? Nismo mi, mi smo živili u komunističkom vremenu, to nije prihvatilo nikakve te, običaje. Ovaj, i sve što se saznaje, saznajemo mi mlađi i tako iz kniga iz čitanja (...). Predaja slave je predaja slava. Ima to svoju proceduru. Razumiješ. Evo sad na primjer Zoran, slaví isto Đurđevdan, a on nikad nije odradio tu proceduru.*“, překlad Ivana Skenderija, citace z transkripcie semi-strukturovaného rozhovoru s Draganem Djurdjevićem ze 4.5.2013

přenechávám synovi. Můj syn si přeje pokračovat ve slavení slavy, a potom se přinese v době slavy ten slavský kolač a pak slavnostně před popem předává otec synovi slavu. A to je to pravé! A posvěti se ten kříž a ta ikona, to je to pravé. A toto teď, víš, jako to lidi dělají, já to chci teď hned hopla hopla, víš co. To se tak nedělá, jestli chceš, aby to bylo jako po staru. Tedy ta slava i slavsky kolač jsou symboly, a já ti teď nevím, jestli do toho patří i to koljivo. Myslím, že do toho patří to i to, a ráno je zapotřebí zajít [do kostela, pozn. autorky] ...ten kdo slaví slavu, aby se to posvětilo, před tím tedy, nebo při liturgii a tak, a potom, když tam zajdeš, zajde domácín, jde ten, kdo slaví slavu, ten by to tam měl odnést. To se posvěti ten kolač, pomodlí se, a pak se jde do domu, a pak mu přichází hosté. A máš první den, druhý den, třetí, pátý, slaví se i tak. Zveš si lidi, kteří jsou ti nejmilejší...³²⁰

Jak tedy mí informátoři přišli ke slavení *krsne slavy*? DMITAR Vračević začal slaviti jako první, ještě před občanskou válkou, kolem roku 1990. Byl první, kdo začal slaviti po smrti své babičky Vukice (zhruba na 10 let tedy byla kontinuita slavy v této rodině přerušena). Jeho otec Nenad byl přesvědčeným komunistou a nikdy slavu nepřijal (zcela zřejmě ji tedy považoval za především náboženský svátek, ačkoliv za života své matky Vukice vždy vyhověl jejímu přání, aby se rodina sešla pohromadě). Zajímavé je, že i DMITAR je „těžký ateista“, době jeho mládí v období komunismu nebyla *krsna slava* „tolik populární“³²¹ a začal slaviti z důvodu reciprocit³²². DMITAR nemá mužského potomka a jeho dcera NADA Vračević-Deutscher žije v Berlíně a slavu po otci se přejímat nechystá. Pravoslavná věřící, dnes rozvedená dcera DANICE Vračević-Jovanović, nechce dopustit, aby se slava „uhasila“, chystá se ji tedy převzít, pokud ji děd nebude moci předat přímo někomu z vnuků. V době výzkumu ještě žili se STANKEM společně a řekla mi: „*Já jsem se rozhodla, že nedovolím, jen dej mi pánbůh života a zdraví, aby* [slava, pozn. autorky]

³²⁰ Orig. Glorija: „Ali dobro, jeste, prije je to bilo, ali dok je čača živ, dok je ono glava porodice živa, slava se slavila, ta jedna slava, kod njega i onda su sinovi i...“ Slaven: „I svi oni kod njega.“ Glorija: „Ali imali su pravo, kad hoće da se odvoji, ko ono da izabere, ma u glavnom su poštovali tradiciju, da ostanu.“ Slaven: „Ode se u crkvu, pa sa popom se predaje slava, i onda otac kaže, ja sam ostavio sine. Moj sin želi da nastavi slavu i svečano, i onda se odnese u slavu onaj kolač slavski, i onda svečano se pred popom predaje otac sinu slavu. I to je ono pravo. I posveti se taj križ i ta ikona, i to je pravo, ovo je znaš kako ljudi, ja ću ovo hopla hopla, znaš. To nije ako hoćeš, da je ono iskonski. I znači ta slava i slavski kolač, to je simbol, i ti ja neznam, da li ide sad koljivo. Mislim da ide i to i to, i u jutro treba otići, ko slaví slavu, da se to posveti, prije ono, ili pri liturgiji i to i onda, tek kad ti odeš, ode domácín, ide, taj koji slaví slavu, treba da to odnese. To se posveti, taj kolač, ono se izmoli, i onda on dolazi u kuću, i onda mu gosti dolaze, a sad imaš prvi dan, drugi dan, treći, peti, slave i to. Pozivaš ljude koji su ti najdraži.“, překlad Bratoljub Vračević, citace z transkripce semi-strukturovaného rozhovoru s Glorijí a Slavenem Vračević ze 13.11.2011.

³²¹ Informace ze semi-strukturovaného rozhovoru s Danicí Vračević-Jovanović z 15.11.2011

³²² Viz kapitola 4.6 Krsna slava a vztahování se k lokální společnosti.

vyhasla. Ovšem u nás je to specifická situace. Obzvlášť protože Stanko přišel do mého domu, rozumíš. Takže, v podstatě je zvykem, když se muž nastěhuje k ženě, jako je to případ u něho [Stanka, pozn. autorky], aby slavil slavu manželky. No a teď, někdo to tak chce dělat, někdo nechce. A já Vrače v každém případě nebudu hasit, oslavím je, vžit' je to jedno, můžeme slavit i částečně, ja můžu uctít jeho slavu, ale moje se tak jako tak bude pořádat.“³²³

V rozhovoru Danica zmiňovala i případ svého bývalého muže Stanka Jovanović, který má ještě osamostatnělé bratry s vlastními rodinami. Otec i bratři slaví odděleně, ale sejdou se všichni společně – v kruhu rodinném – *ùoči* (tedy předvečer) slavy³²⁴.

Dejan a Dušana Vračević slavu přijali v roce 2003 od Dejanova otce Duška. Nešlo o formální církevní předání. Duško ovdověl a „jeden den přišel a řekl, že předá slavu Dejanovi“. Ivana Skenderija: „A šli do kostela, nebo jen tak?“ Dušana Vračević: „Jen tak. Duško je takový, myslím, že podle zvyku by se to mělo udělat jinak.“³²⁵ Ani Duško však neslavil v období komunismu, slavu začal slavit až po válce³²⁶.

Zoran a Slavica Djurdjević slaví od roku 2004. Začali slavit dva roky po tragické smrti nejmladšího syna³²⁷. Do té doby docházeli k Zoranovu bratru Draganovi, Liljaně a otci Bojanovi. Jak zmínil Dragan v citaci uvedené na začátku této kapitoly, ani Zoran slavu nepřijal církevní procedurou.

Dragan Djurdjević v době výzkumu ještě slavu od otce Bojana nepřevzal a slavil ji jeho jménem (otec Bojan byl delší dobu vdovcem a ve svém úctyhodném věku již nebyl s to zvládnout přípravy nebo společenské a hostitelské povinnosti vycházející ze svátku; navíc s Draganem a Liljanou sdílel jeden dům). Chystal se tak učinit v kostele, až otec jednou zemře (což se stalo v roce 2014). Přijal však (církevním obřadem) slavu otce své

³²³ Orig. „Ja sam odlučila svakako da neću dozvolit, samo daj bože života i zdravlja, da se to ugasi, e sad specifična je situacija sad kod nas, pogotovo zato što Stanko je došo na moje imanje, razumiješ, ovaj, e. U glavnom je običaj, kad muškarac dođe kod žene da živi, ko što je slučaj kod njega, da onda slavi ženinu slavu. E sad, neko to hoće da radi, neko neće. I ja Vrače, pa ono u svakom slučaju, neću gasit, proslavit ću ih, pa nije bitno, možemo mi i dio slave slaviti, mogu ja i ispoštovat njegovu slavu, ali moja će se isto svakako praviti.“, překlad Ivana Skenderija a Bratoljub Vračević, citace ze semi-strukturovaného rozhovoru s Danicí Vračević-Jovanović z 15.11.2011.

³²⁴ Viz kapitola 4.3.3. *ùoči* (v předvečer) slavy a návštěva popa.

³²⁵ Orig. „Duško je dosao jedan dan i rekao da predaje slavu Dejanu.“ Ivana Skenderija: „A jesu li išli u crkvu ili samo tako?“ Dušana: „Samo tako. Duško je takav, mislim da je po običaju trebalo drugačije.“, předklad Ivana Skenderija, citace z neformálního rozhovoru s Dušanou Vračević

³²⁶ Informace ze semi-strukturovaného rozhovoru s Glorijí a Slavenem Vračević ze 13.11.2011

³²⁷ Více viz kapitola 4.9. *Krsna slava* jako přechodový rituál

družky Liljany.³²⁸ Podle informací³²⁹ od Liljany v květnu 2015 Dragan poprvé slavil Djurdjevdan sám za sebe (do kostela posvětit slavské propriety poslal svého nejstašího syna, který se na slavu vrátil ze zahraničí, kde žije).

Nutno říci, že o původu jejich *krsne slavy* většinou informátoři přílišné povědomí neměli. Zpravidla ho však spojovali s pokřtěním nějakého předka. Bylo vidět, že o tom sami příliš nikdy nepřemýšleli, pro ně bylo důležité, že se slava slaví „odjakživa“. Jen Slaven na otázku, jak jeho předci ke slavě přišli, zmínil následující: „*Takže především se jedná o nějaké pověřivosti, o nějakých zvycích u všech těch našich národů, které byly ze strachu od boha, tady toho a tamtoho (a dalších věcí). Ted', svatí Vrači v překladu znamená doktoři. Vrači jsou lékařská slava. Pravděpodobně existovala nějaká nemoc, nebo se umíralo, jak se říká, nebo se jednoduše lidé něčeho báli. A tak [řekli, pozn. autorky] pojďme dát hold těm světcům – lékařům - doktorům, pojďme, to bude naše slava. Jestli by ty zlé duchy nevyhnali, stejně jako se šli lidi modlit na pole, aby zapršelo a při modlení chodili [po poli, pozn. autorky]. Tak například z těžké únavy... například svatý Nikola, nebo když někdo jde k moři, říká ať mu ohlídá manžela, syna, vnouče, až bude na moři (...) ale to bylo dávno, pravděpodobně velmi dávno....“.³³⁰*

Pop kritizoval současnou praktiku zvolit si nového svatého a z důvodu reciprocit začít slavit – vadilo mu nejen pomnutí náboženské roviny svátku, ale především diskontinuita slavení svatého v rámci rodové linie³³¹.

4.3.2. Přípravy na slavu

Přípravy na slavu zpravidla trvaly a trvají nejméně týden – je třeba uklidit celý dům, koupit³³² či upéct³³³ *slavski kolač*, napéct koláče, několik dní před návštěvami

³²⁸ Viz kapitola 4.3.8. *Preslava*.

³²⁹ Informace z facebookové komunikace s Liljanou Petković ze dne 4.5.2015

³³⁰ *Orig.* „Znači to se prijé svega radi o nekom sujevljenju, o nekim običajima na svih tih naših naroda koji su bili od straha od boga od ovog od onog. Sad svijeti Vrači u prijevodu, su doktori. To je, Vrači su doktorska slava. Vjerovatno je bila neka bolest. Ili da se umiralo, što kaže, ili jednostavno ljudi su se prepali, i onda, hajmo da damo počast tim svetcima, ljekarima, doktorima, hajmo, nek nam to bude slava. Nebi li te zle duhove, kao što su ljudi išli molit na polja, pa da dobiju kišu, mole, pa hodaju. Tako naprimer od teškog umora, sad sveti Nikola, ili ako neko ide na more, kaže to da pazi muža, sina, unuče, kad bude na moru (...) ali davno, vjerovatno davno to bilo.“, překlad Bratoljub Vračević, citace z transkripce semi-strukturovaného rozhovoru se Slavenem Vračević ze 13.11.2011

³³¹ Viz kapitola 4.5.1. *Krsna slava* namísto rodokmenu.

³³² Liljana Petković

³³³ Vida Vračević, Dušana Vračević, Stojanka Djurdjević

připravit sarmu a upéci jehně či sele. Přípravu jídla a úklid domácnosti má na starosti *domaćice*, které – je-li to třeba – pomáhají dcery a přítelkyně³³⁴.

Danica: „*Teđ' někdo má rád naklizeno, uklidí si dům tip top. A někdo zas chce být praktický, takže nechce sahat na nic, protože to je jedno, všechno se během slavy stejně ušpiní, takže je nejlepší, aby později, až to bude všechno hotovo, tak pak vezmeš [uklízecí potřeby, pozn. Autorky] a uklidiš jako člověk a skončuješ s tím. Takže to je to, co se týče domu.*“³³⁵

Za upečení *slavskeho kolače* je sice zodpovědná *domaćice*, v mnoha rodinách je však běžnou praxí objednat ho v pekárně.

Danica: „*Co se týče koláčů, zase říkám záleží...někdo [napeče, pozn. Autorky] pár dní před slavou, někdo koláče vůbec ani nedělá, teđ' je i možnost si je objednat, takže existuje možnost je nakoupit. Sarma se umotává den před, nebo možná dokonce dva, protože ona když odleží, tak nepřekáží. Polívka se může stejně tak ten den nebo večer před, a pak se dodělá ten den, tak je to nějak zhruba. A co se týče kostela, koljiva a svíce, aby se v kostele „očítala“ [přečetla] slava, nebo co už je k tomu třeba – ale já jsme tedy byla osobně i v domácnostech, kam přišel pop osobně na slavu, a ten to provedl tam.*“³³⁶

Pečené maso (*pečenica*) a příprava nápojů (domácí rakije, piva, vína, nealka) je doménou *domaćina*.

V souladu s tímto genderovým rozdělením úkolů probíhá i servírování v průběhu oslav (*domaćinovi* někdy pomáhá mužský příbuzný, výjimečně i žena, například nejstarší dcera).

Liljana Petković uvedla, že v dřívějších dobách přípravy trvaly celý rok – v souvislosti s tím, že nejlepší mouka, sušené maso atd. se dávalo stranou na událost slavy. Její tvrzení podpořil i její druh Dragan Djurdjević: „*Přípravy na slavu dříve trvaly celý rok,*

³³⁴ Například Vidě Vračević. Liljana Djurdjević si naopak raději vše zorganizuje sama, a v kuchyni nikoho dalšího nesnese.

³³⁵ Orig. „*Sad neko ono voli da spremi, da spremi kuću tip top. A neko opet, bude praktičan, pa neče da dira ništa, jer sve jedno, se isprlja za slavu, pa je najbolje, da kasnije, kad sve to bude gotovo, pa onda uzmeš i središ ko čovjek i završiš sa tim, ovaj, i to još što se tiče kuće, pa ovaj.*“, překlad Ivana Skenderija, citace z transkripcie semi-strukturovaného rozhovoru s Danicí Vračević – Jovanović z 15.11.2011

³³⁶ Orig. „*Što se tiče kolača, i opet kažem zavisi, bar dana neko pet prije slave... neko kolače uopšte ni nepravi, ima sada i mogućnost da naruči, pa ima kupovine. Sarma dan i prije se mota, ili možda dva, jer ona kad stoji, pa nesmeta. Supa, isto može taj dan i može před uveče prije, pa se dovrši taj dan, tako da je to od prilike. A što se tiče crkve, ono koljivo i svijeću, u crkvi da se to ono očita, šta već treba, ali eto ja sam bila pristuna i u nekim kućama, gdje dodže pop u lično na slavu, pa to obavi.*“, překlad Ivana Skenderija, citace z transkripcie semi-strukturovaného rozhovoru s Danicí Vračević-Jovanović z 15.11.2011

*přípravy na slavu. Na slavu se dávalo stranou všechno to nejlepší, abys mohl pohostit hosty ve svém domě. Ted' je trošku jinak, trošku modernější, takže nenecháváme nic extra stranou, ale připravujeme se na hosty a světce. Slava je pro nás tak nějak vrchol něčeho, rozumíš. Tedy všechno musí být ,extra'. Když ti přijdou hosté, pak začíná slava (...) v dnešní době veškerá tato příprava na slavu spočívá v tom, aby sis dokázal nastřídat dost peněz, abys moh koupit pečeni a všechno to kolem ...*³³⁷

V případě, že by se některé z jídel nepodařilo, je nutné improvizovat – neexistuje, že by se z podobných důvodů *krsna slava* neoslavila³³⁸.

Kopecká³³⁹ zmiňuje starý zvyk domácínů poslat mužské potomky dům od domu vesnice s rakijí a jablky, aby pozvali hosty k účasti na slavě. Stejně jako v jejím výzkumu v roce 2007 se ani u mých informátorů tento zvyk neudržel. Na slavu se nezve, ačkoliv někteří informátoři zmínili (stejně jako u Kopecké), že občas zavolají přátelům a připomenou, že ten a ten den slaví slavu.

Nedejlković³⁴⁰ zmiňuje zvyk v některých vesnicích slavit slavu v předvečer a hledá jeho kořeny v období osmanské nadvlády, kdy Srbové museli svou slavu skrývat.³⁴¹

4.3.3. *Uoči* (v předvečer) slavy a návštěva popa

Den před slavou *domaćin*³⁴² či některý z dospělých členů rodiny (nejstarší dcera, mladší syn)³⁴³, mnohdy ale celá nukleární rodina³⁴⁴ zajdou do místního chrámu *Pokrova presvete Bogorodice*, kde jim jeden ze čtyř místních popů za úplatu (dle uvážení a finančních možností rodiny³⁴⁵, zpravidla se jedná o bankovku 10 konvertibilních marek³⁴⁶)

³³⁷ Orig. Dragan: „*Pripreme za slavu su prijte bile one su trajale godinu dana, pripreme za slavu... Za slavu se sve ostavljalo što valja da počastiš goste u kući. Sad se malo drugačije, malo savremenije, pa mi ne ostavljamo ništa posebno nego eto spremamo, ovaj, za goste isto, za sveca. Slava je, slava je, nešto, što je, šta ja znam, za nas vrh nečega, razumiješ. Znači sve mora biti ekstra. Kad ti gosti dođu da da oni, ovaj, pa slava počinje (...) u ovom novom vremenu ti je ovaj sva priprema za slavu je to da spremiš para da ti možeš kupiti, da ti kupiš pečenice da sve ti je to tako...*“, překlad Bratuljub Vračević, citace ze semi-strukturovaného rozhovoru s Draganem Djurdjević ze 4.5.2013

³³⁸ Informace z transkripce semi-strukturovaného rozhovoru s Danicí Vračević-Jovanović z 15.11.2011

³³⁹ Kopecká 2007: 10

³⁴⁰ Nedejlković 1990

³⁴¹ Srov. Kapitola 4.3.5. Menu na slavě a nahrazení jedhnečiiho vepřovým.

³⁴² Dragan Djurdjević zatupující otce Bojana Djurdjević (pokud je zpět ze zahraničí jeho syn Bojan, jde on – informace ze semi-strukturovaného rozhovoru s Liljanou Petković - družky Dragana Djurdjeviće - ze dne 4.5.2013), Dmiar Vračević – ovdovělý otec domácína Dejana Vračeviće

³⁴³ Danica Vračević-Jovanović, Žarko Djurdjević

³⁴⁴ informace z terénního deníku – zúčastněné pozorování, návštěva chrámu *uoči slavy Djurdjevdan* s Žarkem Djurdjevićem dne 5.5.2013

³⁴⁵ informace z transkripce semi-strukturovaného rozhovoru s popem Danilem ze dne 16.11.2011

³⁴⁶ přibližně 5 eur; Informace z terénního deníku – zúčastněné pozorování, návštěva chrámu *uoči slavy Djurdjevdan* s Žarkem Djurdjevićem 5.5.2013; návštěva chrámu *uoči slavy Kosmy* a Damiana s Danicí Vračević-

za kouře kadidla a zpěvu troparu a odříkání modlitby požehná svíci, *slavski kolač* a *koljivo*. V kostelech a chrámech jsou ten den vystaveny ikony daného svatého.

V odborné literatuře jsem se dočetla, že povinnost zajít požehnat zmíněné propriety zpravidla připadá domácínovi³⁴⁷, tak jsem se na to Danici a jejího muže Stanka zeptala. Odpověděli, že do kostela může dojít kdokoliv z nukleární rodiny, jde přeci jen o jejich slavu a všichni přikládají ruku k dílu při přípravách. Danica: „[Jde, pozn. autorky] *pouze jeden člen, protože je spousta práce, není čas, aby šli všichni.*“³⁴⁸

Danica byla v dalším roce vzhledem k jejím povinnostem vyplývajícím z péče o dítě (první své generace v rámci rodiny) z větší výpomoci „osvobozena“ a pomohla matce upéci jen několik druhů cukroví. S přípravou sarmy pak matce pomáhaly přítelkyně.³⁴⁹

Obr. 6, 7: Syn domácína (nositele slavy) přišel do tamního chrámu nechat požehnat slavski kolač a koljivo popem – pasportizace: Laktaši, Bosna a Hercegovina, 5.5.2013, Boris Skenderija

Jovanović dne 13.11.2011; informace z transkripce ze semi-strukturovaného rozhovoru s popem Danilem ze dne 16.11.2011

³⁴⁷ Srov. Kopecká 2007

³⁴⁸ Orig. „*Pa samo jedan član, ono pošto ima puno posla, nema sad vremena da svi idu.*“, překlad Bratioljub Vračević, citace ze semi-strukturovaného rozhovoru s Danicí Vračević-Jovanović z 15.11.2011

³⁴⁹ Citace z terénního deníku z 14.11.2011

Obr. 8: Dcera domaćina prišla do místního chrámu nechat požehnat svíce a koljivo u popa – pasportizace: Laktaši, Bosna a Hercegovina, 13.11.2010, Ivana Skenderija

Modlitba při požehnání svíce, *kolače* a pšenice, kterou pop v kostele či chrámu odříká, specifická pro jednotlivé svaté, se v různých lokalitách a regionech liší (ačkoliv nikdy zcela zásadně). V každém chrámu či kostele je možné si zakoupit *slavarici* svého patrona, malou knížečku s obrázkem svatého na přebalu a uvnitř s textem, který je třeba odříkat pro požehnání. Právě na tuto knihu mne odkazovali moji informátoři nejčastěji. Nejprve jsem si špatně vyložila jejich zdráhání mi text modlitby odříkat – vždyť při pálení svíce ho *domaćin* vždy odříkal či přečetl. Až později jsem si uvědomila, že modlitba odříkaná doma je Otčenáš a není specifická pro rozdílné rodinné patrony; kdežto *slavarici*³⁵⁰ odříkává pop v kostele.

Srbsky: „*Oče naš, koji si na nebesima, da se sveti ime Tvoje, da dođe Carstvo Tvoje, da bude volja Tvoja na zemlji kao i na nebu. Hleb naš nasušni daj nam danas; i oprosti nam dugove naše, kao što i mi opraštamo dužnicima svojim; i ne uvedi nas u iskušenje, no izbavi nas od zloga. Amin.*“³⁵¹

Ptala jsem se tedy, k čemu jsou brožury tištěny v takovém množství, když je běžný věřící vlastně nepotřebuje znát. Pop Danilo mi vysvětlil, že mnoho věřících v odlehlejších částech Bosny a Hercegoviny a Srbska se v předvečer slavy nedostanou do kostela a i první modlitba a požehnání tak zůstane na hlavě rodiny, *domaćinovi*³⁵².

Důležitá část *uoči* je *pečenica*, tedy pečení jehněte či selete na slavu. Mnohdy se

³⁵⁰ Viz příloha 8.4

³⁵¹ Překlad: Otče náš, jenž jsi na nebesích, posvět' se jméno tvé, přijď' království tvé, buď' vůle tvá jako v nebi, tak i na zemi. Chléb náš vezdejší dej nám dnes a odpusť' nám naše viny, jakož i my odpouštíme našim viníkům a neved' nás v pokušení, ale zbav nás od zlého. Amen.

³⁵² Informace ze semi-strukturovaného rozhovoru s popem Danilem z 16.11.2011

přítom sejdou sousedé a kumové, popíjí se. Jde o úkol *domaćina*.

Obr. 9: Domaćin griluje pečeni a přátelé mu dělají společnost – pasportizace: Laktaši, Bosna a Hercegovina, 5.5.2013, Slaven Vračević

4.3.4. Dva až tři dny oslav

V den své slavy mají Srbové v Bosně a Hercegovině ze zákona den volna. Na zbývající jeden či dva dny zpravidla čerpají placenou dovolenou³⁵³. Danica Vračević mi řekla: „*Druhý, třetí den, to se zovu hosté, protože nemáš dost místa, abys je přijal všechny v ten jeden.*“³⁵⁴

Dům je uklizen, vše je připraveno a od prvního dne je dům otevřen hostům, aby se vždy dvakrát denně (na oběd kolem poledne či jedné a večeri kolem šesté) prostřídali. Společně pak konverzují, jedí a pují, občas si zazpívají. Zpravidla zůstávají okolo pěti hodin. Třetí den je u Vračevićů vyhrazen mladým přátelům Dmitrových dcer Nady a Danice a přicházejí jen večer, u Djurdjevićů přicházejí hosté mladšímu bratrovi Žarkovi.

Hosté

V průběhu tří dnů pak rodiny Dmitra a Vidy Vračevićů navštíví mezi 80 až 100 hosty (příčemž rodina tvoří 30 z nich). Dům Stojanky a Zorana Djurdjevićů (respektive sousedící dům jejich mladšího syna Žarka Djurdjević, který má větší prostory) navštíví ve třech dnech zhruba 20 až 30 hostů. Zoranův mladší nevlastní bratr Dragan Djurdjević žijící o několik domů dál rovněž přijal slavu Djurdjevdan a se svou družkou Liljanou Petković v domě pohostí ve dvou dnech okolo 30 osob (příčemž tato rodina *u oči* slavy peče dvě

³⁵³ Informace ze semi-strukturovaného rozhovoru s Glorijí Katolić-Vračević z 13.11.2011

³⁵⁴ Orig. „*Drugi treći dan, to se zovu gosti zato, što nemaš prostora da primiš sve od jednom.*“, překlad Ivana Skenderija, citace z transkripce semi-strukturovaného rozhovoru s Danicí z 15.11.2011

selata za společnosti přátel a vydatného popíjení). Dům Dejana a Dušany Vračević navštíví během dvou dnů okolo 30 hostů.

U mnou navštívených *krsnych slav* se první oběd lišil od ostatních jídel, sešli se u něj jen členové rodiny žijící v domě, *kumové domačina* a *domačice* a blízcí příbuzní, kteří dorazili na slavu z jiných míst.

Srdjan mi na otázku týkající se národnostního složení hostů řekl, že za socialistické Jugoslávie tam asi bylo pár Chorvatů a dalších ne-Srbů, především členů rodiny, ale dořekl slovy: „*Nevím, tenkrát jsem ještě nevěděl, kdo je Srb a kdo není.*“³⁵⁵

Loajality

Když byl naživu téměř imobilní otec bratrů Bojan, starší nevlastní sourozenci (sestra Milica s manželem Ratiborem Arandjelović a bratr Mladen Djurdjević s manželkou Zvezdanou roz. Bosnjaković Katoličić – kteří mají spojený pozemek své chaty s pozemkem domu Dragana) dorazili na obřad a oběd k Draganovi, který v době mého výzkumu slavil ve jménu svého otce a slavu bratra Zorana navštívili třetí den. Když jsem je kontaktovala začátkem května 2015 s otázkou, zda se pro ně po smrti otce v pořadí návštěv něco změní, Mladenův syn Dejan říkal, že na jejich plánech se nic nemění.

Od roku 2003 slavu převzal od ovdovělého otce Duška Vračeviće a slaví i manžel mé informátorky Dušany Nikolić Vračević, Dejan Vračević, z toho důvodu svého bratrance Dmitara Djurdjeviće v době Djurdjevdanu nenavštěvuje.

Rodiny Vračević a Djurdjević (ačkoliv se jedná o rodiny spřízněné) se během svých *krsnych slav* z velké většiny nenavštěvují, jen Slaven Vračević (syn Lepasavy Vračević roz. Djurdjević) s manželkou (a občas dětmi) pravidelně dochází na první den slavy Zorana Djurdjeviće a druhý den k Draganovi Djurdjevići. Sám slavu od prarodičů nepřevzal (rodiče – komunisté – neslavili) a na slavu bratrance Dmitra Vračeviće dorazí jen výjimečně.

Průběh návštěvy

Díky laskavosti svých informátorů jsem měla možnost se oběda v den slavy účastnit. Jakmile hosté zazvonili na dveře, uvítal je *domačin*, *domačice* a zbytek rodiny.

³⁵⁵ Citace z transkripce semi-strukturovaného rozhovoru se Srdjanem Vračevićem z 16.3.2015

Každý si s nimi podal ruku a popřál „*Srečnou slavu*“ (šťastnou slavu) – první pánu domů, pak paní, potom ostatním domácím dospělým a nakonec dětem. Pak byli hosté usazeni ke stolu a *domaćin* jim nabídl nápoje.

Hosté mimo rodinu zpravidla hostitelům nosí *milošte*, malou pozornost.

Slaven: „*Podle toho, co my víme, a toho co tam bylo, nosilo se pití nebo bonboniera, ale teď ti nedokážu říct, co se teď nese, je možné, že teď darují auto, pokud někdo chce, nebo televizor. Ale tedy vlastně... když jsme tam byli my, vzali jsme láhev vína, ale patří se abys vzal láhev tvrdýho a nějakou sladkost, ale možná dokonce třeba i parfém se hodí, chci říct, nevím, ale to je zhruba to.*“

Ivana: „*Pamatujete si, jak to bylo dřív?*“

Glorija: „*Když se někam šlo, u nás byla vždycky klasika: vezmeš kafe a cukr, flašku rakije nebo víno.*“

Slaven: „*Pravděpodobně kafe a cukr, jo, to bylo tehdy, éra sedmdesátých, osmdesátých a devadesátých, a teď je to úplně jiné. Toto dneska se vůbec nepodobá tomu, co bylo v předchozích letech.*“³⁵⁶

Danica se se mnou podělila o historku o svém dědovi Nenadovi: „*Existuje zajímavá anekdota, když můj děda byl malý, a když šel kumovi na slavu,... tehdy to nebylo, jak je to teď. Teď se hlavně nosí kafe, cukr; záleží na možnostech, někdo přinese whisky, což je nejdražší pití, nevím, dokonce někdo nese třeba koláče, čaj, hlavně tedy kafe, cukr, pití, to jsou ty základní ty... abych se vrátila k té anekdotě vázané k dědovi, jeho matka nemohla chodit, tak nemohla jít ke kumovi na slavu, a poslala jeho, aby šel. A neměla, co by po něm poslala jako dary, měla jen parfémované mýdlo, což tehdy mělo docela cenu. Parfémované mýdlo to tehdy bylo a nějaké sušenky. Tehdy to byly asi jediné dostupné - sušenky jako sladkost. Ale protože oni byli docela chudí, byla nouze, a děti prahly po sladkostech - to nebylo jako teď, aby se vyhazovalo - a tak můj děda cestou ke kumovi, on šel, ale už to nemohl vydržet a cestou snědl ty sušenky. A potom, co bude dělat, jak má přijít kumovi*

³⁵⁶ Orig. Slaven: „*Koliko mi znamo, i ono što je tamo bilo, nosilo se piće ili bonbonijera, ali sad neznam šta se nosi, sad mogu i auto da poklanjaju ako neko hoće ili televizor. Ali znači ovo, ovaj, mi tamo kad smo bili, litar vina, ti donese a sad ide da ljuto piće ili sladkiš, ali možda čak i parfemi idu, mislim, neznam, ali to je to.*“

Ivana: *Jeli se sjećate kako je to prije bilo?*

Glorija: *Kad se išlo, kod nas je uvijek, kad je klasika bila, Ponesi kafe i šećera, i flašu rakije ili vino.*

Slaven: *Vjerovatno kafu i šećer, jest, to je bilo ono, era sedamdesetih, osamdesetih i devedesetih, a poslje sada sad je sve drugo. Ovo nemá veze sa onim što je bilo predhodnih tri sto godina*

pouze s mýdlem, tak se cestou ještě zastavil u potoka, umyl si tam tím mýdlem nohy a šel ke kumovi, jen tak bez ničeho...“³⁵⁷

Obr. 10: Rodina a kumové se křížují po odříkání otčenáše domácínem první den slavy – pasportizace: Laktaši, Bosna a Hercegovina, 6.5.2013, Slaven Vračević

Nyní si dovolím uvést zápis ze svého terénního deníku (doplňený na základě pořízeného videozáznamu) z Djurdjevdanu u Zorana a Stojanky Djurdjeviću z roku 2013:

„Domaćin zapálil svíci. Jeho žena přinesla kadidlo. Domaćin obkroužil svíci kadidlem, pak nasměroval kadidlo na všechny členy rodiny a kumy, resp. hosty včetně dětí, ti na sebe rukou třikrát přihnali dým a pokřičovali se (po srbsku, pravoslavně, tedy začali nahoru, dolů, pak směrem k pravému rameni, pak levé. Bosenská Chorvatka-katolička Glorija, manželka jednoho z hostů-příbuzného (Slavena Vračeviče) se u stolu se pokřičovala, jak byla zvyklá, stejně tak já – domaćin zdůraznil tlumočnickovi, že mne má naučit po jejich, ale že se tak křičovat nemusím, jen ať znám rozdíl). Nakonec udělal to samé. Poté vrátil kadidlo ženě, aby ho odložila. Odkryl koljivo v misce zakryté alobalem. Vedle něj na židli stál nejstarší syn Djuradj (nar. 2005) nejstaršího syna. Toho nechal odříkat modlitbu, srbskou verzi otčenáše. Všichni zopakovali amen a pokřičovali se“.

³⁵⁷ Orig. „sad ima zanimljiva anekdota, kad je moj deda bijo mali, pa išo kod kuma na slavu, e tad nije bilo, ko sad, sad se u glavnom nosi, kafa šećer, zavisi od mogućnosti, neko donese whiskey, ovaj, što je najskuplje piće, neznam, e, pak čak se to, neznam. Donese kolač, čaj, ovaj a u glavnom ono, kafa šećer, piće, to je osnovne...Ovoj, nije prije recimo, kad ta anekdota vezana za mog dedu, pošto ovaj, njegova majka nije mogla prilaziti, prič da ide kod kuma na oslavu, i poslala je njega da ide, i nije imala šta, da pošalje od tih milošta, imala je samo miri.. sap -, ali i to je bilo tad, ovaj vrijedno. Mirisani sapun. To je tad bilo, ovaj, važno i neki keks. Koji je tad bijo možda jedan jedini keks, neki sladkiš, e sad pošto je to bila je sirotinja, bila je neimaština, i dijeca su bila žedna sladkiša, nije to bilo ko sad, da se baca, i moj deda ovaj, na putu do kuma on je išo i nije mogo da izdrži i on je pojeo taj keks, i onda, šta će kako će, otič sad kod kuma, tamo, šta će sad sa sapunima, naidže na neki potok da opere noge i, ode kod kuma, onako u bez ičega“, překlad Bratoljub Vračević, citace ze semi-strukturovaného rozhovoru s Danicí z 15.11.2011

Jak uvádí mnohé odborné zdroje³⁵⁸ i pop Danilo³⁵⁹, v mnohých oblastech je zvykem, aby rodinu v den slavy navštívil pop, „očítal slavu“ (tedy modlitbu) a požehnal rodině. Srdjan si pamatuje, že ještě v období Jugoslávie pravidelně chodil na *krsnou slavu* ke své babičce Vukici do věku 12 let. Bylo pravidlem, že první den *slavy* navštívil rodinu v jejich domě pop, aby přečetl slavu a požehnal rodině.

„Tak všichni synové baby Vukice s rodinami se na den slavy ráno scházeli u ní, v rodinném domě. Slava začínala tím, že přišel pop a „očítal slavu“. Byl to takový asi tradiční liturgický obřad, pop zpíval modlitby a požehnání rodině Vračevićů a hlavě rodiny (babě Vukici). Lámal se rukama nějaký obřadní chleba („slavski kolač“). „Čítanje slave“ končilo svatým přijímáním, které probíhalo tak, že pop přišel za každým z nás členů rodiny, kteří jsme postávali kolem velkého prostřeného stolu, za jehož čelem seděla baba Vukica, dával nám všem jednou stejnou lžičkou sousto „koljiva“ (kaše z provařené pšenice, medu a ořechů, která symbolicky představuje totéž, co hostie v katolickém obřadu), přinášel každému ke rtům už zmíněný pozlacený kříž, abychom ho políbili, a konečně nám každému požehnal dělaje nad námi znamení kříže. Potom pop odešel a byla zahájena hostina, která se přenesla až na příští den a další hosti, kteří nebyli členové rodiny, přicházeli a odcházeli. Každý přicházející host nejdřív složil úctu babě Vukici, pak její synům dle stáří, a konečně pozdravil osobně všechny členy rodiny Vračević, včetně nás dětí Vračevićů.“³⁶⁰

S revitalizací rituálu v Laktaši však nebylo fyzicky možné, aby v období větších *slav* (např. Djurdjevdan, který v Laktaši slaví okolo 200 rodin, svatý Jan/Jovan, svatý Mikuláš/Nikola) čtyři popové připadající na danou oblast všechny domácnosti navštívili. Když se v minulosti ještě pokoušeli obejít co nejvíce rodin, nevyhnutelně urazili ty, které nenavštívili. Pop Danilo: *„Nelze to stihnout, když dvě stě lidí slaví, já nemohu ke všem domů v ten den, a potom se stane, že – nepřijemná situace – kněz vyjde ze dveří a hned musí dál, zase vyjde a odejde a vyjde a odejde a i tak nestihne [obejít, pozn. Autorky] všechny, a pak se někdo urazí, protože k němu nepřišel pop, a tak je to, a pak jsme se domluvili, jednoho roku, eh, od té chvíle my už teď víc nebudeme chodit nikam. (...) Možná nějakých...řekněme sedm osm let nazpět.“³⁶¹*

³⁵⁸ Kopecká 2007, Rheubottom 1976, Maxwell 1891, aj.

³⁵⁹ Informace z transkripce semi-strukturovaného rozhovoru s popem Danilem ze dne 16.11.2011

³⁶⁰ Citace z transkripce semi-strukturovaného rozhovoru se Srdjanem Vračevićem, 16.3.2013

³⁶¹ Orig. „nemoguće stić, ako dvije sto ljudi slaví, ja nemogu da svima dodem u kuću taj dan, i onda se desi da, ružna situacija, da sveštenik, da ude s vrata i izade i trči dalje i ude i izade i ude izade i opet nestigne svima, i onda

Vraťme se však k průběhu *krsne slavy* v Laktaši v den Djurdjevdanu 2013: „Domačin vzal koljivo. Začal se shánět po lžičkách, každý si jednu vzal ze sklenice, pokřížoval se, nabral si koljivo a snědl ho, lžičku vrátil do jiné sklenice (někdo se křížoval až po pojetí).

Obr. 11: Domačin pojedl žito a podává dále svým hostům první den slavy – *pasportizace*: Laktaši, Bosna a Hercegovina, 6.5.2013, Slaven Vračević

(Ve filmu *Ivkova slava*, na který mne Milan i Zoran odkazovali koljivo roznášela při vstupu do domu mladá dívka – pomocnice; u Vračevićů nám koljivo při slávě v roce 2011 nabídla domácíce Vida). Šlo to dokola, včetně dětí, směrem doprava, poslední domačin. Pak zakryl koljivo, aby neoschlo. Vzal chleba (*slavski kolač*), s oběma syny – Milanem a Žarkem - s ním začali točit ve směru hodinových ručiček³⁶², pak domačin s nejstarším Milanem rozpúlili (byl nalomený z chrámu, nasáklý vínem. Každý ho třikrát políbil a pojedl. Každý host kus uždíbl a podal dál. Chleba byl vprostřed nacucaný červeným vínem. Dostalo i naše mimino – všichni nadšení, že to hned ochutnalo a chválili. Někdo se pak pokřížoval. Pak si domačin připil s Bratoljubem, pak řekl, ať kum (svědek svatby, kmotr dětí, nejlepší přítel, čestný host slavy) s nejstarším synem Milanem (kum se nakláníl k domačinovi, domačin ho opravil, kum se omluvil) – bylo to do kříže - řekli „živili“ (na zdraví) a napili se. Pak se napili i ostatní. Došlo i na řádně všeobecně okomentovaný vtípek: malý Djuradj dostal čaj do sklenice od rakije k napití, mělo stejnou barvu. Pak začala trochu vřava a další vtípkování.

neko povredjen, jer nije mu došo svetitel, i sve je to, i onda smo mi dogovorili, od jedne godine, eh, od ovog momenta sada mi više neidemo nikdje. (...) možna nekih, recimo sedam osam godina.“ Citace z transkripce semi-strukturovaného rozhovoru s popem Danilem ze dne 16.11.2011; překlad Ivana Skenderija

³⁶² Zimmerman (1985:29) odkazuje na rity spojené se sluncem a slunečními božstvy. Petrović tvrdí, že ani kolač, ani jeho otáčení se neobjevuje v žádných dalších známých kultech předků. (Petrović 1970: 175-178 In: Zimmerman 1985: 29).

Na stole byly prostřeny mělké a hluboké talíře, lžice, nože a vidličky pro každého hosta (byla prostřena všechna myslitelná místa k sezení, přičemž kdykoliv se zvednul host a rozloučil se, domácíce prostřela místo znovu). Rakije, nealko. Velikonoční vejce v ošatce (byly Velikonoce, slava tedy měla být postní, ale nebyla). Popelníky. *Slavski kolač* přikrytý utěrkou. Pár sklenic, většinu ale podávali dle potřeby – kdo co chtěl, nabídli hned po příchodu. Ikona sv. Jiří, rakije, svíce obepnutá srbskou vlajkou. Sklenice se lžičkami. *Koljivo* v pohárku přikryté alobalem. Ženy pily spíše limonádu, muži spíše rakiji. Ačkoliv v této rodině mají pivo v oblibě, v tuto chvíli tam žádné nebylo. Všichni byli oblečení do „lepšího“, jako do práce či školy – muži košile s krátkými rukávy nebo alespoň triko s límečkem. Děti trička, některé i tepláky, ale všichni čistí, učesaní. Džiny pro dospělé se ukázaly jako přípustné. Kum měl na sobě vestičku přes košili.

Servíroval se sezónní (zelný) salát, masový vývar, sýr, masová sarma, kukuřičný a pšeničný chléb, vepřové, koláčky, káva. K pití domácí rakije, limonády, voda perlivá i neperlivá, místní pivo Nektar (banjalučké) a Jelen (srbské), víno.“

Kolem páté hodiny se hosté rozloučí, pochválí pohoštění slovy „Svaka čast!“ (všechna čest) a odejdou, aby uvolnili místo dalším, kteří přicházejí okolo šesté a zůstávají až do půlnoci. Druhý (a případně třetí) den se návštěvy opakují, z modlení však zůstává jen zapálení svíce a ikona svatého v místnosti.

Milan Djurjević si vzpomíná, že když slavil s rodinou *krsnou slavu* jako dítě, nebylo zvykem si zvat hudebníky, ale účastníci zpívali sami. Jednalo se o hudbu typickou pro oblast Podkozarje, kakofonii zvanou *Ojkača*³⁶³. „*Toto ti chci říct v souvislosti se slavou. V dávných dobách se nezvala muzika, ale ti, kteří byli na slavě začali a zazpívali ty jejich písně, takzvané ojkače, to byla tradice. To jsou písně, při nichž jeden vede a ostatní ho následují.*“³⁶⁴ V rodině Zorana Djurdjeviće si kapelu nezvou z piety k předčasně zesnulému synovi Bojanovi. Některé movitější rodiny v Laktaši si podle mých informátorů

³⁶³ Desetinková píseň složená ze dvou slok, které končí dlouhým „óój“. Zpívají tři nebo pět zpěváků, či celé *kolo* (tanečnicků) v půltónu. Tématem ojkači je zpravidla tklivý příběh, často se objevují existenciální témata. Po válce v 90. letech se v souvislosti se Srby z Krajiny objevují i písně o životě ve vyhnanství a písně nacionálního rázu. Ojkača je zapsána v prvním Národním registru nemateriálního dědictví Srbska. Vznikla u Srbů žijících na území Chorvatska v tzv. Krajíně v oblasti Dinara. Po vyhnání Srbů z tohoto území se rozšířila a zdomácněla v Srbsku, přičemž zavládají spory mezi Chorvaty a Srby týkající se nároku na toto kulturní dědictví. (Radio Televizija Republike Srpske 2012)

³⁶⁴ Orig. „*ovo da ti kažem vezano za slavu u stara vremena nije se zvala muzika nego oni koji su na slavi uzmu i zapevaju one njihove pesme takozvane ojkače to je bila tradicija. To su ti pesme kad jedan povede a ostali ga prate.*“, překlad Ivana Skenderija, citace z transkripce rozhovoru s Milanem Djurdjević z 2.5.2013

placené hudebníky (či celé kapely zvou), já se setkala jen s hraním na kytaru a zpěvem veselých srbských písní u hostů Dmitra a Vidy Vračevićových.

Oblečení

Někteří informátoři zmiňovali, že si neoblékají na slavu nic speciálního (Nada). Další, že chodili oblečení jako do školy či práce (Srdjan). Na slavách, kterých jsem se účastnila, jsem si však povšimla, že muži přišli zpravidla v košili a ženy v šatech a ne zřídka předtím navštívily profesionálního kadeřníka. Domačice někdy obědy servírovala upocená v zástěře a upravila se na večer pro známé, ne přes den pro rodinu, kdy to bylo neformálnější.

4.3.5. Menu na slavě

Tradičním menu na *krsne slavě* je káva, následovaná polévkou (zpravidla vývarem), sarmou (zelnými závitky plněnými masem a rýží) podávanou s chlebem, studeným pečeným masem (zpravidla vepřovým či jehněčím, jen výjimečně kuřecím), saláty (vždy sezónními, v zimě tedy zpravidla nakládanou zeleninou), pitou (v Laktaši zpravidla sýrovou, tedy *sirnicí*, dále pečivem (kukuřičná *proja*, bílý pšeničný chléb a *slavski kolač*) a nakonec kávou (existuje zvláštní název pro kávu „na odchodnou“ - *sikteruša*) a rozličnými – zhruba dvaceti - druhy koláčů (které jsou podobné spíše našemu vánočnímu cukroví³⁶⁵). Toto menu platí samozřejmě jen pro *mrsnou slavu*, kdy lze podávat maso a živočišný tuk. V období půstu (například v pondělky, středy, pátky, v době předvánočního a předvelikonočního půstu) má být podávána namísto masa ryba, obvykle kapr – a i další chody odpovídají požadavkům půstu (např. rybí sarma, pita se sušeným kaprem³⁶⁶). Většina rodin v dané lokalitě však *posnou slavu* nedrží, spíše slaví výhradně mrsnou, bez ohledu na období v roce.³⁶⁷

³⁶⁵ Danica zmínila, že nejtradičnější jsou šape, tedy pracny.

³⁶⁶ Informace z terénního deníku - neformální rozhovor se Stojankou Djurdjević ze dne 2.5.2013

³⁶⁷ Informace ze semi-strukturovaného rozhovoru s popem Danilem ze dne 16.11.2011

Obr. 12 (vlevo): Džurdževdan - tradiční menu na slavě - sarma, domácí chléb a proja (kukuřičný chléb) – pasportizace: Laktaši, Bosna a Hercegovina, 6.5.2013, Boris Skenderija

Obr. 13 (vpravo): Džurdževdan - tradiční menu na slavě - studené jehněčí a vepřové, salát (nakládané papriky, okurky, strouhané zeli), sýr, sirnica (slaný sýrový koláč) a sladké koláče - Pasportizace: Laktaši, Bosna a Hercegovina, 6.5.2013, Boris Skenderija

Jak již bylo zmíněno, v průběhu oslav se také hodně pije (především muži). Slaven: „V Laktaších se nejvíce pije pivo. Pivo je zákon.“³⁶⁸ Chybět nesmí ani chloubna domácína – domácí rakije. Ženy naopak zpravidla dávají přednost vínu, zejména červenému.

Danica zmiňovala, že zatímco základní menu zůstalo delší dobu stejné, rozšířilo se například množství druhů koláčů. Stěžovala si, že musí hosty často obcházet a pobízet je do jídla, aby se vůbec snědlo.³⁶⁹

4.3.6. Symboly

Symboly slavy zde byly již několikrát popsány, ale pro shrnutí: i v mnou zkoumané lokalitě jedná se o svíci zhruba půl metru dlouhou (jako symbolu Božího světla³⁷⁰, případně ohně, domácího ohně, dobra odhánějícího nečistě³⁷¹) – v případě mnou pozorovaných slav obkrouženou nálepkou se srbskou trikolorou, *koljivo/žito* (uvařená sladká pšenice, která je symbolem vzkříšení, proto se používá i při pohřebních rituálech) a *slavski kolač*³⁷² (jako symbol Kristova těla) polité vínem (Kristovou krví). Chléb (*slavski kolač*) je pak ústředním atributem obřadu *lomenje kolače* (lámání chleba).

³⁶⁸ Orig. „Najviše se popije piva, u Laktašima. Pivo ti je zakon.“, překlad Ivana Skenderija, citace ze semi-strukturovaného rozhovoru se Slavenem Vračevićem z 13.11.2011

³⁶⁹ Citace z terénních poznámek z května 2013.

³⁷⁰ Informace ze semi-strukturovaného rozhovoru s popem Danilem ze dne 16.11.2011

³⁷¹ Grubačić 1988:11

³⁷² Kynutý bílý pšeničný chléb, druh pogači.

Obr. 14: Domačin a jeho nejstarší syn odřikávají modlitbu a rozlamují slavski kolač, pasportizace: Laktaši, 6.5.2013, Boris Skenderija

Nedjelković³⁷³ pak zmiňuje další druhy chleba: *poskupica/leturdija* - nezdobený chléb, který se sní v kostele; *krstak-sveta presveta* – nakyslý chléb, který se odnese do kostela, kde se i nechá; a *proja* –

kukuřičný chléb, který se servíruje hostům na *slavě* v ošatce společně se *slavskim kolačem*. Ve svém výzkumu jsem se setkala jen s třetí variantou, kterou si ovšem Bosenští Srbové pečou poměrně často a rádi i mimo sváteční dny.³⁷⁴

V Laktaši spíše okrajovou záležitostí je *zejtin* (olej). Kopecká³⁷⁵ se u Srbů v Srbsku setkala i s kytičkou bazalky a svěcenou vodou (kterou pop vysvětlí několik dní před slavou a použije se k upečení *slavskeho kolače*), s tím jsem se však ve zkoumaném regionu nesešla. Svatý je připomínán ikonou³⁷⁶.

Obr. 15: koljivo u Vračevićů, pasportizace: Laktaši, 16.11.2011, Boris Skenderija

Danica: „*Svíce se zapálí a hoří celý den, dokud nedohoří.*“³⁷⁷ Některé rodiny zapalují kadidlo, jako například Zoranovi Djurdjevići. Každý host je trochu „okouřen“, pokřičuje se a je hotovo.

³⁷³ Nedeljkić, 1990:215 In Kopecká 2007: 8

³⁷⁴ Více o symbolice chleba v srbské kultuře viz Radenković 2014

³⁷⁵ Kopecká 2007: 7

³⁷⁶ Podél informátorů Kopecké by ikona měla být vysvěcena, tedy „strávit“ 40 dní a nocí v kostele, to však mí informátoři nedodržují.

³⁷⁷ Orig. „*Sviječca se upali i gori čitav dan, dok nedogori.*“, překlad Ivana Skenderija, citace z transkripce semi-strukturovaného rozhovoru s Danicí Djurdjević-Jovanović z 15.11.2011

Kopecská ve svém výzkumu pozorovala tzv. *dizanje u slavu*³⁷⁸, slavnostní řeč prvního hosta, ve které zdraví pána domu, přeje mu úrodu a štěstí (tzv. *zdravice*, tento host je pak *zdravicar*) a pronáší modlitby. Ani s touto praktikou jsem se ve formální podobě v Laktaši nesetkala, ačkoliv internetové stránky projektu turistické organizace nedaleké Banja Luky „Kozara Ethno“ se o něm jasně zmiňují.

4.3.7. Důležitá místa

Jak již vyplynulo z předchozích popisů, nejdůležitější místa pro oslavu *krsne slavy* je dům, případně kostel. Někteří informátoři (Glorija, Slaven) zmiňovali, že je vhodné zajít na hřbitov, nebyli si však jistí. Zmiňovali, že při návratu příbuzných k rodičům, kde slaví *krsnu slavu* (protože ji například nepřevzali), mnozí zajdou na hřbitov, tam však jdou v každém případě při každé návštěvě domova.

4.3.8. Preslava

V teoretické části jsem zmínila *preslavu* (či *poslužici*), tedy uctění ještě dalšího svatého kromě hlavního patrona rodiny. Jak bylo zmíněno, při *preslavě* není zvykem zvat hosty, důležité je připomenout si svatého, odnést svíci, chléb a sladkou pšenicí k požehnání do kostela a dát si v kruhu rodinném (případně s *kumy* – kteří jsou si vzájemně na slavě nejčestnějšími hosty) sváteční večeři při pálení svíce na počest světce. V rámci zkoumaných rodin většina informátorů tento pojem přesně nedokázala definovat, někteří používali výraz *posluženje*³⁷⁹ nebo *obeležavanje*. Tento svátek zpravidla připadá na jiné období v roce, než rodinná *krsna slava* na počest hlavního světce, patrona rodiny. Některé místní rodiny prý takto obětují i čtyřem, pěti světčům, teoreticky jich mohou být i stovky³⁸⁰. Důvody pro držení *preslavy* byly nastíněny v teoretické části tohoto textu. V mnou zkoumané lokalitě jsem se setkala se spojitostí s vyléčením člena rodiny, přežitím válečného konfliktu či bitvy, riziku „uhasnutí“ slavy v případě vymření rodiny po meči a přání rozšířené rodiny slavit slavu pohromadě i v případě několika samostatných rodinných jednotek.

Pop Danilo: „*Stane se, že někdo onemocní a pak se uzdraví. Stane se nějaká dobrá*

³⁷⁸ Viz příloha 8.4. Slavarica

³⁷⁹ U tohoto výrazu, který sám použil, se rozčiloval pop se slovy: „*Co my máme co posluhovat nějakému svatému?*“ Zřejmě ve výrazu v danou chvíli spatřil odkaz na modloslužebnictví.

³⁸⁰ Informace ze semi-strukturovaného rozhovoru s Danicí Vračević-Jovanović, s popem Danilem aj.

*událost ten den, tak lidé si vezmou ten den, že budou dělat poslužici. Začnou to slavit jako vzpomínku na ten šťastný okamžik. Ale tato poslužica by se neměla dědit. Může si to nechat to dítě, pokud rodiče například dělali poslužici kvůli dítěti. Dítěti se něco stalo, v ten den se z toho dostalo, rodiče kvůli tomu den posluhují, tak to dítě v tom pak může pokračovat, ale další koleno, tedy vnuk, už nemá potřebu to slavit. Vnuk by se přeci jen měl držet pouze a jen té krsne slavy, která jediná dnes má spojitost s našimi předky.*³⁸¹ Například rodina Dmitra Vračeviće *preslavu* (Krstovdan 27. 9. – den nalezení kříže, na němž byl ukřižován Ježíš Kristus) drží, aby si připomněla den, kdy byla úspěšně operována Nada³⁸².

Pop Danilo zmiňoval, že někteří věřící v Laktaši i jinde například chtějí slavit Djurdjevdan společně s rozšířenou rodinou, stává se tak, že jeden z bratrů (či kumů) se rozhodne místo Djurdjevdanu slavit Djurdjic, tedy den připadající stejnému svatému (přičemž jednou se jedná o připomínku přenosu kostí, v druhém případě stavění chrámu). V den Djurdjevdanu pak udržuje *preslavu*, aby jeho potomci nezapomněli, jakou slavu mají správně slavit a předat dále svým potomkům. Pop zdůrazňoval, že to je především důležité z hlediska odkazu k rodinné linii předků a její kontinuity³⁸³. Milan Djurdjević s rodinou žije ve stejném domě jako jeho bratr Žarko s rodinou a těsně sousedí s domem otce Zorana, proto slaví společně. Milan zmínil, že kdyby chtěli oslavy oddělit, některý z bratrů by také musel slavit den před (*uóči* slavy) a další den poté. Zmínil, že v takovém případě by bylo alternativou slavit *preslavu*.

Jak jsem již nastínila v kapitole 4.3.1. Předání slavy, Dragan Djurdjević a Liljana Petković přijali slavu Liljanina otce. Protože ten neměl syna ani sourozence, rozhodla se Liljana s Draganem jít společně do kostela za popem a přijmout jeho slavu, svatou Petku, aby se „neuhasila“. Zatímco hosti k nim přicházejí na Djurdjevdan, v den svaté Petky (27. října) jdou Dragan s Liljanou „jen“ do kostela se svící, *slavskim kolačem* a *žitem*. Liljana hovořila o tom, že si svatou Petku připomíná, výraz *preslava* či *poslužica* však nepadl ani jednou.³⁸⁴ Obvyklost této praktiky opět potvrdil i pop: „*Tak jako neexistuje nějaké striktní*

³⁸¹ Orig. „*Desi se, i bolest neka, pa neko ostane. I desi se i dobar dogadaj, i ljudi uzmu taj dan, da slave, da poslužuju, kao znak i sjećanje na taj dobar dogadaj, ali poslužica netreba da se nasljeduje, može ako roditelj poslužuje za dijete svoje, recimo desilo se nešto u vezi sa djetetom, roditelj poslužuje, to dijete može da nasljedi tu poslužicu, što se njega tiče, ali već sljedeće koljeno, unučje, nema potrebe. Ono ipak treba da se drži one krsne slave, jer to je sada nama jedina veza sa našim predcima.*“, překlad Ivana Skenderija, citace ze semi-strukturovaného rozhovoru s popem Danilem z 16.11.2011

³⁸² Informace ze semi-strukturovaného rozhovoru s Danicí Vračević-Jovanović z 15.11.2011.

³⁸³ Viz kapitola 4.5.1. *Krsna slava* namísto rodokmenu.

³⁸⁴ Informace z transkripce semi-strukturovaného rozhovoru s Liljanou Petković ze dne 4.5.2013

*pravidlo, to je věc domluvy. On by si i nadále měl nechat svojí slavu, ale nikdo mu nebrání v tom, aby označil i slavu [manželky, pozn. autorky] bylo by to hezké a pozitivní, obzvlášť když řekněme lidi nemají mužské dědice, když je to rodina, kde jsou pouze holky, aby se domluvili. Pokud je k dispozici normální člověk, s kterým se dá domluvit, tak se obvykle vezme ta krsna slava a ta se aspoň posluhuje, to znamená, že se v ten den zapálí svíce, vystaví se ikona, pomodlí se k Bohu a tomu světcí a aby se osvěžila vzpomínka na tu rodinu, na tu rodinu, na to koleno, které slavilo tuto slavu. Existují určitě potomci na druhé straně, kteří to slavu u strýců a tak dále, ale i oni slaví ve svém domě, obzvlášť pokud ženich přišel do domu nevěsty a jejich rodičů, takže by se to nemělo uhasit, aby se svíčka a ta slava teď jako zničily, ale právě naopak.*³⁸⁵

4.4. Krsna slava jako náboženský rituál posilující náboženskou identitu

Již volba svatých jako patronů rodiny odkazuje na skutečnost, že *slava* je spojena s náboženstvím. Přesto náboženská identita není zde konstruována výhradně v kontextu praktikující víry. Respektive není vždy zřejmé, že atributy, které prvoplánově odkazují k církvi a jejímu společenství, jsou aktéry prožívány v kontextu praktikovaného náboženského života. V konstruování náboženské identity zde hraje roli i paměť, příběhy a vzpomínání.

Jak již bylo zmíněno v předchozí kapitole, náboženské obřady vstupují do rituálu slavy na dvou místech. První probíhá v předvečer *slavy* (tedy předvečer dne, který svatému připadá v pravoslavném kalendáři), nebo v den D zrána v kostele. Jde o požehnání svíce, *slavskeho kolače* (jako symbolu Božího těla a jeho oběti) a pšenice (*koljiva*) a jejich politik vínem (jako symbolu Kristovy krve) popem. *Domaćin* (zpravidla nejstarší patriarcha rodiny, který slaví *slavu*) tyto předměty přináší do kostela a za provedenou službu popovi platí. Mnohdy se tak děje v zastoupení a *domaćin* vysílá někoho z mladších členů rodiny,

³⁸⁵ Orig. “*Tu sad nema baš striktno pravilo, to jes stvar dogovora, on bi trebao i dalje da zadrži svoju slavu, ali niko mu nebrani da označi i slavu, bilo bi sad lijepo i pozitivno to, pogotovo, kad recimo ljudi nemaju mužskog nasljednika, kad je porodica, gdje ima samo ženska dijeca, a ako ima s kim, da se dogovore, ako normalan čovjek i to, onda se obično uzme i ta krsna slava, da se bar posluhuje, da se označi na taj dan, da se tu upali svijeća, da se ikona stavi, da se pomoli bogu i tome svetitelju i da se osvěži uspomena u jednoj na tu porodicu i na tu familiju i na to koljeno, koje slavilo taj, tu slavu. Ima sigurno njihovih potomaka na drugoj strani koji slave. Kod stričeva i ovako, onako, ali i oni u svojoj kući, pogotovo ako je došao onaj u kuću, kod žene i njenih roditelja i to, pa nebi trebalo da se to ugasi svijeća i ta slava da se sad uništi, nego baš naprotiv.*”, překlad Bratoljub Vračević, citace ze semi-strukturovaného rozhovoru s popem Danilem z 15.11.2011

muže či ženu. V některých případech přichází se svým potomkem a chlebem při žehnání otáčejí a líbají ho ve větším počtu.

Tato část rituálu nevyžaduje žádné slavnostní oblečení.

Obr. 16: Pop uoči Djurdjevanu žehná slavskemu kolači, participuje celá rodina, pasportizace: Laktaši, 5.5.2013, Boris Skenderija

Přestože je církevní obřad respektovaný, ukazuje se jistý pokles prestiže účasti na něm. Svědčí o tom nejen přístup *domaćina*, který se vzdává účasti a posílá za sebe jiné členy rodiny, ale také oděv, který nepotvrzuje vystoupení z každodennosti. Význam církve je nicméně zřetelně dán účastí rodinných příslušníků na *uoči slavy* v kostele.

Druhá část náboženských obřadů probíhá první den rituálu *slavy* v rodinném kruhu doma s nejbližšími přáteli při pálení svíce u obrázku svatého a požívání zmíněných posvěcených pokrmů. Právě tato část rituálu je označována jako *slava* samotná z náboženského hlediska, jak mi zdůrazňoval pop i všichni informátoři bez výjimky. Následující třídní přijímání hostů v domě *domaćina* je víceméně čistě světskou částí utužující sociální vazby, ač jde o způsob, jak uctít rodinného svatého.

Již na úrovni vztahování se ke světcům se ukázal specifický vztah k víře a náboženské praxi. Zkoumané rodiny se hlásily k různým světcům: k Vračevům – Léčitelům Kosmovi a Damiánovi a k Djordjemu – svatému Jiří, ³⁸⁶ ale mnohdy jejich příslušníci ani přesně nevěděli, co je jejich svatý vlastně za svatého a co představuje, natož aby měli povědomí o jeho životě či skutcích. Většinou ale měli povědomí o tom, že právě jejich patron je velmi významný (ostatně svatý Jiří, tedy Djordje je jedním z nejvýznamnějších pravoslavných světců; léčitelé Kosma a Damián zase byli podle jednoho informátora patrony slavného rodu Nemanjićů, v Itálii rodu Medici, tedy jakési obdoby našich

³⁸⁶ Zatímco léčitelé nejsou častou *slavou*, Djurdjevan – tedy svátek svatého Jiří - je jednou z nejrozšířenějších.

Přemyslovců³⁸⁷).

Dušana Vračević: „*Tak co ja vīm, byli to lékaři a pomáhali lidem. To jest jak se kdysi říkalo byli léčitelé (vračevi), proto i název slavy Léčitelé (Vračevi).*“³⁸⁸

Nada Djurdjević: „*Vračevi jsou dva křesťanští bratři, později světci, kteří léčili lidi a zvířata, zadarmo, ve jménu Božím.*“

Liljana Djurdjević: „*Jedja, to ví Dragan lépe... Myslím, že ta saň, že je, že to znamená zlo. Zlo, nevim, takže říkám satana nebo d'ábla nebo jakkoliv chceš. To znamená, že je zlo. A on bojuje proti tomu zlu. To znamená, že je symbol boje, aspoň já ho tak vnímám, symbol boje dobra proti zlu.*“³⁸⁹ (Podle popa Danila je zabití saň symbol ukončení stíhání křesťanů.)³⁹⁰

Dragan Djurdjević: „*On byl v pozici vojáka a válečníka, eh, tak, to je symbol svatého Jiří. Svatý Jiří je voják a tak je to. On v podstatě podle toho nějakého mýtu zabil saň, ale byl voják. Ta saň představuje zlo.*“³⁹¹

Milan Djurdjević: „*Svatý Jiří je pro mne ochránce domu, rodiny.*“³⁹²

Výjimku tvořili pop Danilo a Danica Vračević (která se deklaruje jako věřící): „*Léčitelé tedy byli dva bratři, Kosma a Damian, oni byli lidoví doktoři, o, v podstatě neexistoval nikdo, kdo by dodělal medicínu a stal se lékařem a doktorem, spíše lidé, kteří se věnovali léčení druhých, se nazývali léčitelé, a oni se stali světci díky své velké humánnosti. (...) Vše co učinili, dělali od srdce a zdarma, nic si neúčtovali a za to je, za to jsou prohlášeni světci. Dokonce i existuje vyprávění, jak moc je pravdivé, jestli je tedy, teď nevím, která, zní, že Damian, když se vrátil od nějakého pacienta, možná vzal nějakou drobnost, jako na znamení díků, možná jeden, nevím, co mu tamten nabídnul, a potom nastala hádka, proč jsi to vzal, domluva byla, že to budeme dělat zdarma. A on to pak*

³⁸⁷ Citace z terénních zápisků z neformálního rozhovoru s informátorem Srdjanem Vračević 16.3.2015

³⁸⁸ Orig. „*Pa koliko ja znam oni su bilu ljekari i pomagali ljudima. Odnosno kako se nekad govorilo bili su Vračevi pa odatle i naziv za slavu Vračevi.*“ Citace z terénních poznámek – neformální rozhovor s Dušanou Vračević-Jovanić.

³⁸⁹ Orig. „*Jo, to Dragan bolje zna... Mislím ova aždaja da je, to je znači zlo. ZLO, ne znam, ajde kažem satana ili đavo ili kako god 'očeš. Znači to je zlo. I on se bori protiv tog zla. Znači on je simbol borbe, bar ga ja tako doživljavam, simbol borbe između dobra i zla.*“; překlad Ivana Skenderija, citace ze semi-strukturovaného rozhovoru s Luljou Petković 4.5.2013

³⁹⁰ Informace ze semi-strukturovaného rozhovoru s popem Danilem z 16.11.2011.

³⁹¹ Orig. „*On je bio u poziciji vojnika i ratnika, e tako, to je simbol svetog Đorđa. Sveti Đorđe je vojnik i to je to. On je u principu po tom nekakvom mitu ubio aždaju, ali je bio vojnik. Aždaja predstavlja zlo.*“; překlad Ivana Skenderija, citace ze semi-strukturovaného rozhovoru s Draganem Djurdjević ze 4.5.2013.

³⁹² Orig. „*Sveti Djordje je mi zaštitnik kuće, porodice.*“; překlad Ivana Skenderija, citace z transkripcie semi-strukturovaného rozhovoru s Milanem Djurdjević z 2.5.2013

*zrychleně chtěl dořešit, a tak dál.*³⁹³

Informátoři také často nerespektovali postní období, kdy by se měla slavit *posna slava* (*postní slava*, bez podávání masa), a z důvodů rodinné prestiže (viz níže) preferovali *mrsnou slavu* (*masnou slavu*)³⁹⁴. Na tento fakt si stěžoval pop, ale i věřící informatorka Danica Vračević – Jovanović. Danica: „*Tedy stejně tak je velmi důležité připomenout rozdíl mezi posnou a mrsnou slavou. Rozdíl je v tom, že některé slavy se treří do vánočního nebo velikonočního půstu. Konkrétně řekněme svatý Mikuláš (Nikola), to je tedy vždycky ve vánočním půstu a ty slavy, které spadají do půstu, to znamená, že se servíruje postní jídlo. To znamená, že není sarma, není vepřové, je rybí polívka, je ryba, zelenina, není pita sirnica, je postní pita a tak.*“

Ivana: „*Co je postní pita?*“

Danica: „*Pita krompiruša (bramborová) řekněme, pita z hub, nebo pita z jablek – sladká tedy, to všechno lze. S tím, že je posna slava těžší na pořádání. Například musíš smažit rybu, kdežto jinak stačí upéct prase, k tomu sýr a máš hotovo. A teď každému musíš usmažit rybu na osobu, musíš hlídat, aby to bylo teplé...*“

Ivana: „*Může se na postní slavě pít [alkohol, pozn. autorky]?*“

Danica: „*Ale jo, obvykle se pije, ikdyž je teď tu to nějaké popovské řčení, že když postiš, tak postiš, to znamená i bez alkoholu. Ale zřídka kdy to někdo dodržuje nějak extra tak, jak se má. Jeden ze zvyků, kteý popravdě nemá nic společného se slavou, ale říká se, že na Velký pátek by se neměl v jídle používat ani ocet, protože octem jako urážíš Ježíšovy rány, a to jsem se dozvěděla teprve před dvěma třema rokama. A takových podobných detailů je spousta, ale v podstatě je nikdo nedodržuje.*“³⁹⁵

³⁹³ Orig. „*Vračí, znači to su bili dva brati, Kuzman i Damjan, oni su bili narodni doktori, o, u stvari bar nije postajao neko ko je završijo medicinu, pa da bude doktor i lijeekar, i već ljudi koji su se bavili izlječenjem drugih oni su se zvali Vračevi, i oni su postali svetcí iz svoje velike humanosti. (...) Sve što su radili, radili su od srdca i džabe, i ništa nisu naplačivali, i za to je, za to su prozvani svetcima. Čak i postoji priča, sad koliko je istini, ta, da je ovaj, sad neznam, koji je Damjan kad se vratio od nekog pacijenta, sitnicu možda uzeo, kao znak zachvalnosti, možda jadan, neznam šta mu je ovaj ponudijo, i onda, nastala je svada, zašto si uzo, dogovor je da radimo sve džabe. A onda je on to ubrzo sve riješiti, tako dalje.*“, překlad Ivana Skenderija, citace z transkripce semi-strukturovaného rozhovoru s Danicí Vračević z 15.11.2011.

³⁹⁴ Více viz kapitola 4.3.5. Menu na slavě.

³⁹⁵ Orig. Danica: „*Ovaj, i isto, i jako je bitno napomenuti, e, razliku među posne i mrsne slave – Ta razlika u tome, što neke slave spadaju, što neke slave spadaju u vrijeme božičnog ili uzkršnog posta, ovaj recimo slava, konkretno sveti Nikola, to je uvijek, znači, u božičnosm postu i te slave koje spadaju u post, to treba znači, da se pravi postna hrana. Znači nema sarme, nemá svinjetine, ima riblja čorba, ima riba, povrće, nema pita sirnica, ima postna pita, i tako.*“

Ivana: „*Šta je posna pita?*“

Přítom pop v souladu s křesťanským diskurzem vnímá půst jasně jako „zákon“, který nemají věřící právo porušovat. Šest týdnů (47 dní) předvánoční půst, sedm týdnů předvelikonoční půst, Boží půst je dva týdny, stejně tak svatopeterský. Půst připadá i na každou středu a pátek. Například každý Nikoldan, tedy den sv. Nikoly (19.12.) připadá na dobu půstu – v lokalitě to však rodiny zpravidla nerespektují a odkazují se na to. „*A ted' je jim důležitější, aby pohostili hosty, než aby oslavil tu postní slavu. (...) Lidi to už nerozlišují, nevědí, co to je, proč to je (...) Ale půst je tedy mnohem starší než Srbové a slava všechno tohle.*“³⁹⁶

O problému, že *slava* neodkazuje jen na praktikování víry a tudíž náboženskou identitu ustanovuje ve vztahu k jiným aspektům sociální reality, hovořil místní pop rovněž. Jakožto teolog a antropolog náboženství zmínil, že *krsna slava* v pravoslaví vychází z tradic místních a rodinných bůžků. Podle něj je srbský národ tak tvrdohlavý, že nebylo možno mu násilím vzít pohanské zvyky, ale bylo lepší je integrovat do pravoslaví. V tomto smyslu jednoznačně odkázal na vztah národní a náboženské identity. Rovněž hovořil o megalomanií místních při pořádání obřích oslav, které si ani nemohou dovolit.

Pop Danilo: „*A slava prostě znamená...má něco...nějaký průvod, nějaké ...nějaké slavení, nějakého světce. A to není jen u Srbů, ale u všech křesťanských národů, i na západě, i římskokatolická církev slaví svoje, má všechny různé masopusty, maškarády, to vše je spojené s nějakým světcem, s oslavou nějaké slavy, to znamená i na západě i slavný karneval v Riu a další, že jo. Každé město má nějaký svůj..., nějakého ochránce, svého patrona, kterého oslavuje. A to je stejné u katolických i pravoslavných národů, tím mám na mysli slavu města, máme slavu nějaké obce, ve které lidé žijí. To znamená, že mohou být slavy, vesnické/obecní, mohou být slavy sdružení, družstva, někteří mají svého světce,*

Danica: „*Pita krompiruša, recimo, pita sa gljivama, ovaj, ili pita sa jabukama, sladka, to sve može. S tim da je recimo, teže, teže, napraviti tu postnu slavu. Recimo pržiš ribu ovako izpečeš prase i sir i to je gotovo, isad baš svakome po osobi da pržiš ribu i gledaš ta bude toplo, pa...*”

Ivana: „*Može li se pit, na posnoj slavi?*”

Danica: „*Ma obično se pije, ma da je sad, neka ta popovska priča, ono ako postiš, pa da postiš, to neulazi ni alkohol. Ma da rijetko baš da se neko ono specijalno svega pridržava, recimo, za veliki petak, čak je jedan, kao od običaja, ma dobro sa to nema veze sa slavom. Naprimera čak ni sirče da se u hrani nekoristi, jer timeti kao vrijedžaš, ono rane Isusove i to, mislim ja sam to, tek saznala prijete možda dvije tri godine, ali tako tih nekih detalja, mal te, da niko se jih ni ne pridržava.*“, překlad Bratoljub Vračević, citace z transkripce semi-strukturovaného rozhovoru s Danicí Vračević-Jovanović z 15.11.2011

³⁹⁶ Orig. „*I sad je njemu važno da počasti goste, važnije mu je to nego da proslavi posnu slavu. (...) narod to više nerazlikuje, nezna šta je, zašto je sad to, (...) ali post je znači mnogo stariji od Srba i od slave i od svega ovoga.*“, překlad Ivana Skenderija, citace z transkripce semi-strukturovaného rozhovoru s popem Danilem z 16.11.2011

sponzora, svého ochránce, ke kterému se zvláště obrací na zastoupení. A mohou být školní slavy, církevní slavy, každá církev, každý chrám, parohije, mají svůj...svoji slavu, kterou slaví jako takového svého ochránce, kterému je zasvěcen chrám, kterému oni slouží. A to je to samé na Západě a u římsko-katolické církve a u pravoslavné. Co je tak specifického pro Srby, to je křestní, domácí krsna slava, kterou slaví rodiny, jednotlivě každá rodina má opět svého patrona. Historie toho, odkud pochází křestní slava, vlastně popravdě Srbové, jako staří Slované...jeden...jeden ze staro-slovanských národů, si přinesli s sebou,.... e ...u...tu.... to staré slovanské náboženství, ve které bylo hodně bohů a tak...a každá rodina měla svého domácího boha, svého ochránce. Každá rodina, každý kmen by měl nějakého svého patrona, a Srbové jsou jinak docela tvrdohlaví lidé.. Srbové jinak byli... když staří Slované vyrazili odshora z Polska a začli sem scházet, Srbové byli nejvíce tvrdohlaví a nejúpornější, protože přišli většinou na jih, právě proto, že se nedokázali nikde jinde usadit., když přišli do Byzance, takže již neměli odkud-nemohli dále, a tak jsme tu zůstali, kde jsme teď, takže, a donesli jsme si to s sebou, staří Slovani. Ti staří Slované, ze kterých se potom vydělili Srbové a ti si nastálo udrželi toho svého domácího boha svého rodinného. A když byla christianizace, první křestění Srbů, to bylo v té době byzanstkého císaře Herakleia od roku šest set deset do roku šest set čtyřicet jedna. Pak se tu navíc on pokoušel dokončit první křestění Srbů, napsal ve svých spisech tam dokonce s některými srbského kněze Drvana, kdy generál poprvé v historii uvádí název Srba, že vůbec existuje, je to 610 roků cca. A snaží se pokřít ty Srby, ale nemohl uspět, protože, e, se jenom částečně uspěl, protože oni Srbové neznali řeckého jazyka, a za druhé, ten staroslověnský jazyk byl daleko od nějakého jazyka, který by mohl vysvětlit obecné křestantví a obecné křestanskou teologii, protože to byl velmi prostý jazyk, barbarského národa, který byl dříve zaměřené pouze na lov, zemědělství, válčení, přežití, jedním slovem řečeno, jo. Takže oni se nevěnovali teologii ani nějaké náročné mentální práci jako vlastně ani ne většina západoevropských národů toho času. Řekové byli schopni se zabývat vědou a přemýšlením, protože jsou v takovém podnebí, že vždy něco naroste na větvi, vždycky mají něco z moře, co vytáhnout k jídlu, tito lidé museli bojovat za holý život, jen aby přežili, takže tito Slované, eee, velmi těžko a pomalu, konkrétně Srbové na Balkáně, velmi těžko a pomalu přijímali to křestanství, neustále se vracela ta staroslovanská podoba náboženství, stále zůstávalo přítomné v tom národě, I přestože se císař Heraclius snažil a dal jim zemi, dal jim území, nastěhoval nás sem, kde jsme a prakticky nás nějakým způsobem podporoval

tam zůstat, protože to mu vyhovovalo, on tehdy byl ve válce s tercií a vyhovovalo mu aby tu srbský národ byl, jak Srbové tak Bulhaři, jako takové nárazníkové pásmo mezi uherskou monarchií a Byzancí, a to jemu tak historicky, tehdy vyhovovalo, ale každopádně že on také počítal s tím, že provede pokřtění těch Slovanů a že se z nich časem pravděpodobně stanou prakticky Řekové, nicméně k tomu nedošlo, možná kvůli té tvrdohlavosti nebo čemu, nýbrž v hanebnosti tohoto našeho národa, protože my se nacházíme historicky na velice nevyhovujícím místě, jak saim víte, že ani jedna světová velmoc nedosáhla svého vrcholu, aniž by přes nás nepřešla (aniž by nás zašlápla) od římského císařství, přes Turecko a přes Atilu a tam těch Hunů, až po toto turecké císařství a Rakouska a Německa a teď i Amerika dosáhla svého vrcholu, a nenechali si ujít příležitost aby nás aspoň bombardovali, nikdy nás nikdo neobešel, protože jsme tak nějak uprostřed, kdykoliv zesílí Východ, šli by na Západ přes nás. A západ když zesílí, on by se šířil na Východ zase přes nás. Takže nás Bůh možná I postavil sem takové tvrdohlavé, možná by jiný národ nepřežil, toto opravdu není normální ta naše historie, m, ne, opravdu nevím, i ti staří Slované to moc nechtěli akceptovat, protože neuměli řecky. Misionáři, co přicházeli, mluvili řecky. Neměli písmo, kterým by to zapsali, totiž, ještě nebyli Cyril a Metoděj tehdy, neměli jsme písmo, neměli jsme jazyk a byli jsme tvrdohlaví, a neustále, ať se snažil kdokoliv, stále se vracelo to pohanské náboženství. Potom, od roku 860 do roku 890 se v Srbsku objevuje jeden princ – Mutimir, on je, tak nějak člověk, který vyhnal své bratry, který sám začal vládnout. A on provedl první konkrétní christianizaci, pokřtívání srbských kmenů, protože to mu vyhovovalo mimo jiné i politicky. Neví se, jestli on byl křesťansky orientovaný, nebo toho využil k jedné věci, ee, prakticky o tím sjednotil srbské kmeny. Každý kmen měl své bohy, své ochránce, své kmenové vůdce, své nějaké náčelníky a bylo velmi těžké organizovat takový jeden národ řekněme v nějaké válce nebo cokoliv jinému. A Mutimir prakticky provádí christianizaci, bere se, že to byl rok 879, že to byl rok pokřtění Srbů, protože on tím prakticky vymazal ty kmenové rozdíly. A sjednotil je, nic méně jak koho, a to je právě období, kdy Cyril a metoděj byli v Moravě na misi, nahoře, u vás. Když oni roku 862 vyrazili, a Mutimir přicházel na vlast v roce 860, Metoděj ... je do roku 865, do jeho smrti...,v té době Mutimir už provádí pokřtívání srbských kmenů, ale to pokřtívání je i nadále, ono bylo masové jako pokřtívání ale i tak zůstal velmi velmi přítomný pohanský

*element v lidech, obzvlášť ten bůh ochránce. Každá rodina, i přestože [si je, pozn. autorky] ponechala, i když se stali křesťany, oni si i nadále nechávali toho svého boha ochránce.*³⁹⁷

Vzniká proto otázka, o čem odkazy na pravoslaví, např. v rámci rodinné paměti, svědčí. Udržování příběhu o přijetí pravoslaví (viz výše), může ovšem stejně tak dobře vypovídat o příslušnosti k církvi, jako potvrzovat národní identitu Srbů v regionu. Pravoslaví je zde i etno-národní charakteristikou, což v kontextu poválečného vývoje ještě zesílilo.

Slaven, který se nedeclaruje jako pravoslavný v čistém slova smyslu, ale spíše své pravoslaví považuje za kulturně etno-národní charakteristiku, vnímá slavu jako křesťanský rodinný svátek. *„Kolik já si pamatuju, jak já prožívám slavu, víte, to je o víře, u*

³⁹⁷ Orig. „Šta je tu specifično kod Srba baš, to je ta krsna, domača krsna slava, koju slave porodice, pojedinačno svaka porodica ima opet svoga svetitelja. Historija tog odkuda uopšte krsna slava, pa zapravo Srbi, kao stari Slaveni, jedan, jedan od staro-slavenskih naroda, su donijeli sa sobom, e, u, one, onu staru slovensku religiju, po kojoj je uvijek bilo mnogo bogova i tako, i svaka porodica je imala svog domačeg boga, svog zaštitnika. Svaka porodica, svako pleme bi imalo svog nekog boga zaštitnika, a, Srbi inače su onako prilično tvrdoglav narod. Srbi inače jesu bili, kad su stari sloveni krenuli odozgor Poljske pa spuštati se, Srbi su najtvrdoglaviji bili i najuporniji, jer su došli najviše na jug, baš zato što nikdje nisu mogli se skrasti, kad su došli do Bizantije, pa da više nisu imali kud-nije moglo dalje, i tu smo ostali, gdje smo i sada, ovaj, i donjeli sa saobom to, stari Sloveni. Ti, Stari Sloveni, od kojih su poslje se odvojili Srbi su zadžali stalno tog svog domačeg boga svog porodičnog. I kad je bila christianizacija, prvo pokrštavanje srba je bilo u vrijeme bizantiskog cara Iraklija od šestdesete do šest sto četrdeset prve godine. Tada već se ovdje on pokušavala izvršiti prvo pokrštavanje Srba, on navodi u svojim spisama tamo čak z nekog srbskog knjeza Drvana, kad se uopšte prvi put u historii pominje ime Srbin, da uopšte postoji, to je 610 godina, od prilike. I on pokušava da pokrsti te Srbe, ali neuspjeva zato što, e, samo djelimično uspjeva, jer nisu Srbi znali grčki jezik, drugo, taj staroslovenski jezik daleko je bio od nekakvog jezika, na kojem se moglo objasniti uopšte chriščanstvo i uopšte teologia chriščanska, jer to je bio vrlo prost jezik, barbarskih naroda, koji su bili prije toga orientisani samo na lov, zemljoradnju, na ratovanje, preživljavanje, jednom riječju, da. Pa da oni se nisu bavili teologiom niti nekim naročitim umjim radom ko osnovno ni svi zapadoevriopsiski narodi toga vremena, Grci su mogli da se bave naukom i razmješljem jer su u takvom podneblju, da uvijek nešto naraste na grani, uvijek imao iz mora nešto, da izvadi da jede, ovi su ljudi morali da se bore za prost život, samo da prežive, tako da su ti Sloveni, eee, vrlo teško i sporo ovde konkretno Srbi na Balkanu, vrlo teško i sporo primali to chriščanstvo, stalno se vraćao taj staroslovenski oblik religije, stalno stajao prisutan u tom narodu, i ako se car Iraklije trudio i dao jim zemlju, dao jim teritoriju, naselio nas ovdje, gdje jesmo, a i praktično nas je na neki način i ohrabrio da tu ostanemo, jer nemu je odgovaralo, on je tad bio u ratu sa tercijom i odgovaralo mu je srbski narod tu bude, i Srbi i Bugari, kao jedna tampon zona između ugarskog carstva i Bizantije, i to je nemu historijski, tad pogodovalo tako, ali svakako da je on računao da će izvršiti pokreštavanje tih slovena i vremenom vjerovatno da će oni postat praktično Grci, međutim to se nije desilo, možda zbog te tvrdoglavosti, ili čega već u podlosti ovog našeg naroda, jer mi se nalazimo historiskij tako na vrlo nezgodnom mjestu znate i sami, da ni jedna svjetska sila nija dostigla svoj vrhunac, da nije preko nas prešla, od rimskog carsva, preko turske i preko Atile i tamo i ovih Huna pa i ovoga turskog carstva i Austrie i Njemačke i sad je i Amerika dostigla svoj vrhunac, pa nisu propustili priliku bar da nas bombarduju, niko nas nije mimoišo jer smo u sredini nekako, kad got istok prejača išo bi na zapad preko nas. I Zapad kad prejača, on bi širio na istok, on bi se širio na istog, opet preko nas. Tako da možda nas je bog i postavio ovde tako tvrdoglave, možda drugi narod nebi preživio, ovo je stvarno nenormalno naše historija, m, ne, ne stvarno neznam, i ti stari Sloveni nisu to baš prihvatili, zato što nisu znali grčki jezik. Misionarci su dolazili na grčkom jeziku govorili. Nisu imali pismo, kojim bi to zapisali, pa, nije još bilo Cirila i Metodaja tad, nismo imali pismo, nismo imali jezik, i bili smo tvrdoglavi, i stalno ko god se je trudio, stalno se vraćao taj, ta paganska religija.“, překlad Bratoljub Vračević, citace z transkripce semi-strukturovaného rozhovoru s popem Danilem z 16.11.2011

pravoslavných Srbů, že mají nějakého světce, kterého vybrali, nevím teď, jak koho kdo vybíral nebo jestli zdědil od svých předků nějakého světce, který je ochránce rodiny... a na ten den se oni všichni schází, odhadem to je to, rodinný nějaký náboženský svátek, na který přijdou dokonce i ti, kteří se nevidají tak často. Tak nějak, nevím jak je to dneska v dnešní době, že neteří tady a tam pracují v zahraničí, pak přijede sem do Bosny, a dříve by se ze sousedních vesnic, nebo...“

Ivana: „Tedy soukromý účel té oslavy, aby se sešla rodina?“

Slaven: „Aby se oslavil ten světec ochránce a aby se mu poděkovalo, tedy, tak to prožívám já, a že je to dnes ve zvyku, aby bylo zase veselí, aby se shromáždilo, protože já teď nevím, já jsem spíše tradicionalista, já nejsem věřící v tom křesťanském smyslu, abych vysvětloval ty římské obrazy, ale to je u mě stejný jako mám rád Vánoce, protože to je něco co to tak nějak světlí, což bylo součástí naší kultury, společné katolické i pravoslavné. Někáká naše křesťanská kultura, tak je i ta slava pravoslavná, symbol nějakého pravoslaví. Někáký zvyk, a teď nějaké té jedinečné věci kolem toho jak jsme to zdědili, jak to dědili mí předkové, to opravdu netuším. Existuje jedno vyprávění o babičce Vukici, jak to bylo, když ona byla v tom předchozím manželství, tak měla nějakou jinou slavu a tehdy jí umíraly děti.“³⁹⁸

Bez ohledu na výše zmíněné dílčí interpretace ovšem informátoři shodně deklarovali, že slava je čistě pravoslavný rituál a jako takový ho respektovali. Náboženské obřady pokládali za nedílnou součást slavy a jejich přítomnost v rámci celého rituálu vyžadovali, a to přesto, že se jejich některých částí aktivně neúčastnili (viz dále).

Liljana: „Slava je v zásadě že se odnese pogača, pšenice a svíce do kostela. To je slava. I ty sis to připomněla. ... A to, že my teď zveme hosty, to je naše věc, víš.“³⁹⁹ To je v souladu

³⁹⁸ Orig. Slaven: „Pa koliko, ja se pametim, kako ja doživljam slavu, znate, to je u vjerovanju, kod Srba pravoslavaca, da imaju neki svetac, da su oni izabrali, neznam sad kao kako je ko izabro, ili nasljedijo od svojih predaka nekog svetca, koji je zaštitnik porodice, i na taj dan oni se okupljaju svi, i to od prilike, to je to, porodični neki vjerksi prazdnik, gdje i oni koji se neviđaju baš tako često, dođu, ono, ne znam sad u današnje vrijeme, da ovde i ovde koji radi u inostranstvu, pa dođe ovamo u Bosnu, a prije bi iz susjednih sela, ili –“

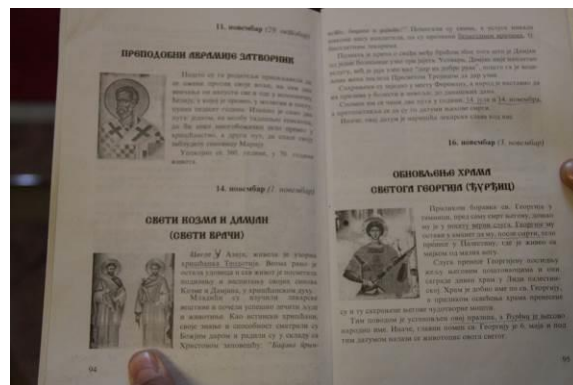
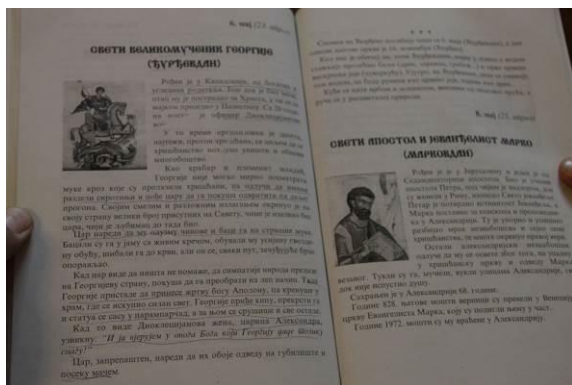
Ivana: „Znači privatna svrha te proslave, da se sakupi familija, porodica?“

Slaven: „Da se slavi taj svetac zaštitnik, i da mu se zahvaljuje, eto, to je kako ja to doživljam, pa da je to danas po prilogu da je opet veselo, da se okupi, pošto ja sad neznam, ja sam više tradicionalista, ja nisam vijernik u tom klasičnom smislu, da objašnjavam te rimske obraze, ali to je kao što volim Božič, zato što je to nešto što, onako što svičuje, što, što je bilo dio naše kulture, zajedničke i katoličke, i pravoslavní. Neka naša kultura kršćanska i tako je i ta slava pravoslavna, simbol nekog pravoslavljá. Neki običaj, i sad neke posebne stvari u tom kako smo mi nasljedili, kako su moji predci nasljeđivali, to stvarno ne znam. Ima ona priča, što je za babu Vukici, kako je bilo, bila je ona u predhodnom tom braku, je imala, neku drugu slavu i onda su joj djeca umírala.“, překlad Bratoljub Vračević, citace z transkripce semi-strukturovaného rozhovoru z 13.11.2011

³⁹⁹ orig. „Slava je u principu da se odnese pogača, žito i svijeća u crkvu. To je slava. I ti si to obeležio... A sad što mi pozivame goste, to je naše stvar, znaš.“, citace z transkripce semi-strukturovaného rozhovoru s Liljanou Petković.

s tím, co mi řekl o podstatě slavy, když jsme hovořili o *preslavě*, pop Danilo: „*Ale měla by se rozhodně také slavit, ale nemusí to být slava bohatého stolu, to vlastně vůbec není slava, to není podstata té slavy. Podstata slavy je pomodlit se k Bohu, pomodlit se k tomu světcu, v zapálení svíce, a už víte pravděpodobně, aby bylo koljivo, slavski kolač aby se přelomil, to všechno je symbolika přijímání, že jo, krev a tělo Kristovo, chléb a víno, a žito, tedy vínem se to přejeje, a ta symbolika přijímání vlastně aby se zachovala, to je opravdu moc důležité... Opět se trošku vrátím do tureckého období, když mezi lidmi nebyli ani knězi ani nikdo, to byl prakticky jediný způsob, aby lid udržel spojení s křesťanstvím, s přijímáním, s Kristem. Aby vůbec v lidech zůstalo něco, co by s tím mělo spojitost.*“⁴⁰⁰

Moji informátoři vykazovali tendenci delegovat své kompetence a vědění institucím. Když jsem totiž v rámci rozhovorů pokládala otázky teoretičtějšího či teologického základu, moji informátoři (pochopitelně vyjma popa) se začali projevovat nejistě. Dávali najevo, že se necítí být odborníky a odkazovali mne na literaturu, liturgické texty, popa a školní učebnice. Ani když jsem jim zdůrazňovala, že mne zajímá jejich pohled, vnímání a skutečná praktická performance rituálu v jejich rodině, nedali se přesvědčit a posílali své nejmladší děti pro učebnice teologie.

Obr. 17 (vlevo): Učebnice věrouky Djurdjevičových dětí – kapitola o svatém Jiří, pasportizace: Laktaši, 5.5.2013, Ivana Skenderija

Obr. 18 (vpravo): Učebnice věrouky Djurdjevičových dětí – kapitola o Vračevi, svatém Kosmovi a

⁴⁰⁰ Orig. „*Ali trebala bi da se takoge slavi, e sad nemora biti slava bogata trpeza i to uopšte nije slava, to nije suština. Suština je slave, da se pomoli bogu, da se pomoli tom svetitelju, da se upale svijeće, i znate to, već vjerovatno, ono koljivo slavsko, kolač slavski, da se prelomi, sve simbolika napričesče, jel tako. krv i tijelo Christovo, hljeb i vino, a ovaj žito, odnosno vino, to se prelije vino, i ta simbolika pričešča zapravo da se održi i to je mnogo značilo, opet ču se malo vratiti u tursko vrijeme, kad nije bilo u narodu ni svećenika, ni ničega, to je praktično bio jedini način, da narod održi vezu sa hrišćanstvom, sa pričešćivanjem, sa Christem. Da uopšte ostane nešto u narodu vezano za to.*“, překlad Bratoljub Vračević, citace z transkripce semi-strukturovaného rozhovoru s popem Danilem z 16.11.2011

Narazila jsem však i na další rozpor ve vnímání *krsne slavy* jako pravoslavného rituálu, ve kterém *slavski kolač* politý vínem splňují roli hostie zbrocené Kristovou krví. U Vračevićů jsem byla přítomna církevní části obřadu, tedy požehnání kolače a jeho polití vínem. Později jsem si však vybavila, že druhý den nám kolač nebyl na návštěvě nabízen (na rozdíl od koljiva). Když jsem se na to zeptala Danice, řekla mi, že odnesou kolač do crkve, kde se nalomí, pak ho doma schovají a hostům nabízí bílý chléb a proju a slavski kolač politý vínem nějak schovají, protože chléb nacucaný vínem není dobrý na chuť.⁴⁰¹

Pop navíc zmínil, že velká část těch, kteří v dnešní době slaví v Laktaši slavu, nejsou ani pokřtěni. „*Nejsou všichni věřící, kam pak, ale jsou si vědomi, že to je naše jediné spojení s rodinami, že to je vlastně jedna součást která se přeměnila ve zvyk a mnozí lidé přijdou do kostela aspoň tehdy, jednou do roka, i když nejsou věřící, pokud jsou, nechci říkat ateisti, jelikož si myslím, že ateisti neexistují. Tedy, lidi, kteří tomu nenaučili, kteří to nepřijali, kteří nechodí nikdy do kostela, přijdou aspoň tehdy, jednou za rok, aby přinesli ten slavski kolač a koljivo, aby to uspořádal ve svém domě, takže on to slaví kvůli festivitě, kvůli oslavě, kvůli jídlu a aby shromáždil lidi. Ale i to je dobré. V dnešní době, kdy se lidi navzájem odcizili, je dobře, aby se sešla rodina, aspoň tehdy, na slavě. Aby se sešli moji u mě, pak já zajdu za pár měsíců k někomu, takže se čas od času setkáme, alespoň tak, i když nejsme věřící, ale sejdem se, trochu se pobavíme, a tak.*“⁴⁰²

Hovořil o tom, jak v době socialismu Srbové slavili tajně, schovávali i svíci zapálenou světcí, aby neriskovali odhalení. Když mi popisoval, jak má správně probíhat *krsna slava* (přičemž odpovídala popisu Maxwella), ptala jsem se, zda je v popsané podobě skutečně praktikována v Laktaši. Sdělil mi, že nikoliv. V ideální podobě je prý možné slavu zažít jen v rurálních oblastech. Zmínil, že Laktaši jsou velmi mladým městem

⁴⁰¹ Informace z terénních poznámek z listopadu 2011 a neformálního rozhovoru s Danicí Vračević-Jovanović téhož roku.

⁴⁰² Orig. „*Nisu svi vijernici, daleko od toga, ali su svijestni, da je to naša jedina veza sa predcima, da je to u stvari jedan dio postao sad običaj i mnogi ljudi dođu u crkvu bar tad jednom godišnje, ako nisu vjernici, ako su, a neću reći ateisti, mislim da ateisti ne postoje. A ovaj, e, nego ljudi koji nisu recimo to naučili, nisu to primili, nikad ne dođu u crkvu, dođu bar tad jednom u godini da donese taj slavski kolač i koljivo, i da to obavi u kući i on slavi slavu radi fešte, radi slavlja, radi jela i da okupi ljude. Ali i to je dobro. U danasnjem vremenu, kada su se ljudi otuđili, dobro je da se okupi rodbina, bar tad. Na slavi. Da se okupe moji kod mene, pa ću onda nakon par mjeseci ja otići kod nekog, pa će mo se s vremena na vrijeme vidjeti, pa makar i nebili vijernici. Ali će mo se okupit, malo i družiti se, i tako.*“, překlad Bratoljub Vračević, citace ze semi-strukturovaného rozhovoru s popem Danilem dne 16.11.2011

(ostatně jak jsem již uvedla, chrám Pokrova presvete Bogorodice je prvním chrámem vůbec), většina současných obyvatel (pop zmínil 60-70%) jsou novousedlíci, kteří si donesli své různé zvyky. Pop Danilo: *„Budujeme zdravé křesťanské prostředí, které není zatížené všelijakými vedlejšími pravidly, která nejsou důležitá, že musí třeba tohle a tamto, že musí třikrát takhle, pak takto, pro toho, pro cokoliv co si vymyslí... takže proto učíme lidi, aby normálně přišli, nechali si posvětit slavski kolač, koljivo, aby se doma řekla modlitba, aby měli doma ikonu světce, aby se lidé pomodlili k Bohu, aby byl skromný oběd, aby z toho nebylo nějaké rozhazování, aby to nebylo nechutné, o ničem, ale aby to byl taková slušná událost, která sjednotí tu rodinu, tu rodinu a nejbližší přátelé a kumy, aby ten den měli jedno takové přátelení, abych to tak nazval.“*⁴⁰³

V některých případech je u mých informátorů význam náboženství u svátku *krsne slavy* potvrzen negativně. Srdjan: *„Můj otec, komunista a ateista, dal instrukce mně a mému o 7 let staršímu bratrovi, že nemáme spolknout „koljivo“, které nám v rámci svatého přijímání na konci obřadu požehnání slavy dal pop. Řekl, že se máme tvářit, jako bychom ho spolkli, a pak diskrétně odběhnout na verandu a tam ho vyplivnut. Na otázku proč, otec nám odpověděl, že víra je nakažlivá, a že pokud spolkneme „koljivo“, které nám dal pop, že bychom se mohli „nakazit náboženstvím“, prostě „zbláznit se“ a stát se religiózním. Slíbil nám, že potom nám maminka udělá mnohem lepší a sladší. Ironií bylo, že otec doporučil, abychom plivli pro jistotu hned třikrát. (smích) Po pojetí koljiva je třeba políbit kříž. Otec nám řekl, ať pevně semkneme rty [názorně předvádí], abychom ho vlastně nepolíbili.“*⁴⁰⁴ Zvýznamnění nepolíbení kříže u Srdjanova otce je uvědomnění si právě náboženského aspektu *krsne slavy*, když v tomto aktu sám spatřuje přestoupení nějakého pravidla. Je zde tedy zřejmý souboj ideologií – na jednu stranu popírání náboženství, na straně druhé trvání na obřadu.

4.5. Krsna slava jako uctění rodiny (rodinného patrona)

Krsnou slavu lze interpretovat jako rituál, který má podtrhnout význam rodiny. Z

⁴⁰³ Orig. *„Tu formiramo zdravu hriščansku sredinu, koja nije opterećena, ko je kakvim, pravilnim, spoerednim, nebitim, da mora ovo, da mora ono, da mora tri puta ovako, vako. Za one, šta smo, šta izmisle, ovaj tako da, učimo ovdje lude, da normalno da se osvete slavski kolač, koljivo, da se kod kuće pročita molitva, da se ima ikona svetitelja, da se ljudi pomole bogu, da bude tu pristojan ručak, da to nebude neko razbacivanje i neko, jeli, da to nebude degutantno, bezvezno, nego da to bude jedan pristojan dogadaj, koji će sjedniti tu porodicu, i tu familiju, i najbliže prijatelje i kumove, da na taj dan imaju jedno druženje, da kažem, tako.“*, překlad Bratoljub Vračević, transkripcie ze semi-strukturovaného rozhovoru z 16.11.2011

⁴⁰⁴ Citace z transkripcie semi-strukturovaného rozhovoru se Srdjanem Vračevićem z 16.3.2015

hlediska námi sledované otázky kolektivní identity tedy v první řadě odkazuje na identitu příslušnosti k rodině. Rodinná identita je ustanovována skrze 1/paměť, respektive vzpomínky na setkání rodiny (např. staré oslavy *krsne slavy* jako reprezentace rodiny), 2/enkulturační praktiky (do kterých jsou děti postupně zapojovány, v čemž se odráží i jasná hierarchie v rámci rodiny), 3/paměť jako narace, o vědění o původu věci (kam patří praktiky odehrávající se v rámci rodinné události a jedná se tak o součást příběhu rodiny⁴⁰⁵).

Identita příslušnosti k rodině je budována na několika úrovních. První je uctívání rodinného patrona – světce, který má rodinu ochránit. V principu není volba náhodná. Je ukotvena v minulosti, a v tomto smyslu navozuje představu rodinné kontinuity. Také důvody, proč se slaví zrovna tento patron, odkazují k minulosti rodiny. Někteří informátoři spojují zakladatelský mýtus buď s vyléčením předka či s přijetím pravoslaví v rodině. Nicméně velká většina mých informátorů neměla žádnou představu o tom, jak jejich rodina přijala patrona za svého a neodvažovali se o tom nijak spekulovat.

Obr. 19: Domačín s ikonou patrona v den Djurdjevdanu, pasportizace: Laktaši, 6.5.2013, Ivana Skenderija

Další rovina, na níž je identita příslušnosti k rodině utvářena, souvisí bezprostředně se zakladatelským mýtem. Moji informátoři vysvětlovali, že je žádoucí, aby patron měl v rodině kontinuitu. Podle nich je *slava* předávána z generace na generaci, obvykle v patrilinii, není ale výjimkou i matrilinie (obvykle při vyměnění rodu po meči). Předání se může vztahovat na jediného či na všechny potomky. V současnosti dochází k tomu, že si hlava nukleární rodiny vybere jiného patrona, aby zvýraznila svoji rodinnou autonomii. Tedy dojde-li k rozdělení sourozenců, často se například přistoupí k přijetí slavy manželky nebo k výběru nějakého jiného patrona.

⁴⁰⁵ Srov Zandlová 2015, Eriksen 2007, 2008

Zajímavý fakt, na který jsem narazila, byl, že některé rodiny slaví více *slav*, přičemž zpravidla jen při jedné – hlavní - hostí hosty, na druhou absolvují „jen“ náboženskou část rituálu. Tuto skutečnost lze interpretovat jako oslabení představy unilinearity na úrovni příbuzenských vztahů.

4.5.1. Krsna slava namísto rodokmenu

O další funkci slavy pohovořil pop Danilo: *„A krsna slava je jediná spojnice s našimi předky. Protože naše [matriční, pozn. autorky] knihy byly masově páleny, my nemáme vůbec, ano... způsob jak se dozvědět nazpět,... dvě nebo tři kolena zpátky naše předky, protože ve všech těch válkách, v Rakousku-Uhersku, ty knihy byly sepisovány, pak mizely, pak byly spalovány... Po druhé světové válce byly masově páleny, v tomto tady podnebí, v našem kraji, ustašovskej tam ten stát, NDH, to masově páčil, a to, co zbylo, když skončila druhá světová válka, to potom komunisti, bohuže zase Srbové, sesbírali ty matrikářské knihy, protože to byl jediný archiv, kdo je s čím, kdo je ženatý, kdo je pokrevní... A oni to dodnes nevrátili, ty matriky a jiné zápisy neexistují, takže my teď prakticky už jen na základě krsne slavy dokážeme eventuálně dát dohromady, kdo je čí, kdo je s kým. Tak řekněme podle příjmení, podle kterého to vidíš, pokud ještě slaví stejnou krsnou slavu... nebo jsme z podobného podnebí, tak je veliká šance, že jsme příbuzní, že jsme bratrance, i když není stejná slava, i když je možná stejné příjmení, jsme příbuzní. Tak jsou například vesnice, jako je tady ta vesnice XYZ... [kde jsou, pozn. autorky]... Popovići. Jsou tam jedni Popovići, kteří slaví svatého Nikolu, další slaví svátho Archangela Michala a další slavé, moji Popovići, slaví svatého Štěpána. A existuje ještě jeden kmen Popoviću, tak aby se odlišovali, oni sobé dali Pópović, dlouhé Ó, takže tu máme čtyři skupiny a všichni na základě toho víme, že nejsme příbuzensky spjati, kvůli incestu a takovým nějakým věcem a že můžeme bez problémů vsouřit do manželství a i když máme stejné příjmení, i když nezáme své předky do dvou, tři kolen zpátky, ale na základě krsné slavy to víme! A proto není dobré, aby se brala nová slava. Neexistuje Srb, aby neměl slavu. Může se stát, že jí ztratil, že ji zanedbal, že jí jeho otec za komunistů neslavil, takže se ta slava zanedbala a zapoměla. Ale on by se měl snažit vyhledat a najít někoho ze své rodiny, aby zjistil, která to byla krsná slava jeho předků, protože je to velmi důležité aby on svázal svoje příjmení, svůj rod, svůj kmen právě k této slavě, protože ona byla oslavovaná osum set, dvěstě, tisíc let historicky do zadu. A není rozumné to, co teď mnozí dělají, že si vymýšlí*

takovou nějakou svrchovanost a teď si jako vymění krsnou slavu, protože teď to vnímáno více než jako obyčejný zvyk, teď je to vnímáno jako jedna identita, to se stalo identitou tvé rodiny, tvojí familie, "family name", což na západě opravdu znamená hodně, vedou se genealogie stovky let. A to lidé opravdu bedlivě sledují, je velice důležité vědět. My nemáme ty knihy, ony zmizely, naše jediné "family name" je vlastně právě krsna slava.⁴⁰⁶

Jeho pojetí potvrdili i jiní informátoři. Liljana: „A jakmile je to stejná slava, znamená to, že je tam nějaké rodinné spojení. Řekněme, že teď zkoumáš rodinný strom. A ty přijdeš k nějakým Skenderijům, kteří slaví stejnou slavu jako ty, což znamená, že někdy jejich předci byli stejná rodina jako tvoji, víš.“⁴⁰⁷

4.5.2. Sdílený prostor

Rodinnou identitu posiluje i pravidlo při vlastním organizování rituálu. Podle informátorů platí, že kdo slaví jednu slavu, již se stejné slavy (slavy téhož rodinného patrona v tu samou dobu) nemůže účastnit jinde. Hostitelské povinnosti rodiny nedovolují, aby se rodinní příslušníci vzdalovali z domova. Důsledkem toho je, že příbuzní žijící pod jednou střechou tak slavu slaví obvykle společně, což opět symbolicky posiluje rodinná pouta. Zde se dostáváme k praktikám dění.

⁴⁰⁶ Orig. "A krsna slava, je praktično nama jedini trag sa našimi predcima. Jer su nase knjige masovno sve spaljene, mi nemamo uopšte, da..., način da saznamo unazad, dva do tri koljena naše predke, jer su u svim tim ratovima, u ausugarskoj, te knjige su pisane, pa su nestajale, pa su paljene. Po drugom svjetskom ratu su masovno spaljene, u ovom ovde podneblju, u našem ustaška ona država, NDH, je masovno to spalila, a ono, što je preostalo, kad je završen drugi svetski rat, onda su komunisti, opet Srbi našalost, pokupili ove matične knjige, jer to je jim bila jedina archiva, ko je s čim, ko je vjenčan, ko je krv. I do danas oni nisu vratili te matične knjige a drugih zapisa nema i onda mi jedino praktično, sad još po krstnoj slavi, možemo eventualno da povežemo, ko je čiji, ko je s kim. I rečimo, nečije prezime, po njemu vidiš, jako je još i krsna slava ista, ili iz sličnog tu podneblja, ode velika šansa, dasmo recimo u rodbonksim vezame, da smo rodenici. jako nije ista krsna slava, oni i kako je isto prezime, možda, mi smo rodbina. To recimo ima sela, evo ovdje selo XYZ.. Popović. Ima jedni Popovići slavi svetog Nikolu, jedni slave svetog Archangela Michaela i jedni slave, moji Popović. slave Svetog Stefana. I ima još jedno pleme Popovića, pa da bi se razlikovali oni su sebi dali Pópopović, dugo Ó, znači četiri, eee, grupe ima, i svi su dobro se i potome bez greške, znamo ko, da nismo u rodbinskim vezama, radi incesta i tako nekih stvari i to bez problema možemo da stupimo u brak, i ako isto prezime mi neznamo u nas za dva tri koljena naše predke ali po krsnoj slavi znamo, i zato nije dobro, to da se uzme nova slava. Nemože biti Srbin, da nema slave, može biti da je izgubio, da je se zapustilo, pa njegov otac da nije slavio, u komunističkom vremenu, pa se to zapustilo, i zaboravilo. Ali on bi trebao da traži onog svojih rodbine nekoga, da pronade koja je bila njegova, njihova, krsna slava, jer iako je važno da on veže svoje prezime, svoj rod, svoje pleme, baš za tu slavu, jer je ona slavljena osamsto devetsto hiljadu godina historije ima za sebe

I nije pametno što sada mnogi rade, izmišljaju tako neko povladarstvo, I sad mjenje krsnu slavu, jer to je sada više sada postalo od običaja, to je postao sad jedan identitet, to je postato identitet tvoje porodice, tvoje familie, family name, to na zapadu i te kako znači, vodi se genealogije stotinama godina. I to ljudi, i te kako to prate, vrlo je važno da se zna. Mi nemammo te knjige, to je nestalo, nama je jedini family name zapravo krsna slava.", překlad Bratoljub Vračević a Ivana Skenderija, citace ze semi-strukturovaného rozhovoru s popem Danilem z 16.11.2011

⁴⁰⁷ Orig. „I čim je to ista slava, znači da postoji neka porodična veza. Sad ti recimo ispituješ porodično stablo. I ti dođeš do nekih Skenderija koji slave istu slavu kao tvoja, znači da su njihovi predci nekad bili ista pordica, znaš.“
Překlad Ivana Skenderija, citace z transkripce semi-strukturovaného rozhovoru s Liljanou Petković z 4.5.2013

Význam rodiny, tedy prostor pro identifikaci s ní, je ustanovován i skrze postavení zpravidla nejstaršího muže v rodině, *domaćina*. Jeho autorita v dosud patriarchální společnosti rodinu symbolicky zaštiťuje. Jeho výjimečné postavení je také manifestováno skrze různé rituální úkony (například zahájení celého průběhu domácího rituálu počínaje dělením slavskeho koláče a pálením svíce, odříkáním modlitby v první den rituálu atd.).

4.5.3. Rodinná setkávání

Moji informátoři opakovaně zdůrazňovali rodinný aspekt *krsne slavy*. Ačkoliv když jsem po nich chtěla, aby mi definovali, co je slava, většinou operovali s etno-národním a religiózním diskurzem, při postupující konverzaci kladli větší a větší důraz na celebraci *krsne slavy* za účelem setkávání rozšířené rodiny. Když mi bratři Srdjan, Slaven a Bratoljub popisovali slavení *krsne slavy* před válkou, říkali, že děd Bojan Djurdjević a baba Vukica Vračević jako jediní slavili „odjakživa“. „*Baba slavila odevždy, ale spíše až starší trvala na tom, aby vždycky všichni přijeli. Měla 10 dětí a chtěla, aby se sešly pohromadě.*“⁴⁰⁸ Až na pár výjimek (např. Zorana Djurdjeviće nebo Nikolu Vračeviće, který navíc zůstal svobodný a bezdětný) byli všichni dospělí synové obou rodin aktivní komunisté a sami tedy slavu neslavili. Srdjan mi řekl: „*Pamatuju si, jak jsem jednou za socialismu řekl ve škole, že v pátek nepřijdu, že musím jet k babě na slavu. Otce tehdy pozvali podat vysvětlení na Národní výbor, kde jim musel říct, že nejde o náboženství, ale že baba už je stará a chce rodinu pohromadě a on jí musí vyhovět. Tehdy se snad ucházel o novou práci a nedostal ji, možná v souvislosti s tím – náboženství se v socialistické Jugoslávii nenosilo.*“ Když jsem se ptala Dragana Vračeviće, který byl za komunismu vojákem Titovy Jugoslávské lidové armády (JNA), zda mu udržování svátku v případě jeho otce nekomplikovalo život a kariéru, řekl, že pro jeho kádrový profil bylo mnohem důležitější, že se jeho otec nikdy nestal za 2. světové války *četnikem*⁴⁰⁹ nebo se neangažoval v jiné srbské proti-partyzánské paraformaci.

Rodina se zároveň stala ústředním tématem těchto setkání, při jiných příležitostech se mnohdy nesečkala. Vánoce zpravidla slavili odděleně v rámci nukleární rodiny

⁴⁰⁸ Citace z transkripce semi-strukturovaného rozhovoru se Srdjanem Vračevićem z 16.3.2015

⁴⁰⁹ Původně členové velkosrbského protifašistického národního hnutí, poprvé aktivní v Makedonii za Balkánských válek. V období Jugoslávie byli vnímáni jako nepřátelé státu. Výraz „četnik“ má v dnešní době pejorativní příděch, od dob občanské války v Bosně se používal jako hanlivý výraz pro srbského agresora (ti, co boléhali Sarajevo, spáchali akt genocidy ve Srebrenici atd.).

(pravoslavné a katolické Vánoce jsou v jiném termínu); větším zážitkem pak bývala oslava Silvestra, kdy děti dostávaly dárky od Dědy Mráze. Rodinná *krsna slava* se tak stala pro mnohé rodiny jedinou příležitostí se sejit pohromadě. Liljana: „*Víš jak, Vánoce a Velikonoce jsou pro všechny lid a slava je důležitá pro jednotlivce, pro jednotlivé rodiny, chci říct. Ted' to je rodinný. No a ted' v Srbsku, nevím, jestli i tady, myslím si, že i tady, každé město, každá vesnice také měli svoje slavy. Svoji vesnickou slavu. Takže ted' se kostel a všichni vesničané z té vesnice shromáždí u toho kostela, kde bývá hudba, také se peče, tedy to je to... Ale Vánoce a Velikonoce byly důležité pro každého. A slava je osobní, rodinná, takže tak je to.*“⁴¹⁰

Informátoři nejmladší generace⁴¹¹ mi říkali, že pro ně *krsna slava* jako taková mnoho neznamena (vyzdvihovali nutnost ji začít slavit kvůli reciprocitě vůči známým a přátelům), ale je to „*dobrý způsob, jak se sejit s přáteli a rodinou pohromadě, ale moje rodina je často pospolu tak či tak*“⁴¹².

Dokonce i pop Danilo, který poukazoval jak na etno-nacionální aspekt slavy, tak na pravděpodobný historický původ u pohanských domácích bohů, považoval za jeden z největších přínosů to, že se rodina sejde pohromadě. V souvislosti s tím, kdo má přijít do kostela požehnat slavske symboly, řekl: „*Může kdokoliv. Může. Ale bylo by dobré, aby přišli [do kostela uoči slavy, pozn. autorky] dokonce všichni. Celá rodina, zase je tu důležitá rodina. Měla by přijít celá rodina, aby to všichni prožili, aby to procítili, aby to viděli, že je v tom něco důležitého, abychom je to naučili, aby s tím i oni pokračovali. Protože kdo ví, co nás v budoucnosti čeká, kolik ještě utrpení a vidiš, kde žijeme a proč je velice důležité, aby se to udrželo, a aby se to ty děti naučily. A je jedno, zda by byly věřící nebo ne. Stejně jako dnes mnozí sem chodí, i když možná věřící nejsou, ale nachází se v něčem odlišném, ale stejně pak přijdou.*“⁴¹³

⁴¹⁰ Orig. „*Znaš kako, Božić i Uskrs je za čitav narod, a slava je važna po jedinici, po porodici, mislim.. znači to je porodično. E sad u Srbiji, ne znam da li i ovde, mislim da jeste i ovde, svako mesto, svako selo je isto imalo svoje slave. Svoju seosku slavu. Znači, sad tu crkva i svi ti seljaci iz tog sela se okupe kod te crkve, tu bude muzika, znači peče se, znači to je ono... Ali Božić i Uskrs je bio važan svakom. A slava je lična, porodična, eto to je tako to.*“, překlad Bratuljub Vračević, citace z transkripce semi-strukturovaného rozhovoru s Liljanou Petković ze 4.5.2013

⁴¹¹ Nada Vračević, Dejan Vračević

⁴¹² orig. „*Actually, it doesn't mean much to me. It is a good way to bring family and friends together, but my family is often together anyway.*“, překlad Ivana Skenderija, citace z transkripce semi-strukturovaného rozhovoru s Nadou Vračević ze dne 17.11.2011.

⁴¹³ Orig. „*Mogu. Može bilo ko. Može. Ali dobro je, da dode... čak svi. Porodica, opet, jako tu važna porodica. Trebalo bi da dode porodica, eee, da oni to osjete, da se dovedu djeca, da oni to dožive, da oni to osjete, da oni to vide u tome nešto važno, da ih naučimo, da i oni to nastave, jer ko zna šta nas čeka u budućnosti, koliko još stradnja i vidiš gdje živimo,*

Glorija potvrdila, že dochází k setkání širší rodiny, která se vrátí do otcova domu: „*víš co, teď jsem si vzpomněla na holku našeho kuma, který v Prištině vždycky slavil, on má staršího bratra, on měl matku, on převzal slavu, a k němu ten starší bratr, člověk kolem sedmdesátky, chodil k tomu bratrovi ...a jeho syn a jeho dcery, všichni přicházeli. Jeho syn a jeho dcery, všichni chodili, jako holky tehdy, tak první den, když přišly... existuje ten pojem slavská svíce, myslím, že se to dodržuje, posvěti se svíce, a potom ji zapálí během oběda – tu první svíci, takže, při tom prvním obědě to jsou ti hlavní hosti, to je v podstatě to nejvíc. To znamená oběd v jednu hodinu, dva bratři, od bratra děti, sestra, od sestry děti.*“⁴¹⁴

Dušana zmínila význam slavy při utužování rodinných vazeb: „*Přípravy na slavu jsou náročné, ale i veselé, protože se rodina skamarádí. To je jediný den v roce, kdy se lidi opravdu snaží, aby dorazili na oslavu. Bude opravdu veselo.*“⁴¹⁵

Ačkoliv Slaven s Glorijí kritizovali ustupování zvyku slavit slavu uoči v okruhu původní orientační rodiny a jeho nahrazení slavením slavy již od prvního dne s rodinou prokreační, s kumy a přáteli⁴¹⁶. To by ukazovalo na přebití významu jak náboženství, tak i rodiny, významem společenským. Informátoři uváděli, že dříve byl možná jeden z důvodů rozdělení práce a nákladů v rodině. Slaven: „*Ale dříve se dělo, že se žilo velmi těžko, a že ta slava byla velice nákladná na slavení, na přípravu, a já věřím, že všichni pomáhali a každý něco přinesl do placu, a proto byli všichni spolu. Takže všichni opravdu žili [těžce - pozn aut] a ctili tu tradici, aby to připravovali všichni, jelikož dříve byl jeden oběd velice drahý.*“⁴¹⁷

ovaj, i jako je važno, da se to održi a i da se ta djeca nauče. Pa bili vijerni ili nebili. Kao što i danas mnogi dolazi ako možda nisu neki vijernici, ali se naleze u nečemu drugome, ali i pak dodu.“, překlad Bratoljub Vračević, citace z transkripce semi-strukturovaného rozhovoru s popem Danilem z 16.11.2011

⁴¹⁴ Orig. „*sad se sjetim cure, sad našeg kuma, koji je u Prištini, on je slavijo uvijek, on ima starijeg brata, on je imo majku, on je preuzeo slavu, i njemu je taj stariji brat već čovjek od sedamdeset godina dolazijo tome bratu i njegov sin i njegove kćerki svi su dolazili, ko cure tad, tak prvi dan, oni dodžu, ima onaj pojem slavska svijeća, mislim da se to čuva, posveti se svijeća i onda oni upale za vrijeme ručka tu prvu svijeću, dok se, i taj prvi ručak to su oni gosti, baš to je najveće u biti. Znači ručak u jedan sat dva, brat, od brata dijeca, sestra, od sestre dijeca.*“, překlad Bratoljub Vračević, citace z transkripce semi-strukturovaného rozhovoru s Glorijí Vračević z 13.11.2011

⁴¹⁵ Orig. „*Priprema za slavu jesu naporne ali i vesele pošto se porodica druži. To je jedini dan u godini kada se ljudi baš potrude da dodju na slavlje. Bude veoma veselo.*“, překlad Ivana Skenderija, citace z transkripce semi-strukturovaného rozhovoru s Danicí Vračević-Jovanović z 15.11.2011

⁴¹⁶ Srov s kapitolou 4.6 Krsna slava a vztahování se k lokální společnosti.

⁴¹⁷ Orig. Ivana: „*Ali kako je prije bilo? Sad znamo, kako hoće slavi, kad je to bilo malo više tradicijonalne? Kad je recimo, imala porodica, imali su recimo četiri sina i otac ponudi svome najstarijome sinu da slavi slavu, i on to primi, i onda ovaj najmladži hoće isto i on da slavi.*“

Glorija: „*Bilo je, ali nije mogu tu, onda je biro neku drugu slavu.*“

Slaven: „*Da da, u jednoj je kući cilj je da svi budemo zajedno prvi dan. I ovo je sad postalo svako svoje.*“

Oslavy *krsne slavy* pochopitelně reflektují i případné neshody v rodině či politické přesvědčení. Či naopak loajality – Vukicini synové s rodinami jezdili slavit slavu k ní v době komunismu, ač byli přesvědčenými komunisty; existuje i rivalita mezi slavíci ohledně toho, ke komu přijdou nejen přátelé, ale blízcí příbuzní (kteří sami neslaví) popřát dříve. Rituál se tak stává příležitostí ukázat, že v rodině vše funguje, jak má. *Krsna slava* zkrátka ukáže skoro vše.

4.6. *Krsna slava* a vztahování se k lokální společnosti

Krsna slava se ukázala být jednak svátkem sociálních okruhů aktérů, jednak manifestací sociálních strategií, přičemž zásadní se ukázala být reciprocita.

Čestným hostem na *slavě* je *kum* a *kuma* (bosenský výraz pro svědky na svatbě a zároveň kmotry dětí), nejlepší přátelé *domaćina* a *domaćice*, zpravidla vnímání jako další členové rodiny. Pokud by se účastnil oslavy pop, rovněž by to v očích aktérů bylo stvrzením jejich prestiže. Je rovněž žádoucí a prestižní záležitostí mít mezi hosty v prvním dnu například nadřízeného z práce, vlivného spoluobčana, politika a podobně. Participace hostů v prvním dni oslav je tedy rovněž postavením aktérů v lokální společnosti.

Na *slavu* se oficiálně nezve⁴¹⁸, nicméně každý ví, kdy má dorazit (někdy členové rodiny zavolají přátelům a zmíní, že slaví *slavu*, což je v důsledku vnímáno jako pozvání). Informátoři zdůrazňovali, že dům je v souladu s církevními a jinými pojetími teoreticky otevřen všem, v praxi nicméně na otázku, zda někdy přišel nečekaný či nezvaný host⁴¹⁹, shodně odpovídali, že nikdy. Djurdjevićovi zmiňovali, že v domech s menší kapacitou místností se hosté často ptají, kdy je vhodné přijít (v jednom dni musí například v době Djurdjevdanu slav obejít hned několik)⁴²⁰. Nikdy se prý nestalo, že by všichni hosté přišli hned první den, nebo že by se počet hostů v jednom roce zásadně lišil od jiných let.

Jak jsem nastínila výše, *krsna slava* má samozřejmě i rozměr společenský, dalo by

Glorija: „*Pa dobro, ovo ja pričam, to ranije, Koliko se ja sjećam, da mi je neko pričo, da ako sam ja nastariji sin, nek preuzem ove Vrače i da mlađi sin, ako je on htjio da lsavi, on ode kod popa, nije mogo, onde kod popa, pa traži.*” Slaven: “*Ali prije je bilo tako se teško živilo, da je te slava teretila da ti to slaviš, da to pripremiš, ja vjerujem da su svi pomagali i nosili to i zato su bili zajedno. Znači svi su baš živjeli i baš u neku tradiciju i to, da svi to sprema, i prije je bilo jedan ručak vrlo skup.*”, překlad Bratoljub Vračević, citace z transkripce semi-strukturovaného rozhovoru z 13.11.2011

⁴¹⁸ informace z rozhovorů s Glorijí, Slavenem, Danicí, Stojankou, Draganem aj.

⁴¹⁹ Což je ústředním motivem již zmiňovaného filmu *Ivkova slava*, na který se všichni odkazovali.

⁴²⁰ Informace z poznámek z terénního deníku z května 2013.

se téměř říci, že v dnešní době u mnoha srbských rodin dokonce převažuje. Kromě rodiny a náboženské autority se ho účastní i členové lokální společnosti. V tomto směru je *krsna slava* platformou, na jejímž základě se potvrzuje členství rodiny a jejích příslušníků v rámci sociálních sítí, které si budují.

Ačkoliv moji informátoři v rozhovorech nezmiňovali, že by se hosté objevovali dle důležitosti (říkali spíše, že se řídí klíčem „jak to komu vyjde“), vyzorovala jsem, že první den chodí zpravidla nejváženější a nejdůležitější hosté, blízcí přátelé *domaćina* a jeho manželky. V dalších dnech další přátelé a známí, třetí den jsou často zváni přátelé dospělých či dospívajících dětí. Přitom platí, že komu přijdou příbuzní na slavu hned první den, tomu prokazují největší čest či úctu⁴²¹. Nevyřknuté podtrhuje význam slavy jakožto manifestace sociální adekvátnosti, u aktérů tak de facto dochází k ustanovování symbolického postavení a sociální prestiže.

Slaven Vračević slavil slavu jen při svém několikaletém pracovním pobytu v Kosovu, a sice z důvodů reciprocit. V současnosti slavy navštěvuje, žije ve Federaci BaH, kde není příliš početná srbská komunita. Kolegové v práci mu zpravidla popřejí šťastnou slavu, ale hostinu nepořádá. V kostele si svatého nepřipomíná, ale má doma ikonu po rodičích – spíše však jako památku na ně.

Danica vyzdvihla význam slavy jako prostoru pro setkávání s přáteli, se kterými by se jinak ani neměla šanci sejít: „*Takže tedy, nábožensky [vnímá slavu, pozn. autorky], tedy. Ale vlastně, samozřejmě že se těším, že uvidím své příbuzné a přátele. A tak nějak, obzvlášť poslední rok, od kdy mám Sretena, ani se nestíhám tolik scházet s kamarády, tak v tom jsou ty slavy dobrý důvod, abychom se sešli. Možná bychom se jinak ani nesešli. Takže kdyby toho nebylo, abych se já stavila u Nataši a ona u mě, člověk by si pravděpodobně ani nenašel čas na to, aby se přátelil.*“⁴²²

Jakmile se jednou s oslavami začne, víceméně nelze přestat - snad jen v případě zásadní tragédie v rodině by toto hosté pro jednou respektovali a nechali rodinu jen zapálit

⁴²¹ Viz dále.

⁴²² Orig. „*Pa znači, religiozno, znači, ali ovaj, naravno da se jako radujem, da vidim, tu neku svoju familiju, i prijatelje, i nekda ono, sad pogotovo u zadnje godinu dana, kako imam Sretena, da i nestižem se toliko družiti sa nekim svojim prijateljima, i onda su te slave, eto dobar povod i dobar razlog, da se vidimo, možda, drugčije se nebi ni vidjeli, ova, Tako da nije to, da neodžem ja, neznam kod Nataše, i ona dodže kod mene, vjerovatno nebi išli, ono čovjek nebi našo ni vremena, da se družiti.*“, překlad Bratoljub Vračević, citace z transkripce semi-strukturovaného rozhovoru s Danicí Vračević-Jovanović z 15.11.2011

svíci v kruhu rodinném, napřesrok už by se ale znovu objevili.

Průměrná rodina takto v oněch 2-3 dnech pohostí 20-150 hostů – obvykle chodí kolem oběda (poledne) a v době večere (18 hodin), přičemž dopoledne má rodina na přípravy a čas po půlnoci na zasloužený odpočinek.

Obr. 20: *Snacha domaćina, manželka nejstaršího syna, servíruje tradiční jídlo prvním hostům na slavě. – pasportizace: Laktaši, Bosna a Hercegovina, 6.5.2013, Ivana Skenderija*

Hned ve vchodu se sluší pozdravit všechny domácí (celou nukleární rodinu) a popřát jim *srečnu* (šťastnou) *slavu*. Na rozloučenou zase pochválit slovy „*svaka čast*“ (všechna čest). Není zvykem děkovat.

Z hlediska udržování sociálních sítí má tedy *krsna slava* nejen rozměr aktivity, která iniciuje zpřítomnění sociální sítě, ale také významně i rozměr sebeprezentační. Po pádu komunismu a konci války získal revitalizovaný rituál *krsne slavy* téměř charakter potlače⁴²³, rodiny se začaly předhánět v tom, kdo lépe pohostí ostatní, i když by si musely vypůjčit peníze, nebo by se rodina přiblížila k finančnímu bankrotu. U mnohých rodin není dodržován půst v příslušných dnech, protože by pak nemohly hosty důstojně pohostit⁴²⁴.

Stejně jako potlač slouží *krsna slava* k utužení sociálních vazeb v rámci lokality, a k budování a utužování prestiže domácína a jeho rodiny. Jde o jakousi obdobu Maussova svátečního daru, jehož smyslem není směna, nýbrž vytváření a utužování společenských vztahů, držících společnost pohromadě.

Ivana: „*Jak je důležité, kolik hostů přijde na slavu?*“ Glorija: „*Hosti v podstatě...to není [nemělo by být, pozn. autorky] důležité. S tím, že je to dnes, kdy je člověk tak nějak jediná*

⁴²³ Viz Mauss 1999

⁴²⁴ Viz kapitola 4.4. Slava jako náboženský rituál posilující náboženskou identitu

důležitá věc, že se rád chvástá, že je velkým pánem...jako když dneska jdeš na svatbu, a když tam není tisíc lidí, tak to není svatba. Tohle bylo vždycky.“ Ivana: „Je to otázka prestiže?“ Slaven: „Je.“ Glorija: „To rozhodně je.“ Slaven: „Že jich máš víc.“ Glorija: „Takže někteří lidé se snažili vytáhnout, ti, kteří měli rádi to předhánění se, a ti opravdoví, ti opravdoví věřící, ti vůbec nejsou důležití. Důležité je teď to, jestli je slavský kolač, zapálená svíce a víra.“⁴²⁵

Z výzkumu vyplývá, že bez výjimky platí pravidlo reciprocit: návštěvy se vždy oplácí, když někdo přijde na *slavu* k vám, očekává, že vy dorazíte na oplátku k němu (někteří informátoři zmínili, že kdyby chtěli snížit počet svých hostů, prostě přestanou chodit k nim a ono se to vrátí jako příslovečný bumerang).

Ivana: „Existuje tam reciprocita?“ Nada: „Bohužel je to v dnešní době jediný důvod, proč lidé slaví slavu. Společenská povinnost.“⁴²⁶

Danica Vračević dala s nelibostí najevo, jak jí – jakožto věřící – vadí, že pravidlo reciprocit je u mnoha lidí v Laktaši v dnešní době zcela nadřazené náboženské rovině: „Proč se slaví slava? (...)...Prapočátky, předpokládám nějaké prapočátky, jak to asi začalo. A tak tedy: dřív lidé slavili slavu z různých důvodů. Dokonce i z praktických důvodů. A tak řekněme, jak moji rodiče začali slavít slavu? Byli zváni jinými lidmi a teď když už jdeš jako host, je záhodno, abys i ty oplatil pohostinnost taky. Takže tak. A tak každý vybral nějaký bezvýznamný den v průběhu roku, obvykle den svojí slavy.“⁴²⁷

Vzhledem k dlouhotrvající ekonomické krizi v Bosně a Hercegovině (jejich měna, konvertibilní marka, KM, je pevně vázána na EURO) a s ní souvisejícím nedostatkem

⁴²⁵ Orig. Ivana: „Koliko je važno koliko će gosta doč na slavu?“ Glorija: „Gosti, u suštinski, nije bitno, s tim da je ovom, u vrijeme kad je čovjek tako, kad je čovjek bijo samo bitan, da se volijo hvaliti, pa onda su normalno velike gazde, kao što danas ode se na svatbu, kao kad nemá hiljadu ljudi, onda nije svadba. Uvijek jeto bilo to.“ Ivana: „Je li to pitanje prestiža?“ Slaven: „Jeste.“ Glorija: „Definitivno, da jeste.“ Slaven: „I imaš više.“ Glorija: „Pa su se neki ljudi potrudili da se istaknu koji su voljeli da se takmiče, a oni pravi, za pravog vjernika, nije uopšte bitno. Bitno je sada to, ako je slavski kolač, upaljena svijeća i vjera.“, překlad Bratoljub Vračević, citace z transkripcie semi-strukturovaného rozhovoru s Glorijí a Slavenem Vračević z 13.11.2011

⁴²⁶ Orig. Ivana: „Is there a reciprocity?“ Nada: „Unfortunately, today is this maybe only reason, why people celebrate slava. Social obligations.“, překlad Ivana Skenderija, citace z transkripcie semi-strukturovaného rozhovoru s Nadou Vračević ze 17.11.2011

⁴²⁷ Orig. „Zašto se slava slaví? (...) prapočeci, neki prepostavljam, kako je to krenulo. E sad, ovaj, prije vrijeme, ljudi iz raznih razloga slave slavu, pa čak iz praktičnih razloga. Pa, kao recimo, mi, moji roditelji, kako su počeli slaviti slavu, e, bili su pozivani na slave kod drugih ljudi i onda sada ako več gostuješ, red jenekako, da i ti izvratiš gostoprimsko i tako, ovaj. I sad da neko izabrao neki bezvezni dan, ovaj, u toku godine, obično da uzmeš svoju slavu.“, překlad Bratoljub Vračević, citace z transkripcie semi-strukturovaného rozhovoru s Danicí Vračević-Jovanović z 15.11.2011

pracovních příležitostí, je právě ekonomický aspekt oslav poměrně zásadní. Moji informátoři zpravidla zmiňovali částky vynaložené na oslavy okolo 500-1000 EUR⁴²⁸, přičemž u nich jde o náklady vztahující se spíše k dolní hranici počtu hostů (20-30). S rostoucí nezaměstnaností a průměrným platem v Bosně, který se pohybuje podle jejich slov okolo 350 EUR měsíčně, musí celá rodina celý rok šetřit, aby mohli všechny hosty pohostit. Nežřídka si rodiny vypůjčují od banky. Místní pop zmínil, že toto reciproční hoštění dosáhlo v lokalitě tak obřích rozměrů, že má obavy, že mnohé rodiny budou brzy muset vyhlásit osobní bankrot. To ilustruje i následující citace Danice:

Danica: „*Slava dle mého názoru, jak jsem to včera připomněla, ale je důležité to zdůraznit,... dříve to všechno bylo menších rozměrů, teď se to změnilo a opravdu je to takový nějaký megalomanský. Dříve tedy, vědělo se, pouze užší rodina, kumové, možná občas nějaký soused a to' vše. Slava je, slava je...jeden den. A teď se to roztáhne na tři dny, u nás to bude plný dům, rozumíš. (...) a pro lidi je to velká, jedna z největších ročních finančních investic, to, aby se oslavila slava, ale lidi jsou šťastní, když to mají, takže dokonce si i berou půjčky, aby mohli oslavit slavu.*“

Ivana: „*Jestli toto není soukromá otázka a není příliš intimní, na kolik vás vyjde odhadem taková jedna slava?*“

Danica: „*Jéé, tak to netuším, nevím kolik konkrétně to stojí nás. Řekla bych, ale nevím to přesně, donedávna se to možná mohlo vejít do nějaké tisícovky marek, ale teď je všechno dražší, takže si nejsem moc jistá, nevím, netuším.*“⁴²⁹

Jak jsem již zmínila v kapitole 4.3.4. Dva až tři dny oslav, na *slavu* je zvykem přinést *milošte*, tedy malou pozornost hostitelům, v dnešní době obvykle kávu, cukr, cigarety, alkohol, něco sladkého či květiny. Za socialismu byl standardním darem kostkový cukr a pražená káva. V současnosti se však některé rodiny navzájem domluvily pro snížení

428 Citace z terénních poznámek a přepisů semi-strukturovaných rozhovorů s Vidou a Dmitarem Vračević, 4.5.2013, Laktaši; a s Milanem Djurdjević 2.5.2013

429 Orig. „*Slava. To ja mislim, juče da sam spominjala, ali bitno je naglasiti, da je prije to bilo sve, ono, manjih dimenzija, sad je to postalo sve, baš nešto, megalomanski. Prije, znači, znalo se, samo uža porodica, kumovi, možda poneki komšija, i tu je kraj priče. I Slava je, slava je -- Jedan dan. A ovaj, i sad se ovdje razvuče na tri dana, kod nas da bude puna kuća, razumiješ. (...)I baš ljudima, ovaj, velika, jedna od najvećih godišnjih finansijskih investicija je to, da se proslavi slava, i ono, ljudi su svi sretni, kad imaju, i za to, čak i dižu gredite, ono da, pozajednicu, i proslavi slavu.*“ Ivana: „*Ako nije pre-privatno pitanje, i ono previše, previše intimno, na koliko izadže od prilike jedna takva, slava, pa ?*“ Danica: „*Pa, joj, eto ja ni neznam, sad koliko konkretno kod nas, rekla bi ti ja, ali neznam tačno, prije, je to, možna se i moglo uklopiti u neku hiljadu maraka, ali sad, kako je sve poskupilo, nisam baš sigurna, neznam, neznam.*“, překlad Bratoljub Vračević, citace z transkripce semi-strukturovaného rozhovoru s Danicí Vračević-Jovanović z 15.11.2011

počtu „putovních lahví“ o eliminaci těchto dáreků. Vida a D Mitar⁴³⁰ zmínili, že zatímco některé rodiny zrušily dávání *miloste* úplně, jiné se domluvily na pravidlech, například zachovaly drobné dárky dětem ve formě čokolády a limonád. Zajímavé je, že tak moji informátoři vlastně odhalili princip daru, a nepotřebují toto symbolické vyjádření úcty a závazku. Je zřejmé, že toto komunikují jinak.

4.6. Krsna slava jako potvrzení etno-národní identity

Strategie vyjednávání etno-národních identit v dané lokalitě jsou skrze 1/paměť, 2/symboly, 3/odkazování se k oficiálním zdrojům, 4/praktiky (především jídlo a obřady) a 5/běžné interakce (při nichž dochází k ustanovování identity deklarací a artikulací postojů).

4.6.1. Paměť

Několik informátorů včetně popa Danila, Milana Djurdjević a Ratibora Djurdjević Arandjelović zdůraznilo, že „*Niko nema slave od Srba.*“ (Nikdo kromě Srbů nemá slavu)⁴³¹ či „*Samo Srbi slavi slavu*“ (Jen Srbové slaví slavu). Liljana: „*Slava je jediné tady ještě u Srbů, tedy i Rusi jsou pravoslavní, i Řeci jsou pravoslavní, ale u nich to není. To znamená, že jen my ji máme.*“⁴³² Později upřesnili, že tím mají na mysli jen **rodinnou krsnou slavu** (*porodična krsna slava, krsno ime*), obvykle jsou si vědomi, že *crkvena* (církvní) slava či *sabor* mají své obdoby u mnoha křesťanských kultur, především u Slovanů. Nikdo z mých informátorů nepřipustil, že by obdoba *porodične krsne slavy* mohla existovat u jiné kultury, byť pravoslavné.

Význam slavy pro obyvatele Laktaši je, řečeno slovy popa Danila: „*značená, jestli nic jiného, tak jedno jisté propojení s Bohem a s církví, se svým lidem a se svou tradicí, se svojí historií a se svými předky, tedy to všechno je sjednoceno v tom, a proto církev tolik*

⁴³⁰ Citace z transkripce semi-strukturovaného rozhovoru s Vidou a Dmitem Vračevićovými, 4.5.2013, Laktaši

⁴³¹ překlad: Ivana Skenderija; citace z terénních zápisků z neformálního rozhovoru s Ratiborem Djurdjević 16.11.2010

⁴³² Orig. „*Slava uopšte znači, ma nešto, neka procesija, neka, neko slavljenje, nekog svetitelja. I to ima ne samo kod Srba nego kod svih hrišćanskih naroda, i na zapadu, i rimokatolička crkva svoje slave, ima sve razne karnevale, maskembale, sve je to vezano sa nekim svetiteljem, sa nekom proslavom neke slave, znači i na zapadu i čuveni karneval u Riu pa nadalje, jeli. Svaki grad ima neki svoj, nekog svetitelja, svog zaštitnika kojeg slavi. I to je isto i rimokatoličkim narodima i u pravoslavnim, znači slava grada, imamo slavu opštine neke, u kojoj ljudi žive. Mogu biti slave, znači, opštinske, mogu biti slave udruženja, društava, nekog svog imaju svetitelja, pokrovitelja, svog zaštitnika, kojem se oni ma posebno obraćaju za zaštitništvo. A mogu biti školske slave, crkvene slave, svaka crkva, svaki hram, parohija, ovaj, imaju svoj... svoju slavu, koju slave kao svoga zaštitnika onoga, kome je posvećen hram, u kome oni služe. I to je ista stvar i na zapadu i u rimokatoličkoj crkvi i pravoslavnoj. Slava je jedino ovde još kod Srba, znači i Rusi su pravoslavci i Grci su pravoslavci, ali kod njih to nema. Znači samo mi imamo to.*“, překlad Ivana Skenderija, citace z transkripce semi-strukturovaného rozhovoru z 4.5.2013

podporuje tu slavu, klade na ni veliký důraz, protože to je jediné takto viditelné značení všeho toho, protože to nám, jak už jsem říkal, prakticky zachránilo lid a národnost v průběhu historie a tak. Jeden z důležitých elementů, který nás ochránil. Jeden z důležitých faktorů je, že slava udržuje srbský národ.⁴³³ Z toho je zřejmé, že i v církevním diskurzu a zároveň v paměti se odráží diskurz etno-národní.

Danica definovala slavu jako „srbský pravoslavný zvyk, existuje pouze u Srbů, zasvěcena je jednomu světcí. Pro srbské rodiny je to veliká svátost, veliké uctívání, něco co se musí dodržovat, uctívat... Co se týče slavy, v podstatě stejné přijmení slaví stejnou slavu, ale jsou i výjimky. Jsou i případy, kdy stejné přijmení slaví úplně jiného světce. Takže tak. A zvyky na slavě. Princip je v podstatě stejný, ale existuje spousta různých zvyků v různých místech, dokonce i v různých vesnicích, které jsou odlišné.⁴³⁴

Když jsem se ptala popa, zda je krsna slava čistě srbským zvykem, odvětil: „a to je velmi důležitý moment, protože my jsme byli 500 let pod tureckou nadvládou, to je velice strašidelné. Pět set let je velmi dlouhá doba, a je opravdu zázrak, jak to že nejsme úplně všichni poturčení. To je opravdický zázrak. Tak a teď si Srbové to vysvětlují různými způsoby, co zachovalo národ, ale definitivně slava je jeden z velice důležitých faktorů, který nás udržel. Byly stoletá období, kdy jsme neměli ani státní úřad, nějakého vladaře, nějakého lidového představitele. Prakticky těch pět set let byla s lidem pouze církev, a byla stoletá období, kdy nebyla dokonce ani církev, že všechny byly zavřené. Turci zavírali patriarchie, protože chtěli, aby se za ně platilo. Když zaplatíš, tak ti ji otevřou, a jestli nemáte prachy tak smůla. A když už jsme neměli peníze na poplatky, hřebíky a prkny zatarasili dveře a příštích sto let to tak zůstalo stát ladem. Pak se objeví někdo, komu se to podaří znovu na chvíli otevřít, aby to trošku obnovit, pak zase na sto let zavřeno. STO LET!!! Za sto let se vymění 4 generace a je vůbec zázrak, že nějaká víra to přežije. To

⁴³³ Orig. Ivana: „Jako možete reč recimo, samo u nekoliko rečenica, šta mislite da ta slava znači za vaše vjernike?“ Pop Danilo: „znači, ako ništa drugo, jedno sigurnu vezu, i sa bogom i sa crkvom i sa svojim narodom, i sa svojom tradicijom, i sa svojom historijom, i svojim predcima, znači to je sve objedeno u tome, i za to crkva toliko podržava tu slavu i forcira, jer to je jedini tako vidljiv znak svega toga, jer i reko sam već, to nam je praktično sačuvalo narod i naciju kroz historiju i to. Jedan od bitnih elemenata koji su nas sačuvali. Jedan od bitnih faktora je da slava održava srpski narod.“, překlad Bratoljub Vračević, citace ze semi-strukturovaného rozhovoru s popem Danilem z 16.11.2011

⁴³⁴ Orig. „srpski pravoslavni običaj, postoji samo u srbskom narodu, e, posvićena je jednom svijeticu, za, za srbske porodice to je velika svijetnja, veliko poštovanje, nešto što se mora izpoštovati, obilježiti, e, što se tiče slave u glavnom, jedno tri sto prezime slaví jednog svetca, ma da nije slučaj, ima i slučajeva, i da jedno isto prezime slaví sa svim drugog svetca, tako da običaj za slavu. Princip je u glavnom isti, ali ima dosta običaja od mjesta do mjesta, čak i od sela do sela, da se razlikuju“, překlad Bratoljub Vračević, citace z transkripce semi-strukturovaného rozhovoru s Danicí Vračević-Jovanović z 15.11.2011

znamená, že po tu dobu lidi neměli, kde by se křtili, ani oddávali, ani dělali svaté přijímání... Národ byl úplně ponechán sám sobě, a přes ulici se díváš na souseda, který se nechal poturčit a jemu se žije dobře, a ty ses tady nenechal poturčit, takže k tobě si chodí, berou ti chléb a potraviny, znásilňují ti v domě, odvádí ti mužské děti k Janičárům, odvádí je do Turecka, mužské děti z domu, takže samé zlo, zlo a zlo... Tedy, žiješ v neustálém nebezpečí o život, jsi prakticky otrokem, opravdu byla za potřebí obrovská síla, aby křesťanští lidé přežili v takových podmínkách. Mnozí se nechali poturčit, a těm se žilo mnohem snadněji...“

Ivana: „A slaví se takhle ta krsna slava jenom vlastně u Srbů nebo ještě i někde jinde?“

Pop Danilo: „Pouze u Srbů. Tato křestní, domácí (...) Pouze Srbové slaví tuto formu křestní slavy, tedy svého světce, všechny ostatní národy mají tedy městské, kostelní a obecní slavy. Ale konkrétně rodinná je pouze u Srbů.“⁴³⁵

4.6.2. Symboly

Na obrázku číslo 21. níže je vidět, že symbol Srbského kříže a čtyři písmena „S“ (Samo sloga Srbina spasava – Jen jednota zachrání Srba⁴³⁶) není jen na znaku Republiky Srbské, ale i na *slavském kolači*, jednom z nejdůležitějších symbolů rituálu *krsne slavy*. Odkazy na národní identitu se ukazují i v trikolórách, které zdobí svíce (viz obr. 22).

⁴³⁵ Orig. “ I to je, to je jako važan momenat, jer mi smo bili pet sto godina bili pod turskom vlašcu, to je strachovito mnogo. Pet sto godina je ogroman period, i čudo je pravo, kako nismo svi poturčeni. To je stvarno čudo. A ovaj, i, pf, sad može, Srbi tumačiti, šta je održalo narod, ali definitivno jedna od jako važnih je upravo ta slava, to je, to je nešto, šta je održalo tu je. Bili smo mi po stotinu godina. Periodi su bili da nismo imali ne samo državnu vlast i nekog knjeza, nekog predstavnika narodnog. Tih pet sto godina praktično i, bila crkva uz narod, ali bilo je perioda po sto godina, da nema čak ni crkvi, da je zatvoreno sve. Turci su zatvarali tešku patriaršiju, jer su tražili da se plati. Ako platiš, evo otvori će, i ako nemate pare da platite, i nismo imali više para da platimo, zakujemo fino daskama vrata i sto godina tako stoji. Pa dode onaj jako uspije, opet onda da otvori da malo obnovi, nešto da se pokrene, nešto, pa onda opet se desi sto godina da sto godina nema nešto, za sto godina, četiri generacije, se promijenili, ljudi i to je čudo da opstane uopšte vjera. Ili nešto tak. To niko nije imo ni kdje da krsti, ni da vjenča, ni da pričesti. Narod potpuno sam sebi prepušten, i s jedne strane vidi tamo komšiju koji se poturčio i on živi dobro, a ovamo ti se nisi potučio, tebi dolaze, uzimaju ti hljeb i hranu, siluju ti u kući, uzvude ti mušku djecu i janičarnu, odvodi ih u tursku, tamo jih u zlotimo, ti muško dijete iz kući, znači zlo zlo zlo. Znači, nikad ti život nije siguran, rob si praktično, i ovaj, trebalo je to stvarno snaga velika da ljudi opstanu u hrišćanstvu, u takvim uslovima, mnogi su se poturčili i jim je bilo mnogo lakše.”

Ivana: “Ta se krsna slava salai samo kod srba ili još kod nekih naroda?”

pop: “Samo Srbi. Ova krsna domača, (...) Samo... samo Srbi imaju ovaj lik krsne slave, znači svog svetitelja, svi drugi narodi imaju znači gradske slave, crkvene slave, ja, opšće slave. Ali lično porodično samo kod Srba.”, překlad Ivana Skenderija, citace ze semi-strukturovaného rozhovoru s popem Danilem z 16.11.2011

⁴³⁶ Informace ze semi-strukturovaného rozhovoru s Draganem Djurdjević ze 4.5.2013

Obr. 21 (vpravo):
Domačice se slavskim
kolačem –
pasportizace: Laktaši,
Bosna a Hercegovina,
14.11.2010, Ivana
Skenderija

Obr. 22 (vlevo):
Djurdjevdan u
Djurdjeviću – svíce se
svatým Jiřím a
trikolórou, rakije
s ikonou svatého Jiří,
pasportizace: Laktaši,

6.5.2013, Boris Skenderija

Tyto atributy - symboly odkazující na politické uskupení pak nutně potvrzují a zvýznamňují národní identitu i ve vztahu k nepolitickým kulturním praktikám.

Obr. 23: Výzdoba v místním chrámu vždy odpovídá ročnímu období, nejdůležitějším pravoslavným svátkům v tomto období, nechybí ikona svatého, na kterého připadá den, ani srbské barvy – pasportizace: Laktaši, Bosna a Hercegovina, 13.11.2010, Ivana Skenderija

4.6.3. Odkazování se k oficiálním zdrojům

Revitalizace rituálu *krsne slavy* se projektuje i v moderní filmové tvorbě, téměř všichni moji informátoři mne odkazovali na film *Ivkova slava* z roku 2005, na motivy románu z roku 1895 Stevana Sremace, komedii popisující třídenní bakchanálie *krsne slavy* v srbském městě Niš v 19. století. Když jsem se ptala svých informátorů Djurdjeviću poprvé, jak u nich probíhá *krsna slava*, odvětili: „Viděla jsi film *Ivkova slava*? Tak přesně

tak.“⁴³⁷ Toto pojetí lze dát do souvislosti s kulturní reprezentací. V řadě ohledů se ukázalo, že ačkoliv je slava něčím, na čem moji aktéři ulpívají, nejsou zároveň ochotni dát její legitimní popis a odkazují se na jiné zdroje (filmy, slavarici, popa). Slava je součástí nacionálního diskurzu v tom smyslu, že je součástí vysoké kultury dle Gellnera.

Liljana, která vyrostla v Srbsku, měla tendenci srovnávat autenticitu místního folklóru – Srbové v Srbsku *krsnou slavu* podle ní slaví správně; vzpomínala na svého otce, který nosil lidový kroj a dodržoval tradice.

4.6.4. Praktiky

Hosté na porodične krsne slave a jejich etno-národní příslušnost

Když jsem se svých informátorů ptala, zda se slavy účastní výhradně Srbové, zpravidla se mně snažili ujistit, že všechna etnika jsou vítána. Šlo však spíše o teoretickou deklaraci, především s ohledem na homogenitu srbského obyvatelstva v Laktaši a jeho okolí. Místní Srbové se s malou menšinou Bosňáků téměř nestýkají, i Chorvatů je v oblasti minimum. Většina informátorů mi nicméně zdůraznila, že mají v rodině i mezietnické svazky, v souvislosti s přizpůsobením jídelníčku ale se smíchem zmínili, že „*Naši jedí to vepřové, ale není problém cokoliv, upečeš těm dvěma třem kuře*“ („Naši jedu brače to, ali nije problem ni jedan prilog, pile izpeč za nih dvoje, troje.“⁴³⁸ Na žádné z pozorovaných *krsnych slav* jsem nicméně jiný druh masa než vepřové a případně jehněčí neviděla (mezi hosty v době mé přítomnosti však ani nebyli žádní Bosenští Muslimové vyjma jedné příbuzné, Aidy Turković Arandjelović, která není věřící a restrikce ohledně jídla tedy nedodržuje⁴³⁹).

V neformálních rozhovorech jsem se dozvěděla, že historicky se při *krsne slave* peklo častěji jehněčí maso, ale mnohdy ho vládnoucí Turci zabavili a snědli sami, Srbové tedy začali péci vepřové (zpravidla celá selata), které muslimští věřící považovali za

⁴³⁷ Informace z neformálního rozhovoru s Draganem Djurdjevićem z května 2013, informace z transkripce semi-strukturovaného rozhovoru s Milanem Djurdjevićem z května 2013, neformální rozhovor se Slavenem Vračevićem z listopadu 2010

⁴³⁸ Citace z transkripce semi-strukturovaného rozhovoru s Vidou a Dmítrarem z 4.5.2013, Laktaši

⁴³⁹ Jelikož v Aidině případě je výraz Bosenská Muslimka etnickou a nikoliv náboženskou charakteristikou, nabízí se použití výrazu Bosňáčka, Bošnjakynja. Jelikož se však Aida vdala za Bosenského Srba a pohybuje se mezi Srby, získal u ní tento výraz částečně pejorativní příděch. Braloljub mi vysvětlil, že to mnoha místním zní jako uměle vytvořené pojmenování Bosenských Muslimů, podobně jako některým Čechům – i romského původu – vadí výraz Rom (srov. Abu Ghosh, Yasar: CREDITING RECOGNITION: Monetary Transactions of Poor Roma in Tercov. In: STEWART, Michael & ROVID Márton (eds.). Multi-Disciplinary Approaches to Romany Studies. Budapest: CEU Press 2010. s. 91-107)

nečisté a neměli tedy tendence je konfiskovat. I mnoho mých informátorů začalo pracovat s faktem, že jedí vepřové, jako s jakousi etno-národní charakteristikou, zvláště ve vztahu k vymezení se vůči Bosenským Muslimům (a nezdá se, že by bylo možno na jejich tvářích pozorovat úlevu, když zjistili, že já osobně žádné restriky týkající se vepřového nedržím)⁴⁴⁰.

Otázka na přítomnost jiných etno-národností na *krsne slavě* byla mým informátorům zjevně spíše nepříjemná nebo přinejmenším zpozorněli a více zvažovali své odpovědi tak, aby se mi pokusili vyhovět. Manželé Slaven (Srb) a Glorija (Chorvatka), kteří v minulosti navštěvovali slavu Vračevićů i Djurdjevićů nicméně potvrdili, že příslušníci jiných etnik na slavě jsou především rodinní příslušníci, jinak je v etnicky homogenním území Laktaši snad i problém někoho jiného etnika potkat. „*To se neřeší, zvou se přátelé a je jedno, co jsou.*“⁴⁴¹

4.6.5. Běžné interakce

Konverzační témata při slavnosti

Častým tématem konverzace jsou děti (zejména jsou-li přítomny), zemřelí příbuzní (ve formě vzpomínky na ně), počasí, jídlo (které se pochopitelně chválí hospodyně). V některých případech se však hosté nevyhnuli ani (skrže komentáře o pojídání vepřového) konverzaci na kontroverznější téma etnicity/vyznání, především kritice Bosenských Muslimek či Albánek, které prý kolem 30 let věku přijdou o postavu i čistou pleť nedostatkem vepřového (!). O rok později (2011) obyvatelé Laktaši žili prohlubující se ekonomickou krizí a zdálo se, že již tak zdecimovaní si nechtějí kazit náladu dalšími kontroverzemi.⁴⁴² Slaven: „*Povídá se, Priča se, ruča se, nema to razlika, razgovara se.*“ A Glorija dodala: „*Mi pričamo o našeg familije i nije baš ni tako prilično da ima, to je tako i kod drugih, samo čak što će neko to da priča, kako je sve super, razumiješ. To je do lidske mjere.*“

Krsna slava ustanovuje loajalitu. Performuje závazky vůči jedincům i institucím;

⁴⁴⁰ Stejně jako když se mne ptali na mé vyznání, a když jsem se nepřihlásila k pravoslaví, římsko-katolické církvi ani islámu, oddechli si, že tedy musím být komunistka.

⁴⁴¹ Orig. „*To se negleda, to se zovu prijatelji i nije bitno, ko je.*“, překlad Ivana Skenderija, citace z transkripce semi-strukturovaného rozhovoru se Slavenem a Glorijí z 13.11.2011

⁴⁴² Citace z terénních zápisků z 15.11.2011

ovšem nejen vůči rodině, sousedům, přátelům, církvi ale také vůči etnické skupině. Deklarace a prožívání etnické/národní identity se dokonce stalo významnou proměnnou, která definuje sociální okruhy, jež se *krsne slavy* účastní. Jen výjimečně se na revitalizované *slavě* objevují příslušníci jiných etnik; což však zpravidla zřejmě ve většině oblastí neplatilo před válkou.

Nacionalizace života bosenských Srbů tak činí ze *slavy* další příležitost pro prožívání, performování a upevňování etnické/národní identity. Navíc ta v řadě případů ostatní identity dokáže integrovat do sebe. Jak již bylo řečeno výše, týká se to zejména náboženské identity, která nespočívá tolik na praktikování náboženství, jako na jejím těsném spojení s etnickou/národní identitou. V Bosně a Hercegovině je zcela běžné zaměňování etnické/národní příslušnosti a náboženského vyznání.⁴⁴³ *Slava* se tak ve sledovaném regionu (resp. v okruhu mnou zkoumaných rodin) stává ústředním rituálem a zároveň atributem srbství.

4.7. *Krsna slava* a genderová identita

Slava přispívá také k upevňování genderové identity. V rámci *krsne slavy* jsou role aktérů určeny především genderem. Pro muže je *krsna slava* potvrzením jeho vůdčího postavení ve společnosti a rodině, zatímco ženě jsou většinou přisouzeny servisní práce a péče o druhé. Danica: „*Takže podle mě je hlavní domácíce, ona většinou všechno servírovala, pro ní je to nejtěžší. Ta chlapská práce je nejlehčí, co oni - zajistí pití a čerstvé prase, ale nejtěžší je ta ženská práce*“⁴⁴⁴.

Na základě rituálu *krsne slavy* si tedy jeho účastníci uvědomují, že součástí mužské identity je disponovat úctou a autoritou. Jak již bylo zmíněno výše, v patriarchálním rodinném modelu je hlavním nositelem *slavy* nejstarší mužský člen rodiny, *domaćin*. Na něj se váží všechny rituální akty. Setkala jsem se však i s výjimkami, kdy vdova slavila *slavu* manžela a až těsně před smrtí ji symbolickým rituálem v kostele předala svým potomkům. Autorita muže je potvrzována i tím, že mužům je svěřena příprava masa, jeho dělení, zajištění alkoholu a jeho rozlévání. Zacházení s „ceněnými“

⁴⁴³ V Banja Luce, hlavním městě entity Republika Srbská (Republika Srpska), se mne prodavač zeleniny zeptal, zda Češi jsou taky pravoslavní, nebo zda jsou Chorvati. Měl samozřejmě na mysli, zda jsme pravoslavní nebo katolíci.

⁴⁴⁴ Orig. „*Pa kod mene (...) je glavna domačica, ona uvijek ona već je nosila, i noj je najteže. Ovaj, muški poso je najlakšiji, šta ovo, oni nabave piće i sveže krme, i, oval, ali najteže je za taj ženski poso.*“, překlad Ivana Skenderija, citace z transkripcie semi- strukturovaného rozhovoru s Danicí Vračević-Jovanović z 15.11.2011

pokrmu a nápoji manifestuje mužovu autoritu.

Naopak ženám *krsna slava* vyjednává genderovou identitu, která je spojena s domovem a domácností. Ženy mají na starost nejen přípravu ostatního občerstvení (vše, co se netýká pečení masa a zajištění alkoholu - tedy pečení cukroví a zajištění slavského koláče, přípravu polévky, sarmy, pity, kukuřičného chleba, salátů a vaření kávy), ale také úklid a úpravu domu či bytu.

V populárně naučném diskurzu⁴⁴⁵ je vyzdvížena role ženy - *domaćice* jako nositelky rituálu, která hraje hlavní roli v jeho udržování a předávání, zná jeho chronologii a strukturu a folklorní tradice. Mé informátory nicméně podle jejich deklarácí zpravidla uváděl do obřadu jejich otec jako hlava rodiny. Žena má zároveň podle tohoto diskurzu možnost se realizovat pečením *slavskeho kolače*, kde při zdobení prokazuje svou zručnost. V Laktaši se však této realizace často vzdává, když *kolač* pořídí v obchodě⁴⁴⁶.

Slaven: „*Děti se navzájem škádlily, ale pamatuju se, že my děti jsme byly v kuchyni, přijdeme a tam byly ty koláče a co já vím. Cukroví, stejně jako dnes, když Vukica dělala náplň, tak hlavně nám dětem dala vylizovat mísu. ...Nebylo mužských [v kuchyni, pozn. autorky], vzpomínám si, protože chlapi podřezávali, na tu pečení, podřezávali prase, a připravovali venku vše na oheň, pak se peklo na rožni...a my pak vlezly do domu podívat se, co je tam, jestli nenajdeme nějakou sladkost, pak zase vyběhly ven, abychom točili rožněm a tak. V podstatě jsme se dívaly.*“ Ivana: „*To znamená, že muži byli venku a pekli prase a ženy byly uvnitř domu, u koláčů?*“ Glorija: „*Sarma, hele víš, to je na víc dní...*“⁴⁴⁷

Ne všude je však rozdělení úkolů podle genderu striktně dodržováno. Liljana mi řekla: „*A v dnešní době jsme to pomíchali, teď jestli mi chce pomoci, tak mi pomůže. Víš jak. Takže když přijdou hosti, my jsme v podstatě rozdělení takto: on obstarává pití, a já*

⁴⁴⁵ Etnografski muzej u Beogradu 2011

⁴⁴⁶ Viz kapitola 4.3.2. Přípravy na slavu

⁴⁴⁷ Orig. „*Djeca zu zajebavala, jedne druge, ali sjećam se, pošto mi djeca, bila je djeca u kuhinju, mi udžemo i bilo je onih kolača, šta ja znam. Sladko, koji dan danas, kad pravi Vukica onaj fil, a u glavnom nama djeci davala lizati posude..., nije bilo muškaraca, sjećam se, pošto su muški klali, ono pečenicu, klali krme, i pripremali na polju i to se ono loži vatra, pa peče se na ražnji, i onda mi odemo u kuću, da vidimo šta radi, ako ima nešto sladko, i onda izletimo na polje, da smo mi vrtili i tako ono. U glavnom, gledali.*“

Ivana: „*Znači muškarci su bili napolju, pekli prase a žene su bile u kući, kod kolače*“

Glorija: *Sarma to, to se više dana, znaš šta,*“, překlad Ivana Skenderija, citace z transkripce semi-strukturovaného rozhovoru se Slavenem a Glorijí z 13.11.2011

*připravím stůl, udělám salát.*⁴⁴⁸ I při mé návštěvě jejich slavy v roce 2013 jsem si všimla, že příležitostně Dragan pomáhal i s roznosem jídla.

Jak jsem již zmínila v kapitole 4.3.1. Předání slavy, Dragan Djurdjević přijal s Liljanou Petković slavu svaté Petky po jejím otci. Nestačilo tedy, aby ji přijala sama, raději ji přijala se svým druhem (ačkoliv nejsou sezdáni).

V patrilineární a patriarchální společnosti Bosny a Hercegoviny jistě rovněž není náhodou, že většina nejdůležitějších světců – patronů je mužského pohlaví. Ostatně i slavu je třeba předat po patrilinii a jejím symbolickým nositelem je především *domaćin*, tedy muž. To odpovídá teorii Georgevitche, který v roce 1917 napsal, že tradice je živoucí u žen a muž je hrdým nositelem, když se mu zvyk líbí, nebo je vznešený a deklaruje národnost. To se myslím potvrzuje i u mých informátorů.

4.8. Krsna slava a generační identita

V této kapitole se budu věnovat vlivu generační příslušnosti na performanci slavy. Jelikož hlavním nositelem slavy je již z definice patriarchy rodiny (zpravidla muž ve starším produktivním věku, ženatý, s dětmi a případně vnoučaty), přístup ke slavě a její vnímání se u mého výzkumného vzorku liší. Zatímco celebrace v kostele se týká jen jednoho či několika málo příslušníků rodiny (nejstarší syn, dcera, *domaćin*, *domaćice*), na přípravách domu se podílejí všichni dospělí v rámci nukleární rodiny (především však ženy, jak jsme ukázali v kapitole 4.6 Krsna slava a genderová identita). Prvního zapálení svíce, odříkání modlitby, ochutnání koljiva a rozdělení slavského koláče se již účastní všichni členové (zpravidla nukleární) rodiny včetně malých dětí a *kumové* (kteří jsou v tomto konceptu rovněž vnímáni jako nejbližší příbuzní). Na této části rituálu participují všichni a všichni znají svou roli. Jakmile však rodina usedne k jídlu, celá událost se stává civilnější a volně se konverzuje. V té chvíli je menším dětem dovoleno odejít si hrát do svého pokoje a vzít s sebou i potomky hostů. Stejně tak to platí i v dalších dnech. U některých informátorů byl především z důvodu kapacity prostor rozdělen a hosté se scházeli do několika místností – v jedné byli zpravidla starší, čestní hosté (*kumové*, nadřízení a kolegové z práce, místní elity, sousedé) za doprovodu kytary, v další mladší

⁴⁴⁸ Orig. “*A to smo mi izmešali sad ako hoće meni pomoći, on će mi pomoći. Znaš, je li. Eto, ako dođu gosti u principu mi smo podjeljeni ovako: on služi piće, a ja ovaj postavim sto, napravim salatu*”, překlad Bratoljub Vračević, citace ze semi-strukturovaného rozhovoru s Liljanou Petković ze 4.5.2013

rodiny s dětmi či mladými nezadanými lidmi. Tam se také měl tendenci nejvíce zdržovat *domaćin* a s postupujícím večerem se s nimi často i posadil a napil.

Dmitar Vračević i Zoran Djurdjević nechávají třetí den slavy pozvat své potomky (Nadu, Danici; Žarka) jejich vrstevníky.

Při vstupu hostů do domu je zvykem popřát šťastnou slavu nejprve domácínovi a domácíci, pak případně i ostatním (domácím) členům rodiny, dětem nakonec. To konvenuje i s účastí na praktikách – ačkoliv zde hraje větší roli gender (nejdůležitější roli hraje *domaćin*, pak jeho nejstarší syn a jeho do slavy „zaučovaný“ syn).

4.9. *Krsna slava* jako přechodový rituál

Slavu má přijmout mužský potomek od svého předka při církevním obřadě. Děje se tak tehdy, kdy má vlastní dům a především vlastní rodinu, své *kumy*, svůj okruh přátel, které je třeba pozvat. Z toho je zřejmé, že se do jisté míry jedná o přechodový rituál, do hry vstupuje přechod do dospělosti a osamostatnění.

Krsna slava u mnou zkoumaných rodin zpravidla reflektuje i úmrtí v rodině – Duško Vračević přestal slavit po smrti své manželky Milice a předal slavu synovi Dejanovi a manželce Dušaně. Zoran a Slavica Djurdjevići začali slavit v roce 2004, dva roky po tragické smrti téměř dospělého nejmladšího syna (do té doby navštěvovali slavu Zoranova otce, ačkoliv již měli vlastní domácnost i děti). Bratoljub mi vyjádřil přesvědčení, že v případě Djurdjevićů se jedná do velké míry o pověřivost – vnímají oslavu slavy jako oběť svému patronu, aby se v rodině podobná tragická událost již nikdy neopakovala. Zároveň si připomínají zesnulého při každé možné příležitosti⁴⁴⁹. Do jisté míry v rozhovoru i naznačili, že zmíněnou tragickou událost vnímají jako trest za to, že neslavili.

Obr. 24: Zapálení svíce za milovaného zemřelého v chrámu Pokrova presvete Bogorodice – pasportizace: Laktaši, Bosna a Hercegovina, 5.6.2013, Ivana Skenderija

⁴⁴⁹ například když jde zástupce rodiny pro požehnání slavských symbolů, nejprve zapálí svíčku za mrtvého

I Nada Vračević mi potvrdila, že rodina zpravidla vynechá oslavu *krsne slavy*, když zemře blízký příbuzný.

Baba Vukica Vračević (babička Dmitra Vračeviće) byla od svých 44 let válečná vdova (manžela Stepana zabili Ustašovci, když procházeli Laktaši), a protože neměla dospělého syna, kterému by slavu předala, slavila jako *domaćice* sama. Ačkoliv měla 7 synů, většina se stala přesvědčenými komunisty. Za Titova režimu se však slava nenosila, ač nebyla nikdy oficiálně zakázána, byla režimem vnímána jako cosi zpátečnického, jak se potvrdilo i Barboře Kopecké v jejím výzkumu v Srbsku⁴⁵⁰.

⁴⁵⁰ „Za komunismu nebyla sláva nikdy oficiálně zakázána. Za její slavení nebyly přímé restrikce. Jedinec s dobrým společenským postavením si ale podle respondentů nemohl dovolit veřejně slavit.“ (Kopecká 2007: 95)

V. Závěr

Při zkoumání identit zkoumaného vzorku jsem se zaměřila na otázku manifestování a vyjednávání kolektivních identit, které jsou klíčovými segmenty identity aktérů ve sledovaných bosensko-srbských rodinách. Snažila jsem na základě teoretických konceptů interpretovat povahu a způsoby deklarace a manifestace kolektivních identit. Pozornost jsem věnovala jak datům získaným ze semi-strukturovaných a neformálních rozhovorů – tedy šlo spíše o informace v deklaratorní rovině – tak datům získaným při zúčastněném pozorování. Komparace obou typů dat mi totiž pomohla ověřit, jak se různá tvrzení mých informátorů potvrdí i v rovině každodennosti. Mé závěry se pochopitelně vztahují na mých 23 informátorů.

Rodinná *krsna slava* manifestuje vazbu příbuzných a přátel k dané rodině (stejně jako obecní vazbu vesničanů k lokální společnosti či farníků k farnosti). Je příležitostí pro setkání, upevňování paměti, reprodukci sdílených hodnot, deklarování postojů. V tomto smyslu lze nahlížet na rituál rodinné *krsne slavy* jako na způsob i příležitost pro deklarování, vyjednávání i uvědomování si a praktikování kolektivních identit.

Společnost Republiky srbské lze nahlížet jako společnost etnicky polarizovanou, společnost rekonstruující a revitalizující vlastní identitu. Spirit (duch) revitalizace etnicit pak prostupuje i další aktivity - tedy i například svátek *krsne slavy*.

Domnívám se, že postsocialistický prostor obecně musel nutně procházet revitalizací a „očišťením“ od starého režimu. V různých zemích tento proces purifikace probíhal jinak. Součástí těchto procesů byl návrat ke kořenům, hledání začátku, na němž by bylo možné stavět. V zemích bývalé Jugoslávie se tímto začátkem staly národy, které bylo třeba znovu ustanovit jako garanty dobrých zítřků. Procesy revitalizace, respektive ustanovování etno-národní identity, pak prostoupily tento region (podobně jako regiony jiné). Vše, co se v podstatě revitalizovalo, odkazovalo ke „konstitutivním kořenům“. Není proto překvapující, že jedním z revitalizovaných kulturních prvků, které dokázaly manifestovat, prožívat a ustanovovat etno-národní identitu, se stala *krsna slava*, která byla již na přelomu 19. a 20. století ustanovena v literatuře jako symbol srbství a tento význam si udržela i v následujících obdobích (viz kap. 2.4. Stav poznání týkající se svátku *krsne slavy*), jako kulturní specifikum, na němž je vyjednávána ona hranice mezi etno-národními

skupinami. Nicméně v kontextu konceptu segmentárních identit nezůstala etno-národní identita jedinou relevantní kolektivní identitou, které *krsna slava* vytvořila prostor pro zviditelnění.

Jak jsem ukázala ve své studii, rodinná *krsna slava* u Bosenských Srbů ve zkoumané lokalitě upevňuje především následující identity⁴⁵¹:

- 1/ náboženskou
- 2/ rodinnou
- 3/ sociální (ve smyslu příslušnosti k sociálnímu okruhu sousedů a přátel)
- 4/ etno-národní
- 5/ genderovou
- 6/ generační

V jistých aspektech a do jisté míry se zároveň ukazuje být přechodovým rituálem (viz kapitola 4.9.).

V souvislosti s post-strukturalistickými východisky Csaby Szaló se i v lokalitě Laktaši ukazuje, že patriarchální skupiny tlačí na genderové, etnický vyostřené na věkové, generační na věkové skupiny atd.

Jaké významy jsou tedy v rámci svátku *krsne slavy* komunikovány a jaké vazby jsou upevňovány? Bezesporně jde především o rodinné a etno-národní vazby v rámci lokality. Hlavní roli tak hraje identita etno-národní, jejíž součástí je i náboženská identita, kterou ale *krsna slava* možná překvapivě nezdůrazňuje tak, jako tu etnickou. Ostatně i pop Danilo zmínil, že *krsna slava* není ani tak symbolem pravoslaví, jako srbské tvrdohlavosti. Slava jako bakchanálie s prvky potlače rovná se závazku a performanci prestiže. Hostina a performance zároveň upevňují i sociální identitu. Role mužů a žen pak upevňují i genderovou identitu, která se odráží v genderové nerovnosti (podřízenosti ženy a patriarchální pozici muže). Vliv hraje i generační příslušnost, enkulturace je do jisté míry záležitostí přechodovou a role členů jednotlivých věkových skupin se od sebe zřetelně odlišují.

Podobně jako u Barbary Kopecké či Zory Zimmerman měli i Bosenští Srbové ve zkoumané lokalitě potřebu vrátit se ke svým etnickým kořenům. V jejich vnímání se jedná především o rodinný svátek, až v druhé řadě náboženský. Ačkoliv i moji informátoři si

⁴⁵¹ Některé z těchto výstupů již byly publikovány v mém článku o *krsne slavě* (Skenderija 2014).

stěžovali na konzumerismus, z literatury je zřejmé, že tento rys měla *krsna slava* u Srbů téměř od nepaměti. Ačkoliv pop Danilo a mnozí jiní informátoři považují udržení oslav v režimu bakchanálií neudržitelný především z ekonomických důvodů, zdá se, že tento trend u Bosenských Srbů stále ještě narůstá. V každém případě se jedná o společenský svátek utužující sociální vazby.

Krsna slava v oblasti náboženství a etnicity přechází z režimu zvyku a získává povahu tradice. Dle Hobsbawma a jeho teorie vynalezené tradice⁴⁵² je *krsna slava* v těchto dvou oblastech chápána aktéry jako součást kultury církevní a národní instituce. Alespoň takto vnímají její povahu a přistupují k jejímu obsahu. Při revitalizaci *krsne slavy* se však nejedná o snahu „oživit“ prvek lidové kultury v jeho autentické podobě, jak vysledovala Zandlová u Aromunů. Foklorismus u Bosenských Srbů v Laktaši nehraje roli (již nezpívají *ojkaču*, netančí *kolo*, neodříkávají rituální modlitby a pozdravy). Důraz je zde kladen na autoritu moderních institucí, které „předepisují“ významy a obsahy *krsne slavy*. Možným důvodem je fakt, že nynější nositelé slavy zamlada neslavili (jednalo se často o přesvědčené komunisty, ateisty), k revitalizaci svátku u nich došlo především z důvodů hledání kořenů a následné recipacity, založené na pravidlech pohostinnosti. Navíc neměli kde poznat folklor, slavení svých rodičů či spíše prarodičů si pamatují spíše matně nebo vůbec.

Krsna slava je v podání mých informátorů na pomezí mezi zvykem a tradicí. Jestliže na ni nahlédneme jako na zvyk, je *slava* prostor pro upevňování a „konzumaci“ identit⁴⁵³ (spíše než prostor pro revitalizaci identity). Identity se v ní různě vynořují, a aniž by slava byla chápána cíleně jako performance pro ustanovování genderových, rodinných, věkových aj. identit, umožňuje jejich prožití a v rámci vyjednávání je posilovat. Na druhé straně je slava chápána i ve veřejném diskurzu jako tradice, a sice ve vztahu k náboženstvím a etnicitou. To podporuje akademický diskurz i mediální diskurz, ale zároveň i jednání aktérů samotných, kteří se v řadě ohledů spoléhají na autority (církevní a národní reprezentace) a odkazují se na ně.

Rodinná *krsna slava*, jak jsem ji zachytila, tedy žije dvěma životy: v rovině spontánní události, konané druhý den; a v rovině tradice vázané na náboženskou identitu. Zároveň povaha tradice a zvyku *krsne slavy* způsobují, že tyto dvě oblasti zůstávají

⁴⁵² Orig. „*invented tradition*“ in Hobsbawm 2000

⁴⁵³ Srov vtělení v podání Zandlové 2015.

odděleny – do jisté míry prostorově a také na úrovni interakcí. Zatímco ostatní identity: genderová, věková, rodinná se vynořují dle kontextu komunikace, identita náboženská je situovaná do konkrétních situací. Etno-národní identita pak má zvláštní status – používají se symboly odkazující k srbské tradici (vlajky, znaky), aktéři se zaštiťují publikacemi, které popisují její průběh. Zároveň tato identita prostupuje nejrůznější tradicí nespoutané interakce, kdy lidé spontánně odkazují na etnickou identitu. Jak jsem řekla v úvodu, v současné době se ve zkoumaném regionu jedná o identitu klíčovou – skrze ni jsou Bosenští Srbové konfrontováni s okolním světem, a proto je přítomna v *krsne slavě* jak v kontextu zvyku, tak v kontextu tradice.

6.1. Literatura a prameny

- ANDERSON, Benedict. Představy společenství. Praha, Karolinum 2008.
- BARTH, Fredrik. Ethnic Groups and Boundaries. Oslo: Bergen 1969.
- BEDNAŘÍKOVÁ, J.- MĚŘÍNSKÝ Z. - HOMOLA, A.. Stěhování národů a východ Evropy. Praha 2006
- BERGER, Peter L. - LUCKMANN, Thomas. Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění. Praha, Centrum pro studium demokracie a kultury 1999.
- BITTNEROVÁ, Dana – MORAVCOVÁ, Miriam. Etnická identita jako kulturní koncept. Praha, ERMAT 2008.
- BITTNEROVÁ, Dana – MORAVCOVÁ, Miriam. Etnické komunity v české společnosti. Praha, ERMAT 2006.
- BITTNEROVÁ, Dana – MORAVCOVÁ, Miriam. Etnické komunity v kulturním kontextu. Praha, ERMAT 2008.
- BOGDANOVIĆ, Dimitrije. Krsna slava kao svetosavski kult. In: Glasnik srpske pravoslavne crkve, XII, 1961, s. 200-209.
- BOWIE, Fiona. Antropologie náboženství. Praha: Portál 2008.
- BRUBAKER, Rogers - COOPER, Frederick. "Beyond 'Identity'" Theory and Society 29, 2000: 1-47. Dostupné [online] na <http://works.bepress.com/wrb/2>, staženo 26.5.2011
- BRUBAKER, Rogers. Ethnicity without groups. Cambridge: Harvard University Press 2004.
- DURKHEIM, Émile. Elementární formy náboženského života: systém totemismu v Austrálii. Praha: Oikoymenh, 2002.
- ERIKSEN, Thomas Hylland. Antropologie multikulturních společností – rozumět identitě. Praha: Triton 2007.
- ERIKSEN, Thomas Hyllan.: Sociální a kulturní antropologie (originál: Small Places, Large Issues. An introduction to Social and Cultural Anthropology), Praha: Portál 2008.
- FILIPOVIĆ, Milenko. Slava, služba ili krsno ime u pisanim izvorima do kraja 18.veka. In: O krsnom imenu. Zbornik radova, Beograd 1985, s. 151-192. dostupné [online] na <https://www.scribd.com/doc/254409853/Ivan-Kovacevic-Zbornik-Radova-O-Krsnom-Imenu-pdf>, staženo 11.4.2015
- FROLEC, Václav. Etnokartografie a studium výročních obyčejů v karpatsko-balkánské oblasti. NA 13, 1976, s. 35–44.
- GELLNER, Arnošt. Národy a nacionalismus, Praha: Hříbal 1993.
- GEORGEVITCH, Tih. R. Serbian Habits and Customs. In: Folklore, Vol. 28, No. 1 (Mar. 31, 1917), s. 36-51, dostupné [online] na www.jstor.org/stable/1255219, staženo 23.10.2011
- GRUJIĆ, Radovan. Crkveni elementi krsne slave. In: KOVAČEVIĆ, Ivan (ed.). O krsnom imenu. Zbornik radova, Beograd 1985, s. 407-486. dostupné [online] na <https://www.scribd.com/doc/254409853/Ivan-Kovacevic-Zbornik-Radova-O-Krsnom-Imenu-pdf>, staženo 11.4.2015
- HALE, Henry E. The foundation of ethnic politics: separatism of states and nations in Eurasia and the world. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- HLADKÝ, Ladislav. Bosenská otázka v 19. a 20. století, Brno: Masarykova univerzita v Brně 2005.
- HLADKÝ, Ladislav. Bosna a Hercegovina (Historie nešťastné země), Brno: Doplněk

1996, Edice Studijní texty, svazek 3.

HLADKÝ, Ladislav. Střed a jih Balkánu na cestě k úplnému osvobození. In: ŠESTÁK, Miroslav – TEJCHMAN, Miroslav – HAVLÍKOVÁ, Lubomíra – HLADKÝ, Ladislav – PELIKÁN, Jan. Dějiny jihoslovanských zemí. Praha: NLN 2009, s. 277-316

HOBBSAWM, Eric. Introduction : Inventing Traditions, In: Hobsbawm, Eric – Ranger – Terence. Invention of tradition. Cambridge 2000 (1983), s- 1- 14.

HRADEČNÝ, Pavel a kol. Dějiny Řecka. Praha: Lidové noviny 1998.

HRISTOV, Petko. "Use of Holiday for Propaganda Purposes. (The 'Serbian' Slava and/or the 'Bulgarian' Sâbor)". Ethnologia Balcanica. Journal for Southeast European Anthropology 6, 2000, s. 69–80.

HRONEŠOVÁ, Jessie. Everyday Ethno-National Identities of Young people in Bosnia and Herzegovina. Frankfurt am Main: Peter Man GMBH 2012.

HUDEČKOVÁ, Lucie. Význam rituálů v životě rodiny 21. století (diplomová práce). Brno: Masarykova Univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra sociální pedagogiky 2009.

HENIG, David. Pohledy z druhého břehu: Transnacionalismus, rituál a sociální změna. Sociální studia. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, 1/2009. S. 169–186. dostupné [online] na <http://socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/090723122935.pdf>, staženo 1.3.2015

IVIĆ, Pavel (ed.). Dějiny srbské kultury: Istorija srpske kulture (Orig.). Praha: Nakladatelství Pedagogické fakulty UK 1994.

KALDOR, Mary. Bosna-Herzegovina: A case study of a New War, 1-30, 31-68. In: KALDOR, Mary. New and old Wars: Organized Violence in a Globalized Era. Stanford: Stanford University Press, 1998.

KOPECKÁ, Barbara. Deskripce rodinné slávy, její původ, funkce a význam v srbské společnosti (diplomová práce). Praha: Univerzita Karlova, Filosofická fakulta, Ústav slavistických a východoevropských studií 2007

KOVAČEVIĆ, Ivan (ed.). O Krsnom Imenu. Beograd: Prosveta 1985. dostupné [online] na <https://www.scribd.com/doc/254409853/Ivan-Kovacevic-Zbornik-Radova-O-Krsnom-Imenu-pdf>, staženo 11.4.2015

KUBA, Ludvík. Čtení o Bosně a Hercegovině. Cesty a studie z roků 1893-1896. Družstevní práce 1937.

KUDĚLKA, Milan - ŠIMEČEK, Zdeněk a kol. (1972). Česko-slovenské práce o jazyce, dějinách a kultuře slovanských národů od roku 1760, Praha: SPN

LODGE, Olive. Folk Festivals in Yugoslavia. In: Folklore. Vol. 55, No.2 (Jun., 1944), s.59-68. dostupné [online] na www.jstor.org/stable/1256903, staženo 23.4.2015

MACHOVÁ, Barbora. Obětní slavnosti v Bulharsku, SLOVANSKÝ JIH, ROČNÍK 9, Brno 2009, dostupné [online] na http://www.spjs.cz/casopis_podr.php?id=1, staženo 23.4.2015

MACHOVÁ, Barbora. KURBAN. OBĚTNÍ SLAVNOSTI V BULHARSKU In: Český lid, Roč. 95, Čís. 2 (2008), s. 173-190, dostupné [online] na www.jstor.org/stable/42640164, staženo 24.4.2015

MATTHEWS, Leslie G. "SS. Cosmas and Damian—Patron Saints of Medicine and Pharmacy: Their Cult in England" In: Medical History, 1968 Jul; 12(3): s. 281–288; dostupné [online] na <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1033831/pdf/medhist00142-0068.pdf>, staženo 24.4.2015

MAUSS, Marcel. Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech.

- Praha, Sociologické nakladatelství 1999.
- MAXWELL, Grant. Slava. In: *Folklore*, vol. 2, No.1 (Mar., 1891), s. 65-72, dostupné [online] na www.jstor.org/stable/1252947, staženo 23.10.2011
- MITROVIĆ, Alexander. Krsno ime nije ni patarenskog, ni srpskog, ni pravoslavnog postanka. In: Truhelka, Čiro (ed.). *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, XXIV., 1912, s. 391-396, dostupné [online] ve skenované podobě na <http://www.bosnaonline.org/forum.php/viewtopic.php?f=19&t=956> (stránky Historija Bosne i Bošnjaka), staženo 25.4.2015
- MURPHY Robert F.. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství 1998.
- NEDBÁLKOVÁ, Kateřina (2007). *Etnografie (Jedna ruka kreslí druhou aneb Jak se dělá etnografický výzkum)*. In: ŠVARÍČEK, Roman - ŠEĎOVÁ, Klára a kol.. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007.
- NEDELJKOVIĆ, Mile. *Godišnji običaji kod Srba*. Beograd 1990.
- OTTO, J. *Ottův slovník naučný*. Dvacátý díl. Praha: 1903. S. 315)
- OŠKRKANÝ, Pavel. *Válka v Bosně a Hercegovině (1992–1995) v českém dobovém tisku (diplomová práce)*. Brno: FF Masarykovy univerzity 2012
- PELIKÁN, Jan. *Socialistická Jugoslávie*. In: ŠESTÁK, Miroslav – TEJCHMAN, Miroslav – HAVLÍKOVÁ, Lubomíra – HLADKÝ, Ladislav – PELIKÁN, Jan. *Dějiny jihoslovanských zemí*. Praha: NLN 2009, s. 493-582
- POPELKOVÁ Katarína a kol.. *Čo je to sviatok v 21.storočí na Slovensku?* Bratislava: Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied 2014
- RADENKOVIĆ, Ljubinko. *Bread in the Folk Culture of the Serbs In Its Pan-Slavic Context*. In: *Balkanica. Journal for Southeast European Anthropology* XLV (2014), s. 165-185.
- RAPPAPORT, Roy A.. *Ritual and Religion in the Making of Humanity*. Cambridge: Cambridge University Press 2002.
- RHEUBOTTOM, D.B.. *The Saint's Feast and Skopska Crna Goran Social Structure*. In: *Man, New Series*, Vol. 11, No. 1 (Mar., 1976), s. 18-44, dostupné [online] na www.jstor.org/stable/2800385, staženo 11.4.2015
- SASKA, L.- GROH, F.. *Mythologie Řekův a Římanův*. Praha_ Leichter 1949.
- SKARIĆ, Vladislav. *Postanak krsnog imena*. In: KOVAČEVIĆ, Ivan (ed.). *O krsnom imenu*. Zbomik radova, Beograd 1985, s. 287-330.
- SKENDERIJA, Ivana. *Srbská pravoslavná slava v Bosně a Hercegovině*. In: Dana Bittnerová, Mirjam Moravcová (eds.) *Etnické komunity. Lidé Bosny a Hercegoviny*. Praha: FHS UK 2014
- SOKOL, Jan. *Člověk a náboženství*. Portál, Praha 2004
- STÖCKELOVÁ, Tereza - ABU GHOSH, Yasar. (eds.). *ETNOGRAFIE: improvizace v teorii a terénní praxi*. Praha: SLON 2013.
- SZALÓ, Csaba - NOSÁL, Igor. (eds.) *Mozaika v re-konstrukci: Formování sociálních identit v současné Střední Evropě*. Brno: Mezinárodní politologický ústav MU 2003.
- ŠESTÁK, Miroslav. *Rakouští a uherští Jihoslované v procesu národní a občanské emancipace*. In: ŠESTÁK, Miroslav – TEJCHMAN, Miroslav – HAVLÍKOVÁ, Lubomíra – HLADKÝ, Ladislav – PELIKÁN, Jan. *Dějiny jihoslovanských zemí*. Praha: NLN 2009, s. 210-276
- ŠTĚPÁNEK, V. *Kapitoly z dějin rozpadu Jugoslávie a otázka kosovská (disertační práce)*. Brno: Historický ústav, FF MU 2003

TEJCHMAN, Miroslav. Jihoslované v královské Jugoslávii. In: ŠESTÁK, Miroslav – TEJCHMAN, Miroslav – HAVLÍKOVÁ, Lubomíra – HLADKÝ, Ladislav – PELIKÁN, Jan. Dějiny jihoslovanských zemí. Praha: NLN 2009, s. 385-444

TEJCHMAN, Miroslav. Jihoslované v období druhé světové války. In: ŠESTÁK, Miroslav – TEJCHMAN, Miroslav – HAVLÍKOVÁ, Lubomíra – HLADKÝ, Ladislav – PELIKÁN, Jan. Dějiny jihoslovanských zemí. Praha: NLN 2009, s. 445-492

TODOROVIĆ, Jovan. Serbian Patron Saint – Krsna slava. Merrillville: [nakladatel neznámý] 1978. Dostupné [online] na www.serbianorthodoxchurch.net/historyofchurch/book2/, naposledy navštíveno 12.5.2015

TURNER, Victor. Průběh rituálu. Brno: Computer Press 2004.

VAN GENNEP, Arnold. Přechodové rituály: Systematické studium rituálů. Praha: NLN 2002.

ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. Dějiny Byzance. Praha: Academia 1992.

ZIMMERMAN, Zora D.. Tradition and Change in a Ritual Feast: The Serbian Krsna Slava in America In: The Great Lakes Review, Vol. 11, No. 2, Folk Life in the Great Lakes (Fall, 1985), s. 21-36, Michigan: Central Michigan University 1985. dostupné [online] na <http://www.jstor.org/stable/20172781>, naposledy navštíveno 27.4.2015

ŽÍLA, Ondřej. Sebeidentifikace, statistika a její interpretace – etnicky smíšená manželství. In: Historický časopis, 61, 3, 2013, s. 513-532. dostupné [online] na http://www.academia.edu/6611794/Sebeidentifikace_StatiStika_a_jej%C3%AD_interpretace_etnicky_sm%C3%AD%C5%A1en%C3%A1_man%C5%BEelstv%C3%AD_Jugosl%C3%A1vci_a_muslimsk%C3%A1_ot%C3%A1zka_v_Bosn%C4%9B_a_Hercegovin%C4%9B_v_kontextu_n%C3%A1rodnostn%C3%AD_politiky_socialistick%C3%A9_Jugosl%C3%A1vie, staženo 4.4.2015

6.2. Internetové zdroje

- Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine – internetové stránky. <http://www.bhas.ba/>, naposledy vstoupeno 13.5.2015
- Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine. PRELIMINARNI REZULTATI - Popisa stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini 2013, statistický úřad Bosny a Hercegoviny, dostupné [online] na <http://www.popis2013.ba/index.php/en/all-news/117-preliminary-results-of-the-2013-census-of-population-households-and-dwellings-in-bosnia-and-herzegovina.html>, naposledy navštíveno 11.4.2015
- Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine. BOSNA I HERCEGOVINA U BROJEVIMA 2014, dostupné [online] na http://www.bhas.ba/tematskibilteni/BHB_2014_001_01_bh.pdf, naposledy navštíveno 9.5.2015
- Akatist svetim besrebrenicima i čudotvorcama Kozmi i Damjanu. publikováno [online] listopad 2012, dostupné na: <http://www.bastabalkana.com/wp-content/uploads/2012/11/Akatist-Svetim-Vra%C4%8Dima-Besrebrenicima-i-%C4%8Cudotvorcima-Kozmi-i-Damjanu.pdf> naposledy navštíveno/staženo 2.5.2015
- Crkva bosanska – internetové stránky. Akatist svetom velikomučeniku i pobjedonoscu Georgiju (Jurju). [online] dostupné na:

- <http://bosnianchurch.weebly.com/akatist-svetom-velikomu269eniku-i-pobjedonoscu-georgiju-jurju.html>, naposljedy navštívěno 2.5.2015
- Crkveni kalendar – internetové stránky. The Holy and Great Martyr George. [online] dostupné na <http://www.crkvenikalendar.com/datumen-2015-5-6>, naposljedy vstoupeno 30.4.2015
 - Crkveni hor pri hramu sv.Djordja. Sveti Đorđe: Đurđevdan i Đurđić. publikováno [online] 25.4.2013, dostupné na <https://horsvetogdjordja.wordpress.com/2013/04/25/4017/>, naposljedy vstoupeno 11.5.2015
 - Crkveni kalendar – internetové stránky. СВЕТИ КОЗМА и ДАМЈАН. [online] dostupné na http://www.crkvenikalendar.com/zitije_en.php?pok=0&id=KIZ, naposljedy vstoupeno 30.4.2015
 - DAKIĆ, Gojko. Krsne slave i prezimena Srba u Republici Srpskoj i BiH. *Glas Srpske*. Publikováno [online] 15.8.2008, dostupné na <http://www.glassrpske.com/plus teme/Krsne-slave-i-prezimana-Srba-u-Republici-Srpskoj-i-BiH/lat/10085.html>, naposljedy navštívěno 27.4.2015
 - Etnografski muzej u Beogradu: Slava. Publikováno [online] 2011. dostupné na <http://nkns.rs/popis-nkns/slava/>, naposljedy navštívěno 10.5.2015
 - JOVIĆ, Nebojša; BELAŠEVIĆ, Mihailo. Sveti lekari Kuzman i Damjan u starom srpskom slikarstvu. 2013. dostupné [online] ke stažení <http://www.rastko.rs/cms/files/books/52856974423ac>, naposljedy navštívěno 4.5.2015
 - Kako je nastala krsna slava: Posna i mrsna slava. *Bašta Balkana*, publikováno [online] 30.11.2014, dostupné na <http://www.bastabalkana.com/2014/11/kako-je-nastala-krsna-slava-posna-mrsna-slava/>, naposljedy navštívěno 4.4.2015
 - Kozara Ethno - internetové stránky projektu Turističke organizacije grada Banja Luka. Patron saint. Dostupné [online] na http://www.kozaraethno.com/index.php?option=com_k2&view=item&id=73:krsna-slava&lang=en&Itemid=, naposljedy navštívěno 13.5.2015
 - Krsna slava: pravila i običaji za slavu i kako se slavi porodična slava. publikováno [online] 13.1.2013, dostupné na <http://www.bastabalkana.com/2013/01/krsna-slava-pravila-i-obicaji-za-slavu-i-kako-se-slavi-porodicna-slava/>, naposljedy navštívěno 4.4.2015
 - Opština Laktaši – oficiální internetové stránky obce. Culture. Dostupné [online] na <http://www.laktasi.net/#!/page/c28dcb36-1745-4e73-bb4e-a2c900a208f7?Culture=sr>, naposljedy navštívěno 28.4.2015
 - Opština Laktaši – oficiální internetové stránky obce. History. Dostupné [online] na <http://www.laktasi.net/#!/page/752034c8-9c6e-4a36-bcfa-a2c900a7acb6>, naposljedy navštívěno 28.4.2015
 - PALEČEK, Martin. Identita – podivný pojem. *AntropoWEBZIN 1/2008*. Dostupné [online] na <http://antropologie.zcu.cz/identita-podivny-pojem>, naposljedy navštívěno 14.5.2015
 - Radio Televizija Republike Srpske – internetové stránky. Ojkača- zaštita srpskog kulturnog nasljeđa, publikováno 2.7.2012, dostupné [online] na <http://lat.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=64568>, naposljedy navštívěno 8.5.2015

- Srbská pravoslavná církev v Hamburku – internetové stránky. Славарица. Dostupné [online] na <http://www.spc-hamburg.de/slavarica.html>, naposledy navštíveno 10.5.2015
- Turistička Organizacija opštine Laktaši – internetové stránky. Stanovništvo, dostupné [online] na <http://www.laktasiturizam.org/353/Population>, naposledy navštíveno 9.5.2015
- UNESCO – internetové stránky. Slava, celebration of family saint patron's day. dostupné [online] na <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00011&RL=01010>, naposledy navštíveno 3.5.2015
- VOJINOVIĆ. Srpska slava ili krsno ime. In: "Pravoslavni misionar", sešit 237-238, číslo 5-6, 1997, podlistak "Glasnika" Srpske pravoslavne crkve 1963, [online], dostupné ke stažení <http://www.rastko.rs/bogoslovlje/hvojinovic-slava.html>, naposledy navštíveno 2.5.2015
- Wikipedia – internetová encyklopedie. Slava. Dostupné [online] na <http://en.wikipedia.org/wiki/Slava>, naposledy navštíveno 30.4.2015
- Životy svatých – internetové stránky. Svatí nezištní lékaři a divotvůrci Kosma a Damián. Publikováno [online] 29.6.2009 na http://zivotysvatych.blogspot.cz/2009_06_01_archive.html, naposledy vstoupeno 13.5.2015

VII. Slovník použitých výrazů

Domačin = pan domácí, hlava rodiny, hlavní nositel slavy

Domačice = paní domácí, manželka hlavy rodiny

Ikona = obrázek svatého, rodinného patrona (někdy se jedná o fotografii, jindy o obrázek či rytinu)

Koljivo = vařená pšenice, oslazená medem a případně obohacená o ořechy, která se podává hostům na slavě, nazývá se i *žito*

Kondak = (ř. kontákion, od kóntos - krátký) - krátká posvátná píseň obsahující chválu světci nebo vyjadřující podstatu svátku⁴⁵⁴

Krsna slava porodična = rodinná *krsna slava*; svátek rodinných patronů; nazývána i *krsno ime* (křestní jméno)

Krsno ime = viz *krsna slava porodična*

Kum, kuma = svědek, svědkyně na svatbě, kmotr/a dětí

Mrsna slava = slava masná, při níž lze podávat maso

Parochie = farnost

Posna slava = slava postní, spadající do období půstu, kdy se nesmí podávat maso (obvyklé menu je zpravidla nahrazeno postními jídly typu ryba, plody moře atd.)

Rakija = silná domácí pálenka, někdy ze směsi ovoce, často ze švestek, hrozna, hrušek či kdoulí; pýcha každého hostitele

Sikteruša = káva na odchodnou, podávaná na slavě, když se mají vystřídat hosté

Slavski kolač = speciálně dekorovaný kynutý pšeničný chléb (pogača), hostie požehnaná spolu s vínem v církvi, poté nabízená hostům na slavě jakožto svaté přijímání

Tropar = hymnus v pravoslavném obřadě, nejčastěji krátký zpěv, který se zpívá v rámci liturgie, oslavující skutky Boha nebo světců

ùoči = těsně předtím, krátce předtím, v předvečer (slavy)

Žito = pšenice, viz *koljivo*

⁴⁵⁴ <http://www.pravoslav.gts.cz/slovník.htm>

VIII. Přílohy

Seznam příloh:

8.1. Otázky k semi-strukturovanému rozhovoru

8.2. Recepty

8.3. Notový zápis troparu sv. Jiří

8.4. Slavarica

8.5. Genealogický strom zkoumaných rodin

8.1. Otázky k semi-strukturovanému rozhovoru

Slava - obecně

1. Co je slava?
2. Proč se slaví?
3. Jak a proč si vaše rodina vybrala konkrétního svatého? Tedy co to je za svatého, jak byste ho popsal, definoval?
4. Po kom jste slavu zdědili? (kdo ji předal)
 - a. Co to bylo za člověka ve vztahu k vám a proč jste ji přijal?
 - b. Jak se na to dívala užší a širší rodina?
 - c. Ovlivnil vás někdo při rozhodování přijmout?
 - d. Změnil jste něco na jejím průběhu, okruhu hostů – možná nepatřičné otázky?
 - e. Je možné si založit vlastní slavu? proč? znáte někoho, kdo to udělal?
5. Je možné mít víc slav? Znáte někoho takového? – (preoslava?)
6. Kdo bude po Vás slavít stavu – resp. kdo v rodině ji v budoucnu asi převezme a proč? Podle čeho byl vybrán? Už ho nějak zasvěcujete, nebo nějak se to učí?
7. jste li účastník (např. slavu převzal starší bratr), vybral jste si jinou slavu, např. rodiny manželky? Co kdybyste se stěhoval do jejího města atd?
8. Co pro vás slava znamená?
9. Od kdy slavu slavíte? Slavili jste, když jste byli malí? Za Jugoslávie?

Přípravy rituálu slavy

10. Jak se připravujete na slavu? (kostel, jídlo, pití, úklid)
11. Kdo hraje jakou roli v přípravách? (gender, generace...)
 - a. Je za to vše někdo zodpovědný?
 - b. Co když se mu to nepovede?
 - c. Je vůbec možné, že se to někde (ne u nás) nepovede? Co pak z toho je?
12. Co jíte a pijete?
13. Dáváte si na slavě dárky, či je nosíte hostiteli?
14. Máte hudbu? Je živá?
15. Oblékáte si na slavu něco speciálního? Kdy co?
16. Která místa jsou důležitá pro oslavu slavy?
17. Jaké rekvizity či výzdoba musí být na Slavě? Jak je připomínám patron rodiny?

Průběh rituálu slavy

18. Jak u vás probíhá slava? 1.den, 2.de, 3.den, případně preoslava
19. Jaké zvyky dodržujete? Proč? Jaký mají význam?
(náboženství/víra, slavski kolač, koljivo, role popa, role otce/patriarchy)
20. Slaví se slava stále stejně jako když jste byl malý/malá/za Titovy Jugoslávie? (Co se změnilo?)
21. Zažil jste někdy, že na slavě někdo nevěděl, jak se má chovat?
(Třeba nebál jste se, když jsem poprvé na slavu přišla já, která tuto tradici z Čech nezná?)
Co by se tak mohlo stát za trapas? Stal se nějaký?

22. Kdo je zodpovědný za zaškolení do slavy – (je to ostuda domácína, když třeba děti)?

Hosté na slavě

22. Kdo všechno slaví slavu?

23. Jak to je, když někdo slaví Vaši slavu poprvé – třeba přivdaná žena, narozené dítě?

24. Jak jinak reaguje slava na změnu v rodinných vztazích – úmrtí, náboženská konverze, etnická konverze?

25. Jak je důležité mít hodně hostů na slavě- resp. Kolik hostů se tak sejde?

- Je to běžný počet?
- Má někdo méně/více?
- Na čem to podle vás záleží?
- Přijde někdy méně a někdy více lidí?
- Má to nějaký zvláštní význam?

26. Chodíte na slavu svých známých?

- (reciprocita?) – Zvete je pak také?
- Podle čeho se rozhodujete, že tam půjdete/chodíte?
- Jak se na to připravujete (dárky, šaty, nejí, aby mohl se nechat pohostit – aby to vše mohl ochutnat a neurazit – pokud se to očekává?)
- Děkujete se pozvání? Či dáváte nějak najevo vděk či pochvalu?

27. Zve se na slavu? Jak?

- (pokud ne, jak se o slavě dozvíte?)
- Koho je třeba pozvat a koho ne – kdo má automaticky přijít?

28. Lze odmítnout?

29. Co to znamená, když někdo nepřijde? (Pokud nejdete, tak proč?)

30. Má někdo na slavě výjimečné postavení?

31. Koho zvete? (jen etnické Srby? Jen pravoslavné? Jen rodinu? Přátele? Koho kdy?)

32. Proč se slavy účastníte?

33. Přišel někdy na Vaši slavu někdo, od koho byste to nečekal. Kdo to byl, nebo ve chvíli, kdy jste to nečekal, a proč to bylo nečekané, poznal vaše překvapení?

34. Liší se zábava podle skladby hostů, např. při přítomnosti popa neříkám sprosté vtipy, když je tam muslim, úzkostně se bráním vtipům na muslimy...

35. Může být nevěřící u celebrace popem? (Jak se to řeší, pokud nemůže?)

Otázky pro popa

Jaký má slava duchovní rozměr?

Je pro vás slava náboženský svátek či je to světský svátek, kterému se snažíte vyjít vstříc, když si to věřící přejí?

Jak vás lidé o to prosí, zvou na slavu?

Co po vás chtějí?

Celebrujete ji v chrámu či i u domácína?

Zda všem stejně, či rozlišujete podle klíče

- patrona (tedy data)
- podle věřících (dobrým věřícím ano, nevěřícím hůř, podle starousedlíků x novousedlíků, podle váženosti rodiny,
- Resp. máte nějaké rodiny, kterým slavu celebrujete vždy?

- Kolik rodin máte ve farnosti, kdo celebruje rodiny, které už nestihnete?
Je tu nějaké pravidlo, co musí rodina zajistit, abyste mohl slavu celebrovat?
Jsou všechny slavy stejné, či např. při jubileích, úmrtích se neděje něco jinak?
Dává rodina dar církvi?
Jakou má podobu?
Účastníte se na oslavě v domě hostitele?
Jak dlouho se účastníte, kdy odcházíte?
Jak slavu hodnotíte, co pro vás znamená?
A co si myslíte, že znamená pro vaše věřící?
Co je postna slava?
Máte i vy slavu?
Co znamenají symboly – koláč, koljivo, svíce?
Jak slava probíhá a jaké zvyky se zde v Laktaši dodržují?
Jak si rodina vybírá slavu?
Co je to za svaté – Vračevi a Djordje?

8.2. Recepty

8.2.1. Recept na *slavski kolač*⁴⁵⁵

Ráno *uoči slavy se domačice* umyje, vezme si čistou zástěru, odříká modlitbu (Otčenáš), pokřižuje se a začne mísit slavski kolač, na který je třeba: 1 kg mouky, 14 gramů droždí, lžička cukru, sůl podle přání. Já taky přidávám olej a prášek do pečiva. Pak se všechny ingredience smíchají, a když se udělá těsto, které se nelepí a kyne, dokud se nezdvojnásobí. Pak se promíchá a část těsta se oddělí na výrobu dekorace. Těsto se dá do kastrolu. Na střed se udělá kříž se čtyřmi písmeny S napsanými cyrilicí a okolo pšenice, cop, listy, květy... Vše se nechá ještě jednou vykynout, a pak se peče v troubě. Nejdřív peču na 225 stupňů a ke konci snížím na 200. Když vystydne, odnese se s *žitom* do kostela.⁴⁵⁶

8.2.2. Recept na *koljivo*

Glorija Vračević se se mnou podělila o recept na koljivo. „*Vezme se pšenice a ta se vaří v poměru 1:9 s vodou. (...) a vaříš, dokud se neprovaří, vodu vyliješ a znovu vaříš*

⁴⁵⁵ Informace z terénního deníku - neformální rozhovor s Dušanou Vračević roz. Nikolić

⁴⁵⁶ orig. „*Ujutro uoči slave domačica se umije, stavi čistu kecelju, izgovori molitvu, prekrsti se i počne da mjesi slavski kolač za koji je potrebno: 1 kg brašna, 14 gr. kvasca, kašičica šećera, soli po želji. Takođe ja dodajem ulje i prašak za pečivo. Zatim se svi sastojci pomješaju i kad se dobije tjesto koje se ne ljepi ostavi se da nadolazi dok se neudvostruči. Zatim se premjesi a dio tjesta se odvoji za pravljenje ukrasa. Tjesto se stavi u tepsiju. Na sredini ide krst sa četiri slova s napisano ćirilicom a okolo žito, pletenice, listove, cvjeće... Sve se ostavi da još jednom nadodje pa se peče u rerni. Prvo peču na 225 stepeni a pred kraj smanjim na 200. Kad se ohladi nosi se sa žitom u crkvu.*“; překlad Ivana Skenderija

*v poměru 1:9 ve vodě. Když se to v tom poměru uvaří, necháš to ještě dojít a je to. Pak se to pomele, kolik pšenice, tolik ořechů se dodá, a z toho to pak má tu sladkou formu. A teď je to koljivo, jak někdo přijde, tak to nejdřív pojí, tak.*⁴⁵⁷

Z internetových zdrojů⁴⁵⁸:

Ingredience:

500 gramů pšenice (zrna)

500 gramů cukru

2 sáčky vanilkového cukru

500 gramů vlašských ořechů

2 polévkové lžíce rumu

Půl šálku vody

mandle

Postup: Dejte stranou 2 polévkové lžíce cukru a ořechů na zdobení. Uvařte pšenici v čisté vodě na střední stupeň po dobu 2 hodin. Několikrát v průběhu vaření vyměňte vodu. Po uvaření zcela vysušte a rozložte na čistou utěrku. Umelte v masovém mlýnku. Smíchejte s cukrem, ořechy a dochucovadly. Přidejte vodu, aby byla směs vlhká. Přednejte směs do misky a ozdobte cukrem a ořechy.

⁴⁵⁷ Orig. „Uzme se žito to se kuha u devet voda. Pšenica, znači, uzme se žito. (...) i kuhaš i kad prokuha, izbaciš vodu, onda drugu vodu dodaš, i opet kuhaš, devet voda. Kad se to u devet voda zkuha, ostaviš još da nadodže, i to bude. Onda se to samelje, koliko pšenice, toliko oraha doda se, i onda se od toga formira, ovo sladko. I to je sad to koljivo, kada dodže neko i on prvo to proba pa on, tako.”, citace z transkripce ze semi-strukturovaného rozhovoru s Glorijí Vračević z 13.11.2011

⁴⁵⁸ Crkveni kalendar.

8.3. Notový zápis troparu svatého Jiří⁴⁵⁹

Тропар св. Георгију

Ненад Мариновић

С
А
Т
Б

Ја - ко - пље - них сво - бо - ди - тељ и ни - шчих
за - шчи - ти - тељ, не - мошч - ству - ју - шчих врач, ца - реј
по - бор - ни - че, по - бје - до - но - шче, ве - ли - ко - му - че -
- ни - че Ге - ор - ги - је, мо - ли Хри - ста - Бо - га
спа - сти - сја - ду - шам - на - шим.

⁴⁵⁹ Crkveni hor pro hramu sv. Djordja 2015

8.4. Slavarica

DIZANJE KRSNE SLAVE PRI LOMLJENJU KOLAČA PO NARODNOM OBIČAJU, ZVANA SLAVARICA⁴⁶⁰

U ime Oca i Sina i Svetoga Duha, Čita se: "Oče naš".

Prva reč:

Da se setimo tvrde Slave česne i nebesne, koja može da nam pomogne: Za imena Gospoda Boga, Svete Živonačalne, Jednosušne i nerazdelne Trojice: Oca i Sina i Svetoga Duha; da se Gospodu Bogu, Svetoj Živonačalnoj Trojici, smerno poklonimo i zamolimo:

Va slavu i čest! (svi odgovaraju: Va slavu i čest).

Druga reč:

Sve za tvrde Slave nebeske: Blagoga Hrista i Časnoga Krsta, - Blagoga Hrista kome se molimo i Časnoga Krsta kojim se krstimo; da se Blagome Hristu i Časnome Krstu smerno poklonimo i zamolimo:

Va slavu i čest! (svi odgovaraju: Va slavu i čest).

Treća reč:

Najskorije rekomo za Blagoga Hrista i Časnoga Krsta, a ovo da reknemo za dva dana odabrana: Svete Petke i Svete Nedelje. Svete Petke, Raspeća Hristovoga i Nedelje Baskresenja Njegovoga; da se Sv. Petki i Nedelji smerno poklonimo i zamolimo:

Va slavu i čest! (svi odgovaraju: Va slavu i čest).

Četvrta reč:

Da pomenemo Presvetu, Prečistu, Preblagoslovenu i Slavnu Vladičicu našu Bogorodicu i vazda Djevu Mariju, našu hrišćansku zaštitnicu, i današnju Slavu (ime Svetoga), koji se na zemlji i moru čudima proslavio i Bog ga na nebu za Svetitelja postavi. Da se živoj Bogorodici i Svetome smerno poklonimo i zamolimo:

Va slavu i čest! (svi odgovaraju: Va slavu i čest).

Peta reč:

Za imena Gospoda Boga i tvrde Slave nebeske: svetih slavnih Proroka, koji prorekoše dolazak Spasitelja našega: Sv. Preteče i Krstitelja Jovana, kuma Božijega; sveta četiri velika proroka: Isaije, Jeremije, Jezekilja i Danila; svetih slavnih Apostola Hristovih, koji nauku Njegovu propovedaše; propovedaše i nama u amanet ostaviše i sveta četiri velika Evandelisti Hristova: Mateja, Marka, Luku i Jovana, koji sveta Evandelja napisaše i nama za cnacenje ostaviše; da se i njima smerno molimo i poklonimo:

Va slavu i čest! (svi odgovaraju: Va slavu i čest).

Šesta reč:

Sve za tvrde Slave nebeske i svete Nebeske Sile bestelesnih: Sv. Angela i Arhangela, šestokrilih Serafima i mnogookih Hruvima, služitelja prestola Božija: iže prestojašćih u prestola Božija mišiceju visokuju, svetih sedam velikih Arhangela: Mihaila, Gavriela, Urila, Salatila, Rafaila, Varahila i Jegudila koji svemirom - vasseljenom kao munje kruže i Gospoda Boga Tvorca svoga služe; da se bestelesnim Silama smerno poklonimo i zamolimo:

Va slavu i čest! (svi odgovaraju: Va slavu i čest).

Cedma reč:

Najskorije pomenusmo svete Nebeske Sile bestelesne, a ovo da reknemo za velike vasseljenske učitelje i Svetitelje: Vasilija Velikoga, Grigorija Bogoslova i Jovana Zlatousta, sv. Nikolaja Čudotvorca, Atanasija i Kirila patrijarhe aleksandrijske; sv. apostola, prvomučenika i arhidakona Stefana, Sv. velikomučenika: Georgija Pobedonosca, Dimitrija Mirotočca, Teodora Tirona i Teodora Stratilata; Sv. tristoline i osamnaest bogonosnih otaca naših, koji u Nikeji sabor sabraše, bezumnoga Arija osudiše, veru u Sv. Trojicu utvrdiše, Pravoslavlje uzdigoše i mi im po veri verovasmo sada i uvek; svetoga mučenika Kneza Lazara i novog mučenika Đorđa Kratovca, koga Turci u Sofiji u ognju sagoreše, ali mu veru u Hrista ne pokolebaše; svetih srpskih matera naših: sv. Petke - Paraskeve, Ane -Anastasije, Jelene, Evgenije, Jefimije i Angeline majke Krušedolske; da se Gospodu Bogu i velikim Svetiteljima, Velikomučenicima i prepodobnim materama srpskim smerno poklonimo i zamolimo:

Va slavu i čest! (svi odgovaraju: Va slavu i čest).

⁴⁶⁰ Stránky Srbské pravoslavné církve v Hamburku <http://www.spc-hamburg.de/slavarica.html>

Osma reč:

Za imena Gospoda Boga i tvrde Slave nebeske i svetih slavnih Čudotvoraca i iscelitelja: Kozme i Damjana, Kira i Jovana, Pantelejmona i Ermolaja, Sampsona i Diomida, Talaleja i Trifona, koji zlato i srebro ostaviše, vodu pregaziše i Gospoda Tvorca svoga delima pravednim proslaviše; da se i njima smerno poklonimo i zamolimo:

Va slavu i čest! (svi odgovaraju: Va slavu i čest).

Deveta reč:

Sve volimo i Gospoda Blagoga molimo za svete i tvrde Slave nebeske koja može da svima pomogne i sviju slavnih hrišćanskih imena, koje pravoslavni hrišćani slave od istoka do zapada i od severa do juga, koje ne možemo pobrojiti, ali se možemo Bogu moliti i njima pokloniti; za hleb i desnu ruku, koja nas hrani i od zla brani; desna nam ruka ne malaksala Bogu se moleći i dobro čineći; njiva nas naša ne izdala: rodom rodila i plodom plodila; da Bog oprosti sagrešenja naša koja mi Njemu učinismo uredno u crkvu ne dolazeći, grehe ne ispovedajući i nedostojno se pričešćujući; što u postu premršili: na putu putujući, u bolesti bolujući; što se o prazniku ogrešismo: u zrelu žitu i suhu senu, a imeno u Nedeljicu -nebesku Caricu. Na mnogaja ljeta domu i domaćinu i svemu narodu njegovu! Na mnogaja ljeta svoj braći i sestrama, koji ovde biše, Bogu se moliše i lepu slavu podigoše!

Na mnogaja ljeta svemu narodu srpskome -Amin.

(svi pevaju: Mnogaja ljeta!)

Napomena

U četvrtoj reči uz Sv. Bogorodicu dodaj slavu koju slavi dom ovako:

Za Svetitelja:

Koji se verom u Hrista pravednošću proslavi i Bog ga na nebu za Svetitelja postavi.

Za Mučenika:

koji se Mučeništvom za Hrista proslavi i Bog ga za svetitelja postavi.

Za Apostola:

koji se propovedu Evandelja proslavi i Bog ga za Apostola na nebu postavi.

Za Arhangelu:

koji se vernošću Bogu proslavi i Bog ga za činonačalnika Angelima postavi.

8.5. Genealogický strom zkoumaných rodin

8.5.1. Vysvětlivky

Klíčoví informátoři, semi-strukturované rozhovory

Informátoři, neformální rozhovory

Předek, který předával slavu Djurdjevdan/Vračevi

Domačín slavící zkoumanou krsnou slavu Djurdjevdan/Vračevi (čtverec pro domaćina slavícího v minulosti)

Příjmení – slava: Vračević = Vračevi, Djurdjević, Djurdjić = sv.Djordje/Djurdjevdan (nejsou pokrevně spřízněni), Jovanić, Jovandnanić, Janović, Jovanović, Jovanjdanić = sv.Jovan (Jan) (nejsou pokrevně spřízněni), Arandjelović, Arandjelić = Arandjelodan (nejsou pokrevně spřízněni), Mratović = sv.Mrata, Stefanović = sv.Stefan, Nikolić, Nikoldanić = sv.Nikola, Marković = sv.Marko, Ilijović = sv.Ilija, Živković = sv. Živko

Příjmení Deutscher, American, Bošnjaković, Katolić, Katoličić, Slovanová, Hrvatić, Hrvatović, Chorvatić, Kroatović – neslaví slavu, kód s odkazem na jinou národnost nebo vyznání

8.5.3. Zkoumaná rodina Vračević

